

- Charles Bukowski: Sandra, üveges tekintetű..., Te (versek) 3
Cserna-Szabó András: Károly arkangyal és
Lady Halál (Bukowski novelláiról) 7
Pogrányi Péter:
Guttenberg-utikalauz stopposoknak Új Forrás 2011.1
(Cserna-Szabó András: *Mérgezett hajtűk*) 10
- Babiczyk Tibor: Horváth Imre balladája (vers) 14
Turányi Tamás: Az újcsalánosi vagányok (vers) 16
Nyerges András: A barátságshedelgő (regényrészlet) 19
Varga Zoltán Tamás: Halvány. Egy folyó természetrajza (vers) 30
Sebestyén Ádám: Hajótörés (vers) 31
Takács Nándor: A folyók útvonalai (vers) 32
Necz Dániel: Emlékház (vers) 33
Szűcs Balázs Péter: Csak az üres égbolt (kisprózák) 34
Türjei Zoltán: Kislámpa nélkül, Sínen vagyunk, Láttalak ahogy madáretetőt
készítesz (versek) 36
Nagypál István: A fürdetés szabályai, Kagylójós (versek) 38
Só Balázs: Csapda (vers) 40
Szolcsányi Ákos: Az író, A lepárló, Lucifer (kisprózák) 41
Szabó Máté Mihály: a szó, amilyen (vers) 43
Dukay Nagy Ádám: Tőled, Onnan (versek) 44
- Finta Gábor: Hajnali kólon (Kosztolányi Dezső *Hajnali részegségéről*) 46
Széchényi Ágnes: Összefüggések domborzati térképe
(Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*) 54
Bánki Éva: „Sárszegen éppúgy...” (Mohai V. Lajos: *A sárszegi regények és
környezetük*) 60
- Czapáry Veronika: A nőiség önreferencialitása, avagy mit mondhat az *Egy nő*
egy nőnek? (tanulmány) 65
Deczki Sarolta: A Kossuth-Flaubert-levelezés (Esterházy Péter: *Esti*) 74
- Olasz Sándor: Poétikai hátraarc? (Garaczi László: *Arc és hátraarc*) 79
Garaczi László: Ami volt, és a mi lehet (Esterházy Marcell kiállítás) 84
- Mohai V. Lajos: Fekete, fehér (próza) 87
Lábass Endre: Szindbád és a kőfiú (próza) 97
Sándor Zoltán: Fiú a vízből (kispróza) 102
- Visszhang (Szatmári Sarolta és Bódi Lóránt levélváltása) 106

SANDRA

vékony és magas
mindig fülbevalót hord
jó kis csaj
hosszú köntös
takarja testét

mindig a topon van
magas sarok
hangulat
pirulák
és piák

nézem Sandra dől ki
a székből
dől Glendale
felé

várom hogy mikor
fejeli le
a gömbkilincset
miközben egy újabb szál
cigaretta
próbál meggyújtani
a kezében
lévő csikkről

32 éves
odavan a kedves fiatal
szűzi fiúkért
akiknek olyan kerek arca van
mint egy csészealj

4 ezzel húzza az én
agyamat is
mutogatja a trófeáit
nézzem meg:
kussoló nullagyú szőke
husok
akik
úgy ülnek
úgy ácsorognak
úgy beszélnek
ahogy ő parancsolja nekik

néhanapján felhoz a lakásomra közülük egyet
néha kettőt
van mikor hármat is
mutogatja őket
nézzem meg

nézem Sandra baromi jól mutat
a hosszú köntösében
szerintem simán össze tudná törni
akármelyik férfi szívét

remélem egyszer talál is
egyet.

egy vadállat vagy, mondja nekem,
a nagy fehér hasaddal
és a szőrös lábaiddal.
meg a hosszú körmeid,
és a dagadt kézfejed, csak egy
ragadozónak vannak ilyen mancsai,
meg ilyen nedves, vörös orra.
és a tiednél nagyobb heréket
a büdös életben nem láttam.
úgy élvezel, ahogy a bálnák,
hátából kilő
a páraoszlop kilégzéskor.

te vadállat, én vadállatom,
mondja és megcsókol,
mit szeretnél
reggelizni?

6 üveges tekintetű
csavargókat láttam
egy híd alatt kannás
bort vedelni

ma este
itt ülsz velem
a kanapén
új préda

szoktad nézni
az oroszlános-gazellás
természetfilmeket?

a halálról szól az összes

és most azon töprengek
vajon melyikünk az erősebb
ragadozó, ki zabál
fel kít először
testileg
és végül
lelkileg is?

esszük azt a rengeteg húst
míg majd egymást is
szépen felzabáljuk
bogárcám.

azért
remélem, először a
tested kerül sorra

én úgyis a „futottak még”
kategóriát erősítem
és kurva fix, hogy lelkileg fogok
elsőnek tönkre-
menni.

Mindenkit utolér a végzete, Bukowskit is utolérte. Még életében bekövetkezett, amitől legjobban félt: befutott. A kívülálló, alkesz, perverz, semmirekellő, mocskos bohóc, aki köpött sikerre, irodalomra, kánonra, kultúrára, törvényre és morálra, aki Diogenész, Villon és Hašek unokája, Venedikt Jerofejev és Hajnóczy testvére volt, mára végérvényesen a popkultúra részévé vált, ikonná lett, milliós és fanatikus olvasóközönséggel. Csak a Facebookon száznál is több rajongói klubja működik (néhányik tízezres táborral), vendéglőket neveznek el róla (mint Hemingwayről), a magyar életműkiadás pedig már a 8. kötetnél jár.

Cserna-Szabó András 7

KÁROLY ARKANGYAL ÉS LADY HALÁL

Bukowski novelláiról

Az irodalmi kánonba való bekerülés tényét mi sem jelzi jobban, mint hogy a szorgalmas tudomány már meg is találta a senkiházi Bukowski skatulyáját. Mert minden nagy írónak kell skatulya, hogy végre ne mozogjon, ne moco-rogjon, maradjon nyugton, és békén túrje, hogy az elmészek kedvükre elemezzék, szétszedjék és összerakják, talpáról feje tetejére állítsák és vizsont. Bukowski a „dirty realism”, vagyis a mocskos realizmus dobozába került. Egyébiránt nyugodtak lehetünk, mert Charles meglehetősen jeles társaságban tölti skatulyalétét, s egészen bizonyosan nem unatkozik: a minimalista Raymond Carverrel, az ördögszakértő Cormac McCarthyvel és a *Piszkos havannai trilógia* szerzőjével, Pedro Juan Gutiérrezvel. El tudom képzelni ezeket a csávókat együtt Kánonország tengerpartján... Viszkit vedelnek a Nagy Kékség Kricsmiben, közben csajokat hajkurásznak, kártyáznak, néha elugranak egy kuplerájba, esetleg a lovira, vadászni vagy pecázní, este benéznek Hemingway Papához egy daiquiríre, amit személyesen a Mester kever nekik dupla adag rum hozzáadásával. Azt hiszem, szívesen lazulnák velük egy hosszúhétvégét.

Szóval Bukowski, a vén kujon meghalt, és végre azt csinálhatnak vele, amit csak akarnak. Ő, aki körön kívüli Arlequinként röhögte-gúnyolta a kegyetlen és álszent világot, aki soha nem tudott nyugton maradni, tartozni valahová, beállni a sorba, most végre a helyére került. Hála a kanonizáló irodalomtudománynak, most végre biztonságban van. Ahogy egész életében soha nem volt. Mondjuk erről is megvolt a mocskos vénember véleménye: „Biztonságban? A börtönben legfeljebb, ott van biztonságban az ember. Jó pár négyzetméter, és még labkért sem kell fizetni, se rezsit, se jövedelemadót, se gyerektartást. Nem kell levizsgáztatni az autót. Nem büntetik meg az embert ittas vezetésért. Nem veszít a lóversenyen. Ingyenes az orvosi ellátás. Kellemes, azonos érdeklődésű társaság. Templom. Seggbe kúrás. Ingyenes temetés.”

Tudta miről beszél, ismerte a sített, de a hajléktalanszállókat, az éjszakai parkok padjait is. Volt gyári munkás, árupakoló, tologatott fagyott halas konténereket, cipelt legyilkolt marhákat, szedett-vedett alakok társágában zötykölődött ide-oda a két part között a vonaton, kutyatáp-
8 üzemekben dolgozott, egy ideig pedig kidobóként kereste a sörrelalót egy texasi kupiban. Később beállt a Los Angeles-i postahivatalhoz, nappal melózott, este bekapcsolta a rádiót, keresett valami klasszikus zenét, és hat sör, valamint fél liter vizski társágában hajnalig verseket kopogott Royal típusú írógépén. És regényeket. Meg novellákat. Nem érdekelt az irodalom. Csak az írás.

15 évet húzott le postásként. Kétségkívül ő a legnagyobb író a postások között, és a legkiválóbb postás az írók között. Ne áltassuk magunkat, nincsenek véletlenek. Angyal (görögül „angelosz”) annyi, mint hírnök. Vagyis postás. Charles-Károly tehát annak a Gábel-Gábor arkangyalnak a kollégája, aki maga is jeles (isteni) postás: Lukács szerint Zakariás papnak ő viszi a hírt Keresztelő János születéséről, és Máriát is ő látogatja meg Názáretben, hogy közölje vele Jézus születését és messiási hivatását.

Az amerikai angyal a posta után már csak a piálásnak, a kurváknak és az írásnak élt. Ez a szélhámós nemcsak az élők világát baszta át, de a halált is át akarta. Ez volt a terve: „Gondoljanak csak bele: 80 évesen megdugni egy 18 éves lányt. Ha valahogyan át lehet verni a halált, hát akkor így.” Sajnos, ez nem jött össze neki, 1994. március 9-én, San Pedróban Bukowskival végez a leukémia, hat évvel korábban a tervezettnél. Ám Darida kolléga szerint az ügy bonyolultabb, mint gondolnánk: „...azért ne vegyünk rá mérget, hogy (Charles) mégsem verte át végül az elmúlást. Simán el tudjuk képzelni, hogy mostanság Lady Halálról tépi le a kombinét, ha nagyon rátör a másnaposság.”

A semmitől délre novellás kötet, 29 történet. Az elbeszélések cirka felében ugyanazzal a lepukkant csajozógép Henry Chinaskival találkozunk, mint a nagy Bukowski-regényekben (pl. a *Nőkben* vagy a *Postában*). Ezek az írások simán beilleszthetőek lennének a regényekbe egy-egy fejezetnek: szubzéro sztorik, Chinaski az égvilágon semmi mást nem csinál, csak vedel és nőzik, hol másnapos, hol részeg. A Chinaski-naplók mégis letehetetlen olvasmányok. Bukowski bebizonyítja, hogy a legmélyebb, legszálnalmasabb, legsoványabb létben ugyanúgy megtörténik az élet, mint a legmagasabb, legteljesebb, legkalandosabb szférában. Szerelem és halál, boldogság és szenvedés, bűn és bűnhődés, megváltás és elkárhozás az osztályrésze mindenkinek ezen a földi pályán, s nincs ez másképpen a lóversenypályák, koszos kocsmák és mocskos bérlemények világában sem. Monte Cristo grófja ezer

kalandon át ugyanazt a létet éli végig, mint Chinaski, aki lehetőleg ki sem mozdul a négy fal közül, hacsak nem lovira vagy italboltba kényszerül menni vagy nem jön házhoz a kurva. Ahogy Nick Belane, L. A. legjobb magánhekusa (akit egy nap felkeres Lady Halál) mondja a *Ponyvában*: minden ember arra született, hogy meghaljon. S mi az élet? Lötyögés és várakozás. 9
„Az ember várja a vonatot. Vár egy pár hatalmas mellre egy augusztusi éjszakán valamelyik vegasi hotelben. Vár az egérre, hogy énekeljen. Vár a kígyóra, hogy szárnyat növeessen. Lötyög és vár.”

Babits írja az első novellistáról, Boccaccióról, hogy mennél alacsonyabbra száll témájával, annál inkább otthon érzi magát. Bukowski – hatszáz évvel később – nem különben. Megírja aranyerének történetét, szeszes szexeit lecsúszott lotyókkal, mocskos kocsmái vécékbe ka-lauzol, elátkozott szerencsejátékosokkal, gyilkos hajléktalanokkal, piás bokszolókkal kujtorgunk a setét Los Angeles-i éjszakában. Dante óta nem volt a világirodalomban ennyi gonosz, bosszúálló, égetnivaló, hisztérikus és züllött bestia, mint Bukowskinál, és ennyi szenvedés is csak kevés szerzőnél: „mindenki szenved, egyfolytában, még azok is, akik úgy csinálnak, mintha nem szenvednének”.

Tiszta, egyszerű, őszinte, nyers, kegyetlen és bölcs próza Bukowskié. Jack London, Hemingway és Faulkner egy lavór romlott örületben áztatva. A Buk-kozmoszban Hem Papát péppé verik a ringben, az Ördög elszabadul ketrecéből, hogy mindenki piáját és nőjét lenyúlja, kannibálok randalíroznak, vén pankrátorok pofozkodnak, férfiak és nők tépik szüntelenül egymás lelkét, vagy csak ülnek némán egy bárpultnál, vedelnek és arra várnak, hogy a szálkák felkúszzanak a szívükbe. Hogy végre vége legyen ennek a szörnyű rémálomnak.

Lötyögnek. És várnak. Az utolsó bestiára, Lady Halálra. Ahogy mindannyian.

Új Forrás 2011/1 – Cserna-Szabó András: Károly arkangyal és Lady Halál
Bukowski novelláiról

Esterházy Marcell:
atelier_bp (2007–2010),
fotó, 30 x 40 cm

Cserna-Szabó András 2009-ben megjelent, *Mérgezett hajtűk* című esszégyűjteményében rövid, változatos témájú írások sorakoznak (szám szerint negyvenkettő, talán Douglas Adams szerintem méltatlanul nagy sikernek örvendő

10 Pogrányi Péter

GUTENBERG-ÚTIKA- LAUZ STOPPOSOKNAK

Cserna-Szabó András:

Mérgezett hajtűk

kultuszkönyvére utalva), amelyek rendkívül élvezetes stílusukkal a sok intellektuális utalás ellenére szinte olvastatják magukat. Főként irodalomtörténeti kétpercesek, köztük pedig néhány kakukktójas: egy-egy gasztronómiai, képzőművészeti vagy valamilyen tágabb érte-

lemben vett kultúrtörténeti tárgyú miniesszé. Ám ezek nem különülnek el egymástól élesen az egyértelmű túlsúlyban levő irodalomtörténeti tematikától, mert a szövegek asszociatív stílusa, a belőlük áradó melankolikus irónián átszűrte derűs élet- és művészetfilozófia összefogja őket, emellett pedig a kimondottan irodalmi művekkel foglalkozó írások vezérfonala is valamilyen pszichológiai jelenség vagy más alapgondolat, a kötet hangulata tehát egységesnek mondható. Cserna-Szabó a kiszemelt tárgyakat nagyon hasonló módon ragadja meg, nagyjából ugyanazt a technikát alkalmazza: szubjektív közelségből készített rövidfilmjei mellőzi a szakszerű irodalomtörténeti munkák áporodottságát, unalmas fennkölségét: ezek a miniesszék megenged(het)nek maguknak bizonyos könnyedséget, lazaságot, amely feltétlenül az irodalomról folytatott beszéd előnyére válik. Elég az egyik legszembeűnőbb eszközre utalni: a szerző hőseit, vagyis az irodalomtörténet alakjait, írókat és költőket mind keresztnevükön emlegeti. Tagadhatatlan, hogy ez a névhasználat akár tiszteletlenségnek is hathat, vagy ami rosszabb, egy idő után kifulladás és egyszerűen unalmassá válik, de az egész kötet mondanivalóját (ha van ilyen), úgy vélem, jól illusztrálja: a mindenkori irodalom(értés) hétköznapi lélettől való eltávolodásának veszélyeire hívja fel a figyelmet, s egyúttal tréfás módon elő is segíti egy bizonyos értelemben a közelebb kerülést. Talán valóban túlzás József Attilát következetesen csak Attilaként, Jókait „drága Móric bátyánk”-ként említeni, ez mégis kihangsúlyozza, nyomatékosítja, hogy nemzetünk kiemelkedő alakjait szoborra merevedett, érinthetetlen szentségként kezelve csak távolabb kerülhetünk tőlük, és életművükből mindig csak annyit és úgy ismerhetünk meg, amennyit és ahogy az éppen fennálló kánonok lehetővé tesznek számunkra.

A *Mérgezett hajtűk* miniesszéinek témaválasztása, a bemutatott szerzők és művek sokszínűsége is azt mutatja, hogy kortársat és klasszikust, kánonizáltat és marginálisat, divatosat és elfelejtettet egyaránt lehet és kell

(újra)olvasni, hiszen a végtelen irodalmi hagyományból az a kis szelet is, amelyet egy ember befogadni képes, olyan hatalmas, hogy újra és újra át kell mozgatni, nehogy elmacskásodjon, mint egy kényelmes puffra feltett láb. Az olvasmányélmények frissen tartása hozzátartozik a művelt ember kötelezettségeihez, és ha minden jól megy, belső szükségletté is válik az olvasás szeretete miatt. 11

Az Ottlikről szóló esszé például jól mutatja a kanonizált „nagyvadak” iránti tiszteletet és vonzalmat, ugyanakkor azt az igényt is, hogy a fő csapásiránytól eltérve, a mainstream csatornákon át hozzánk elérő értékhierarchiát megkérdőjelezve és újragondolva jelenítse meg a szerző saját értékpreferenciáit. Maga Ottlik, akit Balassa Péter óta a 20. századi magyar irodalom egyik origójaként kezelünk, s az ő „iskolaköpenyéből” látjuk kibújni a későbbi próza jelentős részét, maga Ottlik helyet kap a Cserna-Szabó-féle lajstromban, ugyanakkor szinte természetesen nem az *Iskola a határonnal*, amely könyv az irodalmárok legmagasabb polcán szerepel, hanem az amúgy nem túl vaskos életmű egy másik kötetével, méghozzá – kicsoda véletlen – egy novelláskötettel, amit nagyságrendekkel kevesebben ismernek és olvasnak. A *Hajnali háztető*k című Ottlik-kötetből is kiemel egy írást, s arról töpreng röviden: de olyan röviden, hogy megállapításai inkább vonatkoztathatók az egész Ottlik-olvasásra, mintsem egyetlen művének elemzésére: nincs hely e feszes, néhány oldalas írásokban igazi mélységekbe bocsátkozni. Ez lehet a kötet, vagy általánosabban fogalmazva az efféle minieszék problematikája is, ugyanakkor inkább úgy tűnik, a szerző számot vetett az általa választott műfaj lehetőségeivel és korlátaival, és nem akar többet elérni, mint amit ezek a keretek lehetővé tesznek számára. Az olvasás próbája kicsit a novellaolvasási stratégia próbája is: képesek vagyunk-e a felmutatott, felvillantott értékeket saját magunkkal mérni, úgy is mondhatnám, megadni nekik a megfelelő tiszteletet; vagy úgy teszünk, ahogy sokszor a kispróza műfajaival: egyszerűen lesöpörjük az asztalról, nem vesszük komolyan, holmi csillogó kacatként kezeljük komoly irodalmi alkotás helyett. Találó – s főleg ebből a szempontból olvasva meggondolkodtató – a fűszöveg megállapítása: „mindegyik írás olyan feszes és izgalmas, mintha egy igazi novellát olvasnánk...” Valóban novellakulcsra járnak ezek az esszék, éppen ez teszi őket érdekessé; s ha igaz – és igaz –, hogy a halhatatlanságot rőfben mérik, hiszen nemcsak anyagilag, de a sokszor a kritika figyelmét tekintve is jobban jár az, aki olyan vaskos nagyregényt ír, amely alatt, ahogy mondják, beszakad az asztal.

Visszatérve a novella(író) perspektívájára: ha odafigyelünk, azt is láthatjuk, hogy itt-ott felbukkannak távolságtartóan megfogalmazott ars poétikus mondatok, gondolatfoszlányok. Olyanok, amelyek azt a kérdést járják körül,

mit gondol maga a szerző erről a műfajról, amelyet történetesen művel, amihez sajátos „mikro-irodalomtörténetét” (a fülszöveg szóhasználata) hasonlítja, és amely olvasóként is, úgy tűnik, a kedvence. Élet és irodalom között olykor el-
lentét feszül: „Lehet, hogy az élet dögunalom és hülyeség, de a Bodor-
12 novella sohasem az.” Tömörkénnyel kapcsolatban jegyzi meg: „Érdekes ez a magyar élet: ahogy a nagyregények érája után a novella lett a hangsúlyosabb műfaj, abban a pillanatban vesztette el rangját is.” „Igazából inkább valami lebegés van itt, lassú, fáradt, melankolikus öröm, borús, melanzsbarna, kávéházi derengés, szomorédes vándorünnep”, kontra giccses hősiesség, mondja Cserna-Szabó a Hemingway-novellák világáról, s mondjuk mi az ő írásairól: ilyesmit keres és talál ő az irodalomban. Számos más szöveghelyet is idézhetnénk, demonstrálva a szerző megállapításainak önnön írásmódjára való alkalmazhatóságát: ez nem meglepő, miután ezek a szövegekről szóló szövegek beépülnek a novellista írói világába. S nemcsak az efféle önreflexivitás fordul elő; hol önironikusan (mikor minden író közös tulajdonságaként a *sértettséget* megnevezve saját magát sem tartja kivételnek), hol büszkén (mikor a lecsóról szólva nem mulasztja el kiemelni, hogy ő maga „Arany Fakanál-díjas lecsóművész”), hol meg személyes felháborodottságát elbeszélve utal önmagára. Utóbbi az *Aki lop, nem szop* című esszében fordul elő, ebben az álszentség ellen kirohanó kvázi-röpiratban, amelynek egyik szellemes bekezdése összekapcsolja a kötet két legfontosabb vonulatát (mondjuk az irodalom-tematika mellett), amelyek külön velük foglalkozó esszékben is megjelennek, de bűvópataként itt-ott, akár egy-egy kiszólás erejéig, szinte minden írásban felütik fejüket. Szexualitás és gasztronómia Cserna-Szabó világában (is) szorosan összetartozik, a melankólia és a kiábrándultság mellett többnyire szerelmi kalandok, a nők (illetve férfiak, vö. *A szomdomita Wilde [sic!]*) utáni vágyakozás és a kalandok sikertelensége mentén alakítja az írók felskiccelt arcvonásait, s az evés-ivás, valamint a hozzájuk kapcsolódó tevékenységek nagyjából ugyanilyen elválaszthatatlanok az irodalom lényegétől. Bár kijelenti, hogy „nemigen hiszek a hamvasi szeszrasszizmusban”, ugyanakkor zseniális lecsóesszéjében mintha egy „lecsórasszizmus” körvonalai derengenek. Egy másik esszéjében a szerző valójában újraértelmezi a „szeszrasszizmust”, amennyiben sörembereket, borembereket és pálinkaembereket különböztet meg, ám a lecsó lehetséges elkészítési módjait számba véve szakemberhez méltóan toleráns; az egyetlen sarkalatos pont a „szaft helyett szotty” kőbe vésett alaptétele. Gasztronómia és irodalom találkozása esetén megkerülhetetlen Krúdy Gyula, aki érezhetően nagy kedvence Cserna-Szabónak, de mellette (Vánca Istvánt idézve) rögtön megjelenik Jókai, mint a magyar irodalmi gasztronómia elfeledett, és talán Krúdyt is túlszárnyaló nagysága. Melléjük pedig Ínyesmester kerül, vagyis Magyar Elek újságíró, akinek generációkat szolgáló szakácskönyvét maga Babits is „oly irodalmi” alkotásnak érezte.

Bár a szövegek nem mentesek a publicisztikus stílus néhol érezhető felületességétől, s egy-két szöveghelyen talán elhagyható lett volna a popkulturális utalások egy része, a szövegek általában kikerülik a potenciális csapdákat. A műfaj szubjektivitása és a novellaszerű építkezés miatt könnyen elcsúszhatna a kultuszépítés/kultuszrombolás irányába, de ezt a kérdést is 13 is örvendetes módon oldja meg. Legpregnansabban a Hamvasról szóló esszében válik nyilvánvalóvá, hogy a szerző jól felismerhetően distinkciót tesz a saját értékpreferenciái és az objektív(nek hitt/szánt/stb.) értékelés között. Jó kérdés, hogy egy irodalmi vagy filozófiai művet meg lehet-e objektívan ítélni: mindenesetre Cserna-Szabó jelzi egyfelől Hamvas iránti rajongását, és ezt ihletetten fogalmazza meg, másfelől viszont jelzi azt is, hogy tudatában van a Hamvas írásművészetét és gondolkodását minimum felszínesnek (ha nem kóklernek) tekintő nézőpont igazságának is.

Végül a címről és a keretről néhány szó. A kötet mottójaként egy rövid Krúdy-szöveg szerepel, amelyben a hajtű egy titkos szerelmi légyott jeleként értelmeződik, egy hátrahagyott nyom, amelyet talán egy detektív hasznosítani tud, ám egy átlagos ember számára (olvasó?) néma marad, olyan jel, amely nem jelent semmit. Az „álmatlan utazó”, aki tanácstalanul nézegeti a meglett hajtűt, az olvasó metaforája: a szerző elképzelései szerint a megértés egy soha el nem érhető, beteljesíthetetlen vágyalom. S egyáltalán nem meglepő, hogy a szexualitással ilyen mélyen összefügg! Az olvasás erotikájának képzetkörét a hátsó borítón olvasható, a kötet Krúdy-esszéjéből vett részlet teszi teljessé, s egyúttal a címben szereplő „mérgezett” szóra is magyarázatot ad: ezt a mérgezett hajtűt az asszonyok döfik a férfiszívbe, paradox módon ezzel az aktussal avatva igazi férfivá a delikvenst. Telitalálat a cím, hiszen evidens módon vonatkoztathatjuk magukra az egyes esszékre is: parányi döfködések sorozata a könyv, a méreg rajtuk a gúny, az irónia, a humor. A borító képéről asszociálhatunk a mérgezett nyílveaszőre is, hiszen ott egy nyilazó nőalakot látunk: ezt az agresszióval összefüggő értelmezést is támogatja a szöveg (pl. az *Defoe Zoltán* című írás: „Tört fogok döfni a jelenkor hálátlan és rongy szívébe...”) De a gazdag értelmezési mezőnek más dimenziói is vannak: vö. a Szép Ernőről szóló nyitó-esszével („Szép Ernő a lélek cukros mérege.”). A kötet feszes kompozícióját még hangsúlyosabbá teszi, hogy – a metaforikusan és konkrét értelemben is központi fontosságú szexualitás szerepének hangsúlyozására – az első esszé rögtön a „coitus” szóval kezdődik; az utolsó esszé pedig a beckett-i (godot-i) abszurd vívódást parafrázálva és aktualizálva zárja le és teszi nyitottá egyszerre a kötetet. Csak bízhatunk az utolsó mondatok mihamarabbi beteljesülésében: „Folytatni kell. / Nem tudjuk folytatni. / Folytatjuk.”

14 Babiczky Tibor

HORVÁTH IMRE BALLADÁJA

Június tizenkilencedike volt,
Ezernyolcszázkilencvennyolcban,
Az égen megjelent a Szépasszony s a Hold,
Csak a Csősz nem látszik a sorban.
„Merre jársz?”

A Sánta Koldus fénye is kigyúlt,
A Hattyú is szárnyra kap,
Kis Erzsi kiszökik az ablakon és
A táncházba szalad.
„Csak innom adj!”

„Csorba a késem, apám, hát
Hadd vigyem, add a tiédet!”
Lámpát gyújt az öreg, kotorászik,
S végül kialusznak a fények.
„Mintha szarvai lennének...”

Horváth Imre elment a nagy korcsmába,
Arasztos kést tett a csizma szárába,
Kis Erzsikét kétszer megtáncoltatta,
De hirtelen ördög ült a határba.¹

Mint köd szakadoz fel, foltokban
Jön a szívből elő a harag,
És benne keringnek a vágyak, az álmok
Mint éhes dögmadarak.
„Magadra maradsz!”

Két test forog, két földgöröngy gurul,
Megroggyan a térd s egy húr szakad,
Dördülve csapódnak a pulthoz
A tömzsi pálinkáspoharak.
„Ne menj még! Maradj!”

Kis Erzsikét kihívta az udvarra,
Akkor ötet össze vissza csókolta,
Meggérte a kezét, de az eltagadta,
Kis Erzsike halva rogyott azonnal.²

Az utca kövén kicsapódik a kén,
Egy ember jön, kés a kezében,
Rövid vonalak a tenyér közepén,
Csak a Csósz nem látszik az égen.
„Merre jársz?”

Mint egy rozsdás borbélytükör,
Torz arcot utánoz a Hold,
A múlt ezer darabra tört,
Egy fűzfa az útra hajolt.
„Ne nyiss kaput!”

„Édesapám, meghoztam a kést!”
Háromszor villan a penge,
Imre nézi az apja holttestét,
Majd anyja ágyához menne.
„Aludj, aludj!”

¹ Oláj István: *Vérmező a szerelmes gyilkosságról. Horváth Imre és Kis Erzsikéről, Arad, Aradi nyomda, 1898.*

² Ua.

16 Turányi Tamás

AZ ÚJCSANÁLOSI VAGÁNYOK

J. L. Borges nyomán

Az istálló falának dőlve vállal
a csanálosi árnyak
örökké testvér-árnyakkal vitáznak,
vagy épp a szesz nőstényfarkasával.

Amikor a lemenő nap kiélez
minden árnyékot, visszatérnek,
végzetesen, halottan, az alkonyhoz,
az elmenekült nőkhöz, a késhez.

Itt élnek kocsmai történetekben,
tántorgásokban, bakancstalp-ráncos
arcokban, öreg vasalók lelkében,
skót felföldre hajzó temetőben,

ahol szikár, végső vigyázzban
álmodnak, és súgják,
hogy nem az álmok bolondok,
az ébrenlét bolond,

az álmok kulcsra nyílnak,
az ébrenlét magától,
és visszazárni nem lehet,
Csanáloson, ahol nincs idő,

és nincs tömeg,
s nem kapható a boltban
az a kis, tollas holmi,
amit reménynek hívsz,

hát napra nap elvadulsz,
legyen bár örökhétfő,
sohanapja kiskedd,
dobszerda, szerelemcsütörtök,

rabszolgapéntek, boszorkányszombat
vagy éppen véres vasárnap,
az eladó fájdalom ideje,
kocsmát célzó flúgos futamoké,

nézed a tornacipőd, de mintha
két cementes lavórba ágyazott
lábfejed látnád az ezüsthátú Hernád
fenekén, hát igen, ez több lesz,

mint nyolc óra szórakozás,
tanulod a pocsékolást,
eldorádó, elcsanálós,
biccent rád a hetyke bajszú előljáró,

ékes hangú prédikátor
ostorozza folyvást a gyülekezetét,
hogy nincs esküvő, csak temetés,
fűgyökér alatt magyarázza

a jóvátehetetlent Lajos és Zsuzsánna,
mert nem való szülőnek gyermekét temetni,
a felettük száradó virágok
szomorú neveket hordanak,

18 S hajtogatják egyre-másra ugyanazt,
hogy a mezőkön szélmalom síncs,
csak a könnyörtelen, ellenséges
atmoszférát kaszaboló

ergonomikus szélkerék,
alatta a vagányok vajon hányszor
rugdosták szegény Rocinantét,
a Búsképű Lovag rég messzire szaladt,

burjánzó múltja van minden
pillanatnak, és az összes lépésedre
valahogy mindig több tanú kerül,
mint ahányan itt laknak,

a vagány-árnyak sötét istállókban
vitáznak, kívül mi történjen másnap,
s a szélnek, hogy végre szétoszlassa őket,
előbb ide kell fújnia az igazi felhőket.

Esterházy Marcell:
atelier_bp (2007–2010), fotó, 30 x 40 cm

A krisztinavárosi házasságkötő előtt, az utcán ácsorgunk, (odabent még az előző esküvő zajlik), végre megtudom, hogy Bandi kik elől dugdos bennünket. A gyülekező násznépben kevés ember ismeri egymást. a más-más csoporthoz csapódó vendégek tétova biccentései jelzik, hogy legtöbbjüknek sejtelve sincs róla, ki tartozik a rokonsághoz, és ki nem, ki a rangos idegen és kít lehet semmibe venni. A laza sokaságban elsőként Ákom

Nyerges András 19

A BARÁTSÁGSZÉDELGŐ

Bandi szüleit veszem észre, akik elszántan, komoran álldogálnak az általuk meghívottak gyűrűjében, és sem az alkalomhoz illő lelkesedés, sem meghatottság nem látszik rajtuk, inkább úgy festenek, mint akiknek mindhalálig ki kell tartani az ellenséges gyűrűben. Még csak nem is beszélgetnek egymással, s teendőjük sem lévén, tehetetlenül várják, hogy múljanak a kínos percek. Bandi anyján kívül csupa vastagnyakú, zömök, Bandi apjához erősen hasonlító férfit látok. akiket Bandi apjától főképp az különböztet meg, hogy rajtuk kihízott, divatjamúlt, sötétkék öltöny repedezik, kit a cipője szorít, kit az inggallér, a barátom apja meg csináltatott, divatos öltönyt visel. A fejek fölött odaköszönünk Ákoméknak, velünk ugyan lenne közös témájuk, de a visszabiccetés azt érzékelteti, hogy nem szeretnék, ha odamennénk, hiába voltunk a fiuk iskolatársai, ez nem az az alkalom, amikor velünk akarnának diskurálni. Töröm a fejem, honnét ismerősek a toporgó, hallgatag, bumfordi figurák, s hirtelen beugrik, hogy kitüntetésük átvételére várakozó olvasztárokra emlékeztetnek, akiket a filmhíradóban szoktam látni, azok téblábolnak ilyen elveszetten, mert a társalgás kliséit, amivel mások kitöltik a vánszorgó időt, nem ismerik.

Magamban meg is követem Bandit, akinek egyszer, az egymástól követelt kíméletlen őszinteség jegyében azt találtam mondani, ősz-terézvárosi létedre minek erőlteted folyton, hogy gyártelepi melósokról írj, hiszen hírből sem ismered őket. Hírből nem, s ez az, amit most be kell látnom, de a rokonságból igen, hiszen a család mintha egyenesen azért gyűlt volna ide, hogy igazolja Bandi novelláit. Bűntudat fog el s emiatt a Krisztina-tér légköre rám is erősebben hat, mintha azt suttogná a fülemben, hogy itt lehettek, mert meg vagytok hívva, de nem illetek ide.

Az átellenes járdán értelemszerűen a menyasszony rokonsága ácsorog, közülük senkit sem ismerek, de ahogy elnézem őket, nem is támad hozzájuk kedvem. Lerí róluk, hogy pontosan tudják, miként legyen kifogástalan a külsejük anélkül, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonítanak a mai napnak. A birtokon belüliség göggye ül az ábrázatukon, s ezt leplezni se bírják, de

nem is próbálják, bennünket viszont úgy mutogatnak egymásnak, mintha mi nem esküvői vendégek volnánk, hanem egzotikus állatok, akiket rájuk szabadítottak. Meg se fordul a fejükben, hogy legyünk bármilyen gyűlevész népség, ez sérthet bennünket. A legtöbb, amire hajlandók, a hideg 20 nyájasság, már azzal is kegyet gyakorolnak, hogy ezen a napon hajlandók közénk elegendni, de csak annyira, amennyire feltétlenül szükséges. Úgy látszik, már dél van, mert harangoznak, megsűrűsödnek a templom felé vetett pillantások, elárulva, hogy ennek a társaságnak mi a véleménye a kerületi tanácsról, mint esküvői helyszínről, nekik nem számít, hogy kilencszázhatvanat írunk, csak hatalom híján, ideiglenesen hajlandók tudomásul venni a helyzetet, de arról szó sincs, hogy el is fogadják. Az arcukra kiülő sértődött áhítat is érzékelteti, hogy főszereplőknek érzik magukat, a Krisztina-tér csak a produkciójuk díszlete, számukra oltalmazó, ismerős és otthonos, nekünk azonban, alkalmi fellépőknek, néma figyelmeztetés, csak egyetlen délelőttre tűrnek meg minket itt.

A sokaságban Dítké próbálom felfedezni, mintha ellenőrizni akarnám az emlékeimben élő tündökletes látványt, amitől a moziban majd elállt a lélegzetem, de sehol se látom, s aztán rájövök, hogy azért nem, mert hófehér menyasszonyi ruhát keresek, fátyollal, uszályal, ehelyett egy fehér kiskosztümöt viselő fiatal nő áll Bandi mellett, és a pillantása időről-időre feltűnően összeszikrázik a tőle tüntetően elhúzódott anyjával. Szeretnék rájönni, melyik szülőjétől örökölte az arca merész szépségét, de a két savanyú, méltóságteljes ember közül egyikre sem hasonlít, mintha szépség dolgában kakukktojás lenne a családban. Nézem őket és egyszerre összeáll a kép, aminek mozaikdarabkái érthetetlenek voltak, az egészből csak azt éreztem, hogy ez a lány elvette tőlem a barátomat, az viszont meg sem fordult a fejében, hogy ők ketten Bandival talán folyamatos csatákat vívtak a családjaikkal, és alighanem mindenért harcolniuk kellett, még azért is, hogy Dítke ilyen ruhában mondhasza ki az igent, Föltehetően Bandi személye is botránykő volt, s talán csak az billentette javára a mérleget, hogy írónak lenni még a Krisztinában is jelent valamiféle rangot, bár nyilván sokat levesz belőle, ha terézvárosi jöttment az illető, az pedig még többet, ahogyan ők fogalmazzák, hogy ennek a kurzusnak a kreatúrája. Már azt is rosszul tűrheték, hogy Bandi odajárogat hozzájuk, a házasság gondolata még vadabb ellenállásba ütközhetett, hiszen olyan szép lánynak, mint az övék, különb parti dukál, szerették volna, hogy Dítke olyan valakiné legyen, aki a rezsimtől függetlenül is tekintély, orvos, jogász, vagy ilyesmi. Alighanem minden találkozást kínos veszekedés követett, atyai tilalmak, anyai zsarolások, hivatkozás a családi tradícióra, talán még a kitagadás kilátásba helyezése is másorra került, úgyhogy konspirálniuk kellett nap mint nap, olyan helyeket keresve a városban, ahol nagy valószínűséggel nem botolnak a család ismerőseibe,

és az ürügyeknek jóknak kellett lenniük, mert nyilván ellenőrizték őket, vigyázniuk kellett minden szavukra, és eközben jöttem én a sértődéssel, a régi barát, akire Bandinak nem jut ideje, ő meg azt gondolhatta, mit akar, hiszen Dítkére se jut annyi, amennyi kellene. Elnézem ezt a szája szélét rágszáló lányt, és tudni vélem, hogy kettőjük közül neki lehetett a nehezebb, hiszen Ákoméknak aligha volt kifogásuk ellene, az ő fiúk már felnőtt férfi, a választásába nem lehet beleszólni, de Ditke az idő tájt még iskolába járt, érettségizett, neki bizony mondhatták a szülei, hogy amíg az én kenyeremet eszed, azt csinálod, amit mi mondunk, és nem fukarkodtak Bandit illetően a becsmérő, megvető kifejezésekkel, amit nyilván kikért magának, de mégiscsak a szüleiről volt szó, eközben pedig jól kellett vizsgáznia, nehogy azt mondassák, az a fiú tönkretesz téged. Ha Ditke mindezt kibírta, akkor nemcsak szép, de harcos természet is, a szívósságának köszönhetően jött el ez a nap, melynek minden mozzanatáról lerí, hogy nem igazi béke, csak keserves alkudozásokkal kivívott fegyverszünet. Most egyszerre azt is megértem, hogy Bandinak miért lett sürgős az önálló lakás, náluk otthon eddig is a kelleténél kevesebb volt a hely, Ditke szüleinél viszont szünet nélküli megaláztatás és teljes kiszolgáltatottság várna rájuk. Ha majd tudunk végre beszélgetni, megmondom Bandinak, hogy nemcsak ő revideált, én is visszavonom a vele kapcsolatos előítéleteimet.

Minél tovább nézem Dítkét, annál inkább feltűnik, hogy a három hónappal ezelőtti tündökléséhez képest mintha elnyűvődött volna a családi huzavonában, és éppen a varázslatos üdesége az, aminek most nyoma sincs, inkább beillene a saját nővérének. Elképzelem, mi történne, ha odamennék hozzá, és mondanék valamit, hogy megint olyan édesen, gyöngyözően nevetgéljen, mint Bandival a moziban, de lehűtöm magam, hiszen Ditke azt sem tudja, hogy a világon vagyok, egynek hinne a szemtelen pasasok közül, akik mindenféle ürüggyel körüljongják, hiszen mi, Bandi leendő felesége és Bandi legjobb barátja, Bandi jóvoltából még sosem találkoztunk. Nem marad más, mint tovább ácsorogni azok csoportjában, akik egyik családnak sem tagjai, hanem valamelyik kiadót, lapot, vagy más efféle helyet képviselnek. A többség fütyül rá, hogy miért jött ide, szakmai pletykák vehemens csereberéjével múlattják a vánszorgó időt, kapcsolatot ápolnak, pótolják a máskor elmaradt találkozókat. Mint ifjú költők, Vitézzel mi ketten ide tartoznánk, de közöttük elveszettebbek vagyunk, mint a nász nép más köreiben. Ezeknek nincs velünk miről beszélniük, s akinek halványan rémlik is a nevünk, annak se vagyunk többek írogató egyetemistáknál. Néhány elcsúszott megjegyzésből az derül ki, hogy legtöbbször Bandi Tuszkó nevű főnöke valósággal kivezényelte ide. Abból, ahogy egy bozontos szemöldökű, hajlott hátú ember közeledtére gyorsan témát váltanak, könnyű

rájönnöm, hogy ő az a bizonyos Tuszko. Izgatottan jár csoporttól csoportig, s mindenkit arról faggat, látta-e már Hektort, akivel feltétlenül beszélnie kell, eközben görcsös és vad köhögő rohamok rázzák, éles és hangos harakolásait pedig mások a távolból megbotránkozva figyelik, mintha nekik szóló
22 sértés volna. Mialatt bámézkodom, valaki megkocogtatja a vállamat, Tuszko az, homlokát ráncolva töri a fejét, honnét ismer, aztán felderül az arca, te valamelyik lázcsóvás vagy, ugye, neked tudnod kell, megjött-e már Hektor? Visszakérdezem, miért kéne tudnom, és szívem szerint hozzátenném, rossztól kérdezi, én soha semmiről nem tudhatok, de Tuszko csak legyint, ez persze nem igaz, te is olyan vagy, mint a többi, mindig megtaláltok, ha segítség kell, de arról, hogy időben tudjak bármit, szó sem lehet, ugye? Köhögve, sértődötten hagy faképnél, furakszik tovább, én pedig földbegyökeredzett lábbal állok ott, mert a fülemben cseng a rosszhiszemű szöveg, amivel Tuszko itt hagyott, de ez a szöveg a saját gondolataimra hasonlít, vagyis Tuszko az én torzképem, ilyen leszek húsz év múlva, ha nem vagyok máris keserű és gonosz gnóm, mint ő, és ezért nincs barátom.

Mi van veled, rángat ki a melázásból Vitéz, aki az imént elkószált másfelé, kísértetet láttál, vagy mi, és a nevetése jelzi, hogy viccnek szánta, aztán szemügyre vesz, és nem titkolja a rosszállását, pedig a 4-es busz megállójában, még felszállás előtt megnézhetett volna, ahogy én is észrevettem az ő vakító fehérségű ingét, sőt a nyakkendőjét is, és hogy még nyakkendő-tűje is van, a cipője pedig olyan fényes, hogy tükörnek lehetne használni, majdnem rá is szóltam, hogy nem túlzás-e ekkora eleganciát kifejtteni, elvégre mégsem te vagy a vőlegény, de hallgattam, ő viszont mérgesen nekem támad, ne haragudj, de ennél azért jobban is ki tudsz nézni, a legjobb barátunk kedvéért megerőltethetted volna magad. Vadul rázom a fejem, megmondtam, hogy a legkopottabb pulóveremet fogom felvenni, ez az, és a cipőmet sem kentem ki Bagarollal, egyébként pedig el se jövök, ha nem erősködsz. Látom Vitéz képén, hogy kioktató szemrehányás következik, ettől azonban éppen Ákom Bandi ment meg, váratlanul idecsörtet hozzánk, és hadar, mintha fejét vernék, ha fél percnél több időt tölt velünk, sziasztok, lihegi, csak azt akarom mondani, hogy amikor ennek vége, mind átmegyünk Ditkéékhez, egyelőre náluk kell laknunk, nagy ebéd lesz, eszetekbe ne jusson nem odajönni, és ott végre lesz időnk beszélgetni is.

Robog is vissza, félúton azonban meggondolja magát, és visszajön, ezúttal csak hozzám, a fülemhez hajolva sugdos, azért nem kértelek tanúnak, mert ha itt is elkezdesz röhögtetni, mint a Bérczi esküvőjén, ez a karót nyelt népség Ditkén verné le a botrányt, ugye megérted? Vitatnám, hogy Bérczi esküvőjén ki kezdte a röhögést, szerintem éppen hogy ő volt az, de a válaszra már nem kíváncsi, iszkol vissza, én pedig csak azért is végigmondom magamban, különben is, te hülye, kivel röhögnék, ha veled nem lehet?

Mire visszaér Dítkéhez, már tódul is kifelé a másik násznép, a hivatal-
segéd pedig ordítozni kezd, Ákom-Vetter esküvő, kérjük a helyeket gyorsan
elfoglalni! Nnna, legalább megtudtam, mi a neve a menyasszonynak, dűnnyö-
göm, de Vitéz felcsattan, mintha megsértettem volna, megint kezded,
mintha Bandinak nem volna elég baja nélküléd is? És mintha a bajt il- 23
lusztrálná, mutogatja a bejáratnál támadt tumultust, Bandi megállí-
totta a befelé igyekvő násznépet és veszekszik a hivatalsegéddel, értse meg,
nem kezdhetünk, ha nincs itt az egyik tanú! És miért nincs itt, kérdi a hiva-
talsegéd, egy órákor másik esküvő lesz, meg köllött volna szervezni a dolgo-
kat! Én megszerveztem, vitatkozik Bandi, arról nem tehetek, ha a
menyasszony tanújának nem fontos az egész, áhá, gondolom, szóval
Vetterék próbálják megtorpedózni az esküvőt, a tanújuk lelkére kö-
tötték, hogy késsen el. Taxi fékez a járda mellett, Hektor száll ki belőle,
aki ugyanolyan kiskosztümöt visel, mint a menyasszony, csak az övé
galambszürke, magas sarkú cipőt hord, amitől sudárabbnak tűnik, s
az elcigarettázott hangja szokatlanul magas regiszterbe csúszik, a
hülye fodrász tehet mindenről, harsogja, rég itt lennék, ha nem toto-
jázik, közben felszalad a bejáratához vezető lépcsőn. Mint egy hadvezér,
szemügyre veszi, kik gyűltek össze Bandi kedvéért s akkor odafurakszik
hozzá Tuszko, zeng tőle a tér, édes Katikám, végetted jöttem, de
Hektor rászól, egy frászt, Ferikém, te is tanú vagy, mint én. Jó, jó,
mondja Tuszko, torkollj csak le, de van egy fontos dolog, amit sürgősen
meg kell beszélnünk, az a revizionista szemétláda, a főnököd, megint
elbőfögte magát, felelni kéne neki! Hektornak kivételesen nem fűlik
a foga a politizáláshoz, s ettől összeszorul a szívem, mert ilyesmi is
csak Ákom Bandi kedvéért fordulhat elő, Hektor még rá is teszi a kezét
Tuszko szájára, mintha egy rossz gyereket csitítana, Ferikém, ez itt
egy esküvő, előbb adjuk össze a gyerekeket, aztán mindent megbe-
szélünk. Tuszkot előveszi a köhögés, Hektor pedig magához inti Dítke anyját
egyfelől, Bandi apját másfelől, mindkettőt magába karoltatja, és megindul
velük befelé, én pedig ámulva látom, hogy a karót nyelt Vetterné épp úgy
engedelmeskedik, mint a morcos Ákom apuka s amikor mi is a terembe
érünk, ezek már udvarias mosolyok közepette társalognak egymással.

Szándékosan hagyom magam elsodortatni Vitéz mellől, látom az ér-
tetlen pillantását, de vállvonogatással jelzem, hogy a rosszallása nem érdekel,
ez itt nem az elemi iskola, ahol a nagy Weisz rendreutasíthatta a kis Nyergest.
Amikor a szereplők ott elől elrendeződnek, újabb meglepetésben van részem,
mert kiderül, hogy Bandinak nem Hektor a tanúja, hanem Tuszko, mintha az
lett volna a szempont, hogy férfinak férfi, nőnek nő legyen a tanúja.
Majdhogynem féltékenységet érzek, amikor Dítke Hektorra ragyogtatja két
gyönyörűséges szemét, és cinkosan még rá is nevet, miközben Bandi fanyar

pofájáról leolvasható, hogy Tuszkót nem ő választotta, ezt a nők dönthették el. Hirtelen megvilágosodás ér, rádöbbenek, hogy amit látok, mit jelent, ha ezek ketten egyforma kiskosztümben jelentek meg itt, ahhoz előre össze kellett beszélniük, egyeztetették, ki mit vegyen fel, s ez csak akkor volt lehetséges, ha Ditke bemutatása nem pár nappal az esküvő előtt történt. Hektor és Ditke úgy néz össze, mint két barátnő, ilyen bizalmas kapcsolathoz idő kellett, tehát Bandi úgy vitte őt magával Hektorhoz, mint kutya viszi a csontot, amit kikapart, nézd, mit találtam, nyilván Hektor jóváhagyását kérte a lányhoz, és valahogy Vitéz bemutatását is meg tudta oldani, egyedül csak engem rekesztett ki mindenből.

Az anyakönyvvezető cirkalmas szónoklata hosszan kitér a vőlegény hivatására, régi bölcselőket idéz, s közben belegabalyodik a mondataiba. Máskor kajánul röhögnek, most csak dühíteni tud, hogy a násznépnek még az értelmiségiekből álló fele is áhítattal hallgatja a negédes közhelyeket, gúnyt sem lehet felfedezni az arcukon, amitől még inkább egyedül érzem magam. Hiába pástázom a termet, kívülem mindenki elégedettnek tettei magát, bennem pedig egyre erősebb a késztetés, hogy elszökjek, köszönés nélkül, mindjárt a szertartás után, úgysem hiányoznék senkinek, hiszen ha maradnék, csak zavaró tényező lennék ebben az egységes és intézményes képmutatásban, elvégre Vitéz is megmondta, van bajuk nélkülem is elég.

A gondolataim óhatatlanul elkalandoznak, kénytelen-kelletlen magamon jártatom az eszem, nem értem, hogy lehettem annyira ostoba, hogy éppen Bandinak akartam mindenáron elmondani valamit, de annyira akartam, hogy valósággal üldöztem egy kiadós beszélgetés reményében. Innen a szertartásról visszatekintve ez nyilvánvalóan gyermektegy korlátoltság volt, sejtene kellett volna, hogy az én ügyeim őt már nem érdeklik. Még örülhetek is, hogy nem sikerült, közröhej tárgyává tettem volna magam, és a kudarc elmaradását még csak nem is a józan eszemnek köszönhetem, hanem a véletlenek sorának, vagyis annak, hogy Bandit az esküvő előtt egyszerűen nem lehetett elérni. Utólag is feszélyez, hogy mi történhetett volna, ha elérem, a fél várost megkerültük volna sétálva, ahogy régen, s ettől az *ahogy régen* helyzettől visszafészkeltem volna magam a hajdani nagy beszélgetések hangulatába, az ösztönöm kikapcsolta volna a vészcsengőt, gyanútlanul ömlött volna belőlem a szó, erőszakosan magyaráztam volna, miért kell most és semmi esetre sem később elmondanom, mi nyomja a begyemet. Nem akartam, hogy véletlenül láss meg vele, vagy valaki mástól hallj a dologról! Erre Bandi lekezelő szánakozással a hangjában azt mondta volna, de nagy gyerek vagy, szegény Nyergesem, s én még erre se neszeltem volna fel, csak mondtam volna tovább a magamét, mint egy eszelős, tudniillik engem is borzasztóan bántott, amikor te nem szóltál Dítkééről. Most már kezd a körmömre égni az ügy, s ezt abban reménykedve mondtam volna, hogy ha „ügy”-ről beszélek,

arra Bandi fölkapja a fejét, és csillogó szemmel bízattni kezd, gyerünk, rukkolj ki a részletekkel, valami zaftos történetet sejtett volna a körülményeskedésem mögött, aminek a továbbmesélésével mulattatni lehet másokat, de én gyanútlanul belekezdtem volna, az a helyzet, hogy a nyelvszakosok csapatostól beállítottak a Brichta-szemináriumra, és köztük volt ő is, és 25 véletlenül pont velem szemben ült le, úgylahogy ha akarom, ha nem, őt kell nézmem, de ugye nem akarod őt nézni, bólogatna Bandi kajánul, én viszont nem zavartatnám magam, egyszer úgylahogy jön órára, hogy majd kicsattan a jókedvtől, olyankor gőgös és megközelíthetetlen, máskor meg annyira szomorú, hogy majd a szívem szakad meg érte, ilyenkor viszont még velem is szóba áll, úgylahogy szégyen ide, szégyen oda, minden szerdán azért drukkolok, hogy bárcsak lenne szomorú. A múltkor, mikor már kiürült a terem, valamiért visszamentem, hát látom, ottmaradt bőgni, nem tudtam, mit kell csinálni ilyenkor, szívesen magamhoz húztam volna, hogy folytassa a vállamon, de nem mertem, és vajon miért nem, szólt volna közbe Bandi felnőttes fölénnyel, hát azért nem, mert ez a lány túl szép ahhoz, az ilyen lányokhoz nem lehet csak úgy uk-mukfuk hozzáérni, és ha netán hagyják, az is csak csapda: te élsz a lehetőséggel, ő meg rád mordul, hogy mit képzelsz, ez az, amibe nem szabad belesétálni. Mégis történt köztünk valami, majdnem kölcsönadtam a zsebkendőmet, csakhogy – szerencsére –, közben megtalálta a magáét, én meg utólag rájöttem, hogy az enyém koszos volt, vagyis ha elfogadja, többé az életben szóba nem áll velem! Félénken vártam volna, hogy Bandi vajon kioktat, letorkol, kinevet, vagy faggat tovább, de ezen a ponton még megbocsátón mosolygott volna, mitől vagy betojva, te ökör, tán nem én bízattalak, hogy szerezz magadnak nőt, hát végre szót fogadtál. Nem kezdtem volna vitatkozni, hogy ez nem a szófogadás jele, tudtam ugyanis, amit ő még nem, és korai lett volna föllélegezni, amíg meg nem hallja a lány nevét. Gyűjtögettem volna a bátorságot, hogy kimondjam, aztán kiböktem volna, az a lány a Lednek.

Ettől egy időre csend támadt volna köztünk, mégis azt mondtam volna, légy szíves, ne vágj a szavamba, emlékszem rá, hogy mit mondtál róla, de amikor látom, föl vagyok ajzva, és erről nem tehetek, ő az ösztöneimnek tesz, vagy az érzékeimnek, nem is tudom, és haragszom magamra, amiért nem tudok hallgatni rád, hiszen nyilván óvni akartál, és elég ritkán veszi magának a fáradságot bárki is, hogy egy másik embert óvjon bármitől, szóval ne hidd, hogy nem vagyok hálás, de mi van, ha a Lednek azóta megváltozott, vagy ha te kivételesen tévedtél, és én a tévedésed miatt elszalasztom őt? Bandi olyan képpel nézett volna, mint akitől foghúzás közben azt kéri a fogorvos, hogy élvezze a műveletet, ennek tudatában folytattam volna a magamét, de ha a Lednek valóban szörnyeteg, akkor is csak magamra vethetek,

neked meg elégtétel lehet, hogy időben szóltál. Azért kéne szurkolnom, hogy ne legyen igazad, mert akkor boldog lehetek, de vajon megéri-e olyan áron boldognak lenni, hogy a boldogságom a barátom tévedését demonstrálja?

26 Félek ettől is, attól is, de azt szeretném, ha nem általánosságban beszélnél a Lednekről, hiszen most még nem késő, ő ugyanis nem tudja, hogy beleszerettem, és ha volnál szíves meggyőzni, hogy mitől szörnyeteg, talán megtakaríthatnék magamnak egy megalázó procedúrát.

Eddig jutok a Bandival folytatott képzelt beszélgetésben, amikor a teremben lárma támad, és arra ocsúdok, hogy Bandi, Ditke és a tanúk éppen aláírják az anyakönyvet. A házastárssá nyilvánítás ünnepélyes pillanata döbent rá, hogy Bandi az életének milyen súlyú dolgait nem közölte velem, és a véletlenek hirtelen összeállnak egységes képpé: otthagya az egyetemet, beállt egy napilaphoz, díjat kapott, megnősült, s mindeközben soha, egyetlen pillanatig sem volt szüksége rá, hogy kikérje a véleményemet. Az a Bandi, akit ismertem, nincs többé, éppen most, a szemem láttára alakul át valaki mássá, egy idegenné, akinek a képére ráfagy a rutinos mosoly, amelyet azelőtt sose láttam rajta, s ahogy a gratulációk fogadása közben ide-oda forgolódik, nem látni semmi jelét, hogy nehezebb esnék idomulni az új családjához. Helyette szégyellem magam, a verejték is kiver a gondolattól, hogy tőle vártam az érzéseim kigubancolását. Az apósa épp most ajánlja fel neki, de úgy, mintha az aranygyapjas rendet akasztana a nyakába, hogy tegeződjének, és Bandinak eszébe sem jut, hogy aki ebben a megtiszteltetésben részesíti, az egy karót nyelt ökör, vagyis elfogadja az elvet, miszerint Vetterék felemelik magukhoz, holott éppenséggel ő lehetne büszke az apjára, vagy az apja testvéreire, vagy legalább a saját könyvére.

Lassú oldalozó mozgással próbálok a kijárat felé közelíteni, pont úgy, ahogy annak idején Kaskötő Lacival próbáltunk a vasárnapi misékről eltűnni, úgy teszek, mintha ismerőst keresnék, akiről nem tudom, merre találok, senkinek sem szabad észrevennie, hogy a mozgásom, bár tétova, éppen nem céltalan, ki kell várnom az óvatlan pillanatot, amikor feltűnés nélkül kislisszolhatok az ajtón. Hátról megrángatják a pulóveremet, Vitéz vigyorog rám, és megkérdi, te már gratuláltál nekik? Persze, vágom rá, s azt remélem, hogy ebben a nagy keszekuszaságban nem akarná ellenőrizni, de csak annál inkább vonszol magával, gyere, megyünk Ditkéékhez ebédelni, maradj mindig mögöttem, én már ismerem a járását. Besorolunk a rendetlenül kifelé kigyózó menetbe, s épp ez ad a szökésre némi esélyt, pár pillanatig időről-időre magam maradok, mert Vitéz olykor meglát valakit, akinek a kedvéért elkószál s csak később furakszik vissza, máskor meg azok, akik már kiértek a folyosóra, újra benyomulnak a terembe, hogy megtudakolják, ki van meghívta ebédre? Nagy a zavar és a tájékozatlanság, mert Vetterék, úgy is, mint házigazdák, előresiettek az otthonukba. Vitéz, azt gondolva, hogy engem is az izgat,

kapunk-e ebédet, mindenáron meg akar nyugtatni, ne félj, mondja, nekünk garantáltan ott a helyünk, pár lépésre laknak innen. Eszébe se jut, hogy ahhoz tesz hozzá valamit, ami e nélkül is fáj, eszerint ő, velem ellentétben, járt már Dítkééknél, Bandi nem tartott tőle, hogy a Vitéz nevű barátjához mit szólnak Vetterék, csak a Nyerges nevű barátját dugdosta 27 előlük az utolsó pillanatig.

Kiérünk az utcára, de lemaradnom itt se lehet, mert nemcsak Vitéz baktat mellett, jön mögöttünk a Tuszkóval vitába keveredett Hektor is, egymásba karolva bóklásznak az úttest közepén, még jó, hogy szinte nincs forgalom, Tuszkó a szabad karjával vadul gesztikulál, s két köhögés között fülsértő hangerővel ordítja, az a szarzsák főnököd még árulónak is másodosztályú! Kezdek rokonszenvet érezni iránta, a szarzsákot tüntetésnek érzem a Krisztina csipkefinom lelkülete ellen, torkig vagyok azzal a brigantival, folytatja Tuszkó és a bozontos szemöldök alól félelmesen villogtatja a szemét, de megírom, hogy mit művel, meg én, ha addig élek is! Az újabb köhögő roham miatt meg kell állnia, s úgy tűnik, ha Hektor karja nem tartaná, össze is csuklana. Hektor taxit próbál szerezni, de ahány csak jön, mind foglalt, leülteti hát az utca egyetlen padjára, és várja, hogy kicsit jobban legyen.

Ákom Bandi az imént húzott el mellettünk, most a menet elejéről nyargal vissza hozzánk, de révült boldogság helyett bosszúságot látni az arcán, s azt gondolom, ez nekem szól, nyilván rájött, hogy elblicceltem a gratulációt, ezt akarja majd számon kérni. Engem azonban észre sem vesz, hátra-hátra fordulva Hektornak kiabál, igyekezzetek kicsit, rátok vár mindenki! Nem értem, mi ütött belé, miért nem veszi észre Tuszkó rohamát, hiszen nyilvánvaló, hogy amiatt vesztegelnek a padnál. Elegen van, fakad ki Bandi, én előre megmondtam, hogy ebédre ne hívjuk meg, ez képes az asztalnál is rákezdeni, de ha ott köhög és turházik, abból botrány lesz, az anyósomtól majd én kapom a szemrehányást, hogy a főnököm miatt tropára ment a főztje. Újból hátrafordul, hogy nógassa a két lemaradót, rajtam meg csak átsiklik a tekintete, most jön a számonkérés, gondolom, de semmi sem jön, Bandi számára secko-jedno, hogy gratuláltam-e, vagy se. Mi lesz, lusta banda, kiáltozza, tönkremegy az ebéd!

Poroszkálunk tovább a lejtős utcán fölfelé s én egyre kínosabbnak érzem, hogy nem beszélgetünk. Akármilyen történet is, kizárt dolog, hogy semmi ne jusson eszünkbe, amiről sértődés nélkül válthatnánk szót, Kaskötő Lacival jártunk így az érettségi találkozon, ahol egymással szemközt ülve nagyokat hallgattunk, a Dítke előtti időkben keresgélek témát, abból az időből még semmi sem lehet kínos, és rá is lelek, csak a hangomat kell olyanná igazítanom, hogy el ne árulja a szorongásomat, te mit tudsz Bozóth Éváról, kérdezem, mi van vele, még mindig olyan beleváló? Bandi elkerekült szemmel bámul

vissza, honnét tudnám, neked kéne tudnod! Hogyhogy nekem, te tartottál előadást a *Szerelmem, Hirosimáról*, akkor nyilván beszéltetek, én viszont hónapok óta nem láttam. Bandi ábrázatára elképedés ül ki, én semmit se tartottam, nem volt nekem ilyesmire időm, és rám kacsint, te is tudod, 28 hogy ki miatt, de biztosra vettem, hogy te felhívod és mindent tisztázol vele. Mit tisztáztam volna, hiszen nekem semmit se mondtál, ezt felelném, ha nem uralkodnék magamon, nem én felejtettem el szólni a barátomnak, hogy többé nincs szükségem rá, tehát nem vele megyek filmet nézni, mégsem mondom, mert szegény Vitézt mindketten kihagytuk az egészségből, s ezzel csak lebuknánk. Nincs már közömbös témánk se, úgy látszik, mindennek a mélyén ott lapul valami sérelem, amit jobb nem bolygatni, annyi mégis kiszalad a számon, hogy azt hittem, nélkülem is dolgozol a Filmtudományinak, Bandi ezt szó nélkül hagyja, talán nem akarja felfogni, hogy mi rejlik a megjegyzés mögött, ehelyett a vállvonogatós vigyorgást választja, azt hiszem, ezt a melót egy életre elbasztuk. A röhögése ragadós, én is vigyorogva dünynyögök, sebjaj, úgylis keveset fizettek volna.

Már a ház előtt állunk, ahol Vetterék laknak, de Hektorék még sehol, téblábolunk a járdán, s akkor valahonnét, mint Puck a *Szentivánéji álomban*, ott terem Ditke, és kétségbeesve csap le Bandira, gyere, baj van, anyám szerint kétszer annyi embert hívtunk, mint ahány elfér nálunk, próbáld összeszámolni, hányan leszünk, nekem tizenhét jött ki, de az asztal csak tizenkét személyes. Bandi magában kezdi sorolni a neveket, aztán halálra szántan jelenti be, anyádnak igaza van, tényleg annyi. Úgy érzem, eljött az én pillanatom, Dítkéhez fordulok, bocsánat, mi nem ismerjük egymást, de talán segíthetek, nekem rossz ma a gyomrom, nem bírnék enni, úgyhogy hazamegyek, és akkor már csak tizenhatan vagytok.

A döbbenet Ditke arcán elégtétel a számomra, s még fokozom is a hatást, én voltam a Nyerges, mondom reszelős torokkal, na, szevasztok. Azt remélem, Ditke megérzi, hogy ez nem neki szól, mégis ő az, aki elsápadva beharapja a szája szélét, várj egy kicsit, s úgy kiabál, mintha fontos lennék, szépen kérlek, ne menj el, hosszú szempillái alól olyan pillantást vet rám, amitől elgyöngülök, a szám íze ettől csak még keserűbb, hiszen ő idegen létére megérti, hogy mi bánt, csak a barátom nem jön rá. Ditke a bűvölésemet azzal teszi teljessé, hogy öncsúfoló túlzással pukedlizik, majd férfias kézszorításra nyújtja a kezét, és bohóckodva megrázza, Ákomné, közben olyan pofát vág, mintha az új nevén ő maga is meglepődne. Tudom ám, hogy ki vagy, teszi hozzá, Bandi megmutatott a moziban. Hová tűnt a hülye férjed, kérdezem, mert Bandi magunkra hagyott minket, na persze, ha zűr van, rögtön felszívódik, de Ditke ezt már rossz néven veszi, és megfenyeget az ujjacskájával, ha a férjemet bántod, velem gyűlik meg a bajod.

Fél emelettel fölöttünk, mintha a falból lépne ki, megjelenik Vetterné, aki szinte sistereg az indulattól, Vetter Edit, beszélnem kell veled, leszel szíves most rögtön idejönni? Ditke még fel sem ér, már harsogja a magáét, idecsődítettétek a fél várost, eltúrtem, tönkretettétek az esküvőt, eltúrtem, de amit az ebéddel műveltek, az több a soknál, vedd tudomásul, hogy az előszobában fogunk felállítani egy macskaasztalt, a Vetter-lakás olyan lesz, mint egy ingyenkonyha, nem mintha némely vendégeteknek nem lenne túl jó még ez is, de én ehhez nem voltam és a jövőben sem akarok hozzászokni! Tétova köhíntéssel próbálok jelezni, hogy itt vagyok és mindent hallok, Vetterné azonban nem zavartatja magát, az olyan figurák, mint én, neki nem számítanak. Ditkét valósággal esdeklő a hangon kérleli az anyját, senkit se izgat, hogy hol ül, csak a kaja jó legyen, és a te főztöd mindenkit levesz a lábáról. Vetterné tovább harsog, a férjed haverjait ne a főasztalhoz ültesd, mert nekik nem tudom ugyanazt adni, mint a vendégeinknek, nem vagyok a Jézus Krisztus, hogy öt halból jóllakassak ötszáz embert.

Amilyen váratlanul felbukkant, olyan hirtelen hagyja faképnél a lányát, vad ajtócsapódás tudatja, hogy a dühét még nem adta ki. Ditke szemlátomást elfelejti, hogy velem beszélgetett, elviharzik előttem, és Bandiért kiabál, sürgősen gyere, s amikor Bandi előkerül, úgy vonja félre, mintha csata előtt kéne haditervet készíteniük. Úgy érzem, jobb pillanatot nem is találhatnék, kiosonok a házból, a szomszéd kapualjban várom, hallok-e közeledő lépéseket, Hektor meg Vitéz Tuszkót támogatva elhaladnak előttem, a kapu becsapódik, én pedig elnyargalok a buszmegálló felé. Csak a sarkon jut eszembe, hogy Bandi azzal kecségtetett, ebéd után végre lesz időnk beszélgetni, de a kísértés nem elég erős, rohanok tovább, már nem érdekel, hogy mit mondana, s ami még rosszabb, már én sem akarok neki semmit mondani.

Esterházy Marcell:
atelier_bp (2007–2010),
fotó, 30 x 40 cm

30 Varga Zoltán Tamás

HALVÁNY. EGY FOLYÓ TERMÉSZETRAJZA.

A test színe

Képeletem játszott, amint ott állsz,
az északi oldal egyik félreeső szobájában,
az ablak elé húzott nehéz bársonyfüggöny
megszűrte a délutáni fáradt napfényt.
Az alvás, melyre az orvos szigorú utasítása kötelez,
átformálta a test minden apró részletét.
A fülledt meleg átnedvesítette
a hajlatokban megbújó érzékeny szövetet,

mint mikor egy régi nyárban,
a kamaszkor első nyarán,
egy eső utáni fülledt órában,
az almafa sűrű lombsátrában,
kutattuk a test rejtett titkait.
Az alacsony ágakon
megtámasztott nyirkos hát,
a törzsön végigfutó,
maggá duzzadó esőcseppek,
a kéreg puha szorítása,
ahogy útnak indít egy
a tarkó félreeső helyéről
feltámadt érzést, a vágyat
a test érintésére,
a bőr elviselhetetlenül édes illatára,
amint a nyál elkeveredik a szöveteken
megült bársonyos oldatokkal,
és a test színe egy árnyalattal sötétebbre vált.

HAJÓTÖRÉS

Biztos pont nélkül,
körök, vonalak nélkül
a fehér papíron.
Hosszúsági és szélességi
fokok metszéspontja nélkül
a tengeren (óceánon).
Túlélni könnyű.
Hajótörést szenvedni:
ez legfeljebb kalandregények
témája lehetne.
Megtörténik a vihar, a vízbe
fulladások, kievickélés a szárazra,
ezek mind külsőségei a hajótörésnek.

(-----

-----)

A tenger morajlása,
a kagylók sejtelmes dúdolása
táplálja a trópusi éjszakát.
A tenger, a tenger. Idővel
látásunk (mely keresi a végtelent)
egybeolvad a vízzel. Idővel a tekintet
megtanul vízen járni, és hazaviszi a lelket.

32 Takács Nándor

A FOLYÓK ÚTVONALAI

Karókat verni a sivatagban, hol
lesznek a folyók útvonalai. Nekem
eleven halak, a feledésnek vajszínű
hordalék kell a mederbe, és széles
víztükör, ami felett nincsenek hidak.
Körben fekete homok, a lábnyomaimat
pedig megjegyeztem, többé senki
érkezése nem érhet váratlanul.

Esterházy Marcell: atelier_bp (2007–2010), fotó, 30 x 40 cm

EMLÉKHÁZ

Tested furcsa nyelvét jó volt megtanulni,
nem beszélte senki más, csak én. Most,
ha újra hozzám érnél, talán nem is érteném.
A tükörben egy-két mozdulatod
elmosódva, újra látom, és visszhangzol a csupasz,
képek nélküli falakban.
Ha unatkozom, kopott tárgyakból összeraklak –
berendezlek magamban.
Aztán este az álmos felhők közé fújlak –
régii cigarettádból, amíg az ízed érzem.
Elfüstölögsz, lassan hajnalban. Nem marad rólad,
csak egy hamutálnyi emlékem.

CSAK AZ ÜRES ÉGBOLT

Ismeretlen hang

A telefonban egy ismeretlen nő beszélt. Nyilvánvalóan téves hívás volt, arra azonban nem hagyott időt, hogy közöljem vele, rossz számot hívott. Mégsem tettem le. A hangja fojtott, kissé sírós és kislányos volt, akárha a legkedvesebb hangú színésznőé, Györgyi Annáé lett volna. Sokáig beszélt a telefonba, leginkább panaszkodásnak mondanám, bár nem egészen az volt. Aztán – mivel semmi sem tarthat örökké, még a valószínűtlen telefonok sem –, egyszer csak letette. Engem pedig azóta is szüntelenül foglalkoztat a dolog; mert nincs semmi, ami rabul ejtőbb volna, mint a megfoghatatlan és az érthetetlen.

Vacsora után

(Chateaubriand/Szerb Antal-átírás)

Szokás szerint hárman ültünk az asztalnál, s egyetlen hang nélkül vacsoráztunk. Anyám és apám riadtan ültek, én pedig, mint mindig, dühös voltam és ingerült. Nem szólt senki semmit, egyetlen szót sem, egész vacsora alatt. Vacsora után ők ketten csendben üldögéltek, én meg feldúlva sétáltam fel s alá az egyetlen lámpa megvilágította hosszú szobában, s csak akkor szóltam hozzájuk, mikor meghallottam, hogy valamit félve suttogtak egymásnak. De akkor is csak annyit kérdeztem ellenségesen tőlük: „Mi az, amiről beszéltek?”

Félelmükben megdermedve nem feleltek semmit, én pedig folytattam a járkálást, s az este egész hátralevő részében nem is lehetett már hallani más hangot.

Idegen tér

Az idegen tér olvashatatlannak tűnik számunkra, mintha egészen üres, egészen néma volna. Nem azért, mert nincsenek jelentések, lehetséges, hogy vannak, csak azok éppen úgy, akár egy tökéletesen ismeretlen kristályszerkezet esetében, felismerhetetlenek. S ki tudna tájékozódni ott, ahol a rend mindvégig esetleges és láthatatlan marad?

Csak az üres égbolt

Csak az üres égbolt.

Az utcákon tetemek, romok, iszonytató bűz. Ám ami a legelviselhetetlenebb, az a csend, az óceánfenéki mélységek csendje.

Kissé távolabb egy épület épségben maradt.

Lépcsők. Folyosók. Tükrök. Ajtók.

Egy kivételével üres szobák.

A szobában mindent betölt a szantálfa illata.

Az utcára nyíló ablakok alatt zongora áll.

A falon egy kép, *téli táj*, a tél örök nyugalma és kavargása.

Az asztallapon papírlap, mely még őrzi a fekete tus nyomait.

36 Túrjei Zoltán

KISLÁMPA NÉLKÜL

Szentjánosbogarakkal tapétáztam ki a szobám falát,
így kislámpa nélkül is olvashatok esténként,
a nők pedig szebbnek érzik magukat szex után.
Ettől én lazább mozdulattal gyújtok cigarettára
és elégedetten fújom szét a füstöt.
Jobb lett az életem.

De mikor egyedül vagyok, elfog a szorongás:
Mi lesz, ha elrepülnek?

SÍNEN VAGYUNK

Nekem mindig egyből jön a villamos.
Te mindig negyed órát vársz rá.
Ha veled vagyok, neked is egyből jön.
Ha velem vagy, én is negyed órát várok.

LÁTTALAK AHOGY MADÁRETETŐT KÉSZÍTESZ

37

Láttalak ahogy madáretetőt készítesz.
Magadra öltöttél egy cinege-jelmezt
és próbálgattad beférsz-e.

Én a kéményre szoktam felmászni
és fél lábbal álldogálok,
úgy várom az ősz.

Esterházy Marcell: atelier_bp (2007–2010), fotó, 30 x 40 cm

A FÜRDETÉS SZABÁLYAI

Mint ifjú halász, ujjbegyed
hegyét félve ereszted fürdő-
vizembe, aztán megrémülsz.

Azt mondod, olyan sötét,
mint a tó vize, amiben
anyaként fürdetem tested.

Csokoládébarna szivacsom,
csepeg; hatalmas csapok,
fehér pálcikák, bízz bennem.

Tudom, hogy a mólóra figyelsz,
miközben sebbenzinnel tisztítod
lábfejem – szó szót követ, néha

titkot, amikor megölöm a jókat,
megölöm a tavat, a tükröt, de
szavad meg nem ölhetem.

Néhány fekete kagylóval a kezekben
felém fordulsz, majd selymes hangon
megszólalsz. Horvátul suttoatsz, ez
jó, ez jó, erősen bólogatsz, felállsz,

és a földhöz vágod. A kagyló-belső
kiszeded és felszívod, vizet, vizet
iszol rá. Cuppogó hangot hallatsz.
Mosolygok és nézem, ahogy jósolsz.

A kagyló héját mozsárban porrá-
zúzod, belenyúlsz, a falára kened
és nézed, miként pereg vissza.
Elnézel a világítótorny felé, nézed

a kopár szigethátat, a kövekből
kirkott kerítések halvány vonalát,
melletted izgatottan nézem a kövek
közt megcsillanó sósvizet, miként

fodrozódik a pókháló ujjaim között.
Végre visszanézel, szemed üvegén
látom tejföl-szőke hajam, ahogy
megtöri a fehéret a halk szavad.

CSAPDA

Hasamban él egy kismadár,
onnan tudom, hogy néha fáj,
ahogy kopogtat vagy talán
tápot kutat a has falán,

és ha leszáll az éjszaka,
csipogva sűg: engedj haza,
szívedet, ha belédhalok,
szétharapják az angyalok.

Esterházy Marcell: Mész6ly Mikl6s szeművege (1996/2009), fot6, 30 x 45 cm

A sorozat az ötezredik részen is túl járt, amikor az író megtudta, fél, legfeljebb egy éven belül meghal. Akkor már neki is jutott valamennyi hírnév, így nyilvánosan is bejelentette döntését: végignézi az összes epizódot, az elsőtől az aznapiig, és ha marad idő, az azóta sugárzottakat. Nyilatkozata tömör volt és titokzatos: terve magányos számvetés, vagy épp ellenkezőleg: valami rendkívülit csinálni, mielőtt *izen a zord halál?* A producer nem oszlatta el a homályt. Felajánlotta a stáb archívumát, lemezenként huszonöt óra tárhellyel, majd hozzátette, tárgyalnak egy, az eseményt folyamatosan közvetítő, idézem, átmeneti csatorna létrehozásáról – de addigra az író már, úgymond, nekiállt.

Szerelem, ravaszkodás, váltogatja tárgyát a végzet, sorsát a hős. Eleinte el- eltűnődik az író, ezt miért írtuk ki, szülni ment-e vagy műsorvezetőnek szegődött, de a napi tizennyolc órás penzum csakhamar kilúgozza a jelentést a félóránként lepergő stáblistából, a nevek, köztük a saját álneve, mint egy reklám képsorai, vonulnak el, számúzve a tudatalattiba, amit az író magára hagy: az alvás eseménytelen tűzszünet, az ébrenlét fegyelmezésre alig szoruló rendszer. Vállalkozása visszhangja sem érinti meg, sem a szerencsekívánatok, sem a szenzációt sejtő, gyanakvó indulat, sem az, hogy a tető alá hozott közvetítést jórészt az egyház finanszírozza; mint mondják, figyelmükre méltó, ha valaki egy járt, mégis néptelen úton megy, ameddig tud, feltétel nélkül, ugyanarra.

Szolcsányi Ákos 41

AZ ÍRÓ

In memoriam Baróti Géza

(1914–1993)

Amíg a tömeg és a rendfenntartók első vérig harcoltak a vízért, néhány amatőr és szakember vízeletleparlókat tesztelt, mintha volna sors, egyidejű sikerrel. Ez a gazdaságos, egyszerű modell is hozott magával néhány prob-

lémát; a minket érintő: mi lesz az éppen csak kevésbé újszerűtű víznagyhatalmakkal... Oligarchikus

42 A LEPÁRLÓ

indulattal álltunk a Húgy húgy marad kampány élére, a háztartási leparlók kivezető csövére világszerte rajzoltunk makkot, a végkifejlet során már felügyelet nélkül csaptak össze az egyik-másik táborba sodródott-szorult tünetők. Mintegy ezer halott után (árán? - kegyetlen, de ez nem számíthat) helyreállt a béke. Az új rend bizonytalan, közösségeink minden oldalon vesztesnek érzik magukat, a szövevényes egyezség ezer oldala számos magyarázatra kapható. Megszokjuk az új piszoárokat, a női fülkék ajtaján a kis- és nagydolgot megkülönböztető ikont, a groteszk testtartást a kettős tevékenység közben, a pár centet, amit a kocsmákban dolgozunk végeztével kapunk. A harcokról lassan azok se beszélnek, akiknek szeretteik veszték oda.

LUCIFER

„A GÖRÖG: Üzlet.

Mindig üzlet.” (A drót)

Kinevetni a reményt, de pont ezzel, mi más szó telne tőlem, számolni vele. Akkor is, amikor a halálon a sor, működik, tehát kezemre áll a zsigeri bizalom, hogy van az

áramszüneteszerű, szart átvérző, érpattintó, meg a kiúsztatásszerű, tompa hangon köszönő, maga se tudja, ébredő vagy búcsúzó. Méghogy végetért az erkölcs – akkor honnan a talán végtelenig szaporodó átmenetek, kedvenc kocsmáim félhomálya? Az extázis nem az enyéimre tartozik, mi nem engedhetünk meg magunknak ilyesmit, a rontás optimumába a hebehurgya megszállottság nem fér bele. Nem alszunk, de járőrözni sem kell. Egyébként mint az egér jobb gombja, kérdezni tehetetlenül. Méghogy uralmunk? Mint brókert a pénznem, szeretet, mindig szeretet, elemezzük, továbbbítjuk, más lebeny dönt, ha dönt, mi csak mint az elhajtott hím kecske, hátha magával viszi a bűnt, alig egy nyelvvel vagyunk több, azt pedig nem panaszkodásra használjuk, a mi időnk is drága, dolgozunk a reménnyel, hisz mondom, a nevetés.

a szó, amilyen

öntörvényű, mondd
a szó, s ujjongsz, tapsolsz,
ha helyére áll a mondatodban
még ha nem is oda, ahova szántad

visszautasít néha, mondd,
nem jön, hiába hívod
a szót a mondatodba,
azt amelyik megtetszett,
azt amelyik illene oda
szerinted, de ő nem jön
ismétled, mert másként gondolja
vagy éppen máshol van dolga

hiú, mondd
„nagy az arca”
a szónak, király ő, tudja
vagy inkább a minden
a semmit valamivé tevő
a világ ura
s te a szolgál, az vagy, mondd,
az övé, s ő ezt is tudja

menjen a francba
mondod, a szó
mert az úr te akarsz lenni
s legyen ő a szolgál
majd mást is mondasz
magadon kacagva
amit most nem írok le ide
mert az ízlésem nem hagyja

ONNAN

Az utcai árusok
kesztyűs ujjak közt sodrott,
tömpe cigarettája –

vagy ahogyan a Csöndet
Jan Garbarek belélegzi
szoprán szaxofonjába:

a részletek levélnyílásain
olykor átcsúszik
egy-egy emlék onnan,

ahová, olyankor emlékszel,
tarthatatlan tartasz,
bár nem tudod még, hol van.

TŐLED

A lezuhant redőny foghíja
szomjas lőrésként szívja át magán
a mai utolsó fényszeletet.

Elcsavarog egy füstkarika,
keresztülleg az egykedvű szobán
és megöleli kékre fagyott növényedet.

Egy hírtől kihagy egyet a szív,
aztán vadul igyekszik behozni
saját elvesztett ritmuszavarát.

Az est felőröl, orrába szív –
most te vagy a cucc, az alvás előtti,
tőled mosódik egybe ide- és odaát.

Esterházy Marcell: Mészöly Miklós szemüvege (1996/2009), fotó, 30 x 45 cm

Aki Kosztolányi Dezső *Hajnali részegség* című versének újraolvasására vállalkozik, olyan hiátusban találja magát, mely arról tanúskodik, hogy az utóbbi másfél évtizedben a Kosztolányi (kivált gondolkodói attitűdje és próza) művészetére iránti

46 Finta Gábor

HAJNALI KÓLON*

Kosztolányi Dezső

Hajnali részegségéről

részegséghez is) hozzárendelt és megmerevedett jelentés- és értékindeksével hozható összefüggésbe.

Szauder József szerint a *Számadás* verseit olvasó *A bús férfi panaszaiban* és *Kenyér és bor* verseiben „talál kulcshelyzetet minden későbbi nagyság értelmezésére”.¹ Az „éjjeli riadalom” és a „csillagok világából való kitaszított-ság”² képzete először a *Boldog, szomorú dalban* jelenik meg, korábbi kötetekben azonban ennek is vannak „félíg meddig tudatos előzménye”-i.³ „[M]otívumunk fejlődésé”-nek eredményeképpen pedig az a „*Hajnali részegségben* épül, terebélyesül tökéletessé”.⁴ A motívum szerves fejlődésének a gondolata, mely a költői pálya későbbi fejleményei felől a megelőzőt szűkséggéppen előzményként is tekinti (vö. „tudatos előzmény”), őrzi azt a pozitívista elgondolást, mely szerint az életmű darabjait (fejlődő) egységben kell tekinteni, melyben a kezdetben részleges bontakozik, terebélyesedik, tökéletesedik.⁵ Az egységes értelmezői keret igényének következtében egymásnak ellentmondó gondolatok nem férnek meg az életműben – főleg nem, ha ezt az „ismert életrajzi tények cáfolják”⁶ –, vagyis egy motívum olyan korábbi előfordulásait, melyek a társítható jelentéseket tekintve nem vagy nem teljesen hangolhatók össze a későbbi „kiteljesedett” jelentéssel, részlegesnek kell tekinteni. Szauder ennek megfelelően a köteteket is a tudatosodás folyamatának, az egyre mélyebb létmegértésnek a dokumentumaiként olvassa.

A folyamatszerűség feltételezésében egyetértek Szauder Józseffel, úgy vélem azonban, hogy a szövegek eltérő válaszait, amennyiben azonos kérdésekre keresnek feleletet, érdemes különböző válaszokként megértenünk. *A bús férfi panaszaiban* „Nem tudtam én dalolni...” kezdetű versének beszélője a líra- és (valószínűleg ezzel összefüggésben) létszemléletének megváltozásáról tudósít, annak élményközpontúsága, impresszionista⁷ jellege helyett a költői önreflexiót állítva a megváltozott lírai beszéd alapkaraktereként.

(„Húsz évesen arról daloltam, ki kisgyermekként égre kelt, / most éneklek húsz éves másom, ki egykor erről énekelt.”) Az idézett (1921-es) vers a korábbi beszédmód válaszképtelenségéről is számot ad egy Ady-allúzióval („Süket, kopár földnek kiáltok, poros hazám szegény fia, / mert nem veri már vissza versem a Kárpát és az Adria.”), oly módon azonban, 47 hogy a megidézett beszédmód összehangolhatónak mutatkozik a korábbi saját hanggal („énekes ifjú fiának / vall engem a vén Magyarország.”). Így a versbeli beszélő saját korábbi lírájának kiüresedéséről úgy ad hírt, hogy annak szólabbeli eredetiségét teszi paródia tárgyává anélkül, hogy ez a retorikai regiszter megváltozásával járna együtt, amivel a korábbi beszédmód legfőbb értéke, a szólabbeli eredetiség vész el. Annál is inkább, mert az Ady-allúzió nem közvetlen az Ady-szöveget szólaltatja meg, hanem egy, a *Nyugat* 1920-as Ady-számában megjelent, Ady élete és költészete mellett hitet tevő Móricz-verset: „Tág tüdővel hadd messzi kiáltom, / zengjen a hangom, dördüljön a szóm / a magyar pusztákon, a magyar szíveken, / hogy visszazengje a Kárpát / és tovaüzgja Ádria / és minden élet itt: // hogy mi vagy, nékem” (Ady). Épp ezért nem teljesen bizonyos, hogy a Kosztolányi-vers első szakasza és főleg annak „mert ami elmúlt, az csodásan kísért az én dalomba még” sora csak a gyermekkor emlékezete felől olvasható, csak annak lehet jelölője, amit az is felerősít, hogy az Ady-allúzió után a szakaszt megismétli.

Így, jóllehet Szegedy-Maszák Mihály a korábbi recepcióval összhangban joggal jegyzi meg, hogy a „*Hajnali részegség* összegző igényű alkotás, nagyon sok előzménnyel”,⁸ a vers viszonya ezekhez az előzményekhez korántsem problémátlan. A folyamatos fejlődés gondolata felől különösnek tűnhet, hogy a formai megoldásokra érzékeny Kosztolányi a *Hajnali részegség*ben a *Boldog, szomorú dalétól*, melyet Szaunder József a későbbi költemény első előzményének tart, formailag ennyire elütő megoldást választott: utóbbi vers egy kivételével azonos szótagszámú negyven sorából harminchében mutatható ki az adoniszí kólon.⁹ Ebből a szempontból érdekes lehet Bárdos László észrevétele, mely szerint az érett Kosztolányinál az antikós időmértékes verselés viszonylag ritka,¹ ugyanakkor az adoniszí kólon nemcsak a *Harsány kiáltások tavaszi reggelben*, de a *Marcus Aureliusban* is kiemelt ritmikai szerepet kap, a vers „hetvenkét sorában százhat esetben mutatható ki.”¹⁰ A verset elemző Hegedüs Géza szerint prozódijája „okvetlenül az antik dráma kórusainak ritmikáját idézi”, „az ókori versformák zenéjét stilizálja”.¹¹ A *Hajnali részegség* értelmezői a vers ritmusával kapcsolatban rendre kiemelik, hogy „noha jambikus lejtésű, a sorhosszúság tekintetében egyáltalán nem követ szabályos képletet”,¹² „[s]zabálytalanul, 4–21 sor között inogtak a strófák, s hasonló szeszélllyel,

rendszeretelenséggel háromtól tizenegy szótagnyira nyúltak a sorok”,¹³ vagyis ilyen értelemben elvben nem tart kapcsolatot az antikós időmértéket alkalmazó versekkel. Az ezekben szerepet kapó adoniszi kólon mégis jelentős ritmus- és értelemképző alakzatként jelenik meg a versben.

48 Király István úgy látta, hogy az „alapsejtelemben adott jambikus lüktetést folyvást botlatta egy-egy anaklázis”, amely a rímekkel együtt (idézi Devecseri Gábort) „az egyre fokozódó izgatottságot érzékelteti”.¹⁴ Példaként a vers elejéről idéz két sort: „a szájakon lágy, álombeli mézek / s amint botorkálok itt, mint a részeg”.¹⁵ A második sorról valóban elmondhatónak látszik, hogy a versszöveg itt mintegy meg is teszi, amiről beszél, amennyiben a „botorkálok” anaklázisával a sor ritmusa megbotlik. A játékoságon túl ez azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy nem elképzelhetetlen, a vers ritmusa és értelmi vonatkozásai közt szorosabb kapcsolatot feltételezhetünk. Publicisztikájából tudható, hogy Kosztolányitól ez a gondolat nem volt idegen. Egy 1920-as, a *Nyugat*ban megjelent tanulmányában például „forma és gondolat [...] elválaszthatatlan egység”-ét hangsúlyozva úgy véli, hogy versek olvasásakor a kritikusnak „a vers testi szerkezetét kell vizsgálnia”, a „test [pedig] a vers szövege”, vagyis a „vers- és hangtani szempont”-ok vizsgálata kell az elsődleges, bár természetesen nem egyedüli szempont legyen, mert a „közlőbeszéd és a zene, a próza és a vers közötti űrt nem lehet teljesen áthidalni”.¹⁶

A gyermek és a gyermekkor jelentősége a Kosztolányi-oeuvre-ben a recepció (a *Hajnali részegség* kapcsán is) régóta tárgyalt központi kérdése, így a fenti kontextusban mindenképpen figyelemreméltó, hogy a vers kiemelten fontos, gyermekkort idéző részében a sorképzést az értelmi tagolás ellenében irányítja a versritmus, és az enjambement-nal a „rég, a gyerekkor” sor képződik, melynek sorképlete adoniszi kólon, vagyis ugyanaz, amely Király anaklázisra hozott első példájában mutatható ki („álombeli mézek”¹⁷). Az elemzők ugyan kizáró ellentétként rendre szembeállítják egymással a versben a lent és a fent világát, ha az idézett sor kap is figyelmet, legfeljebb annyiban, hogy a versbeli beszélő az alvókat itt egészen máshogy minősíti, mint a következő szakaszban.¹⁸ Úgy tűnik azonban, hogy a vers ritmikailag ezt a sort a „rég a gyerekkor” sorral teszi összeolvashatóvá, vagyis mintegy kiemeli azt, nyomatékot adva egyben annak is, hogy a versbeszéd itt a báléj leírásának dikcióját idézi, ez pedig különös hangsúlyt ad a szöveg újramondottságának is. Egyrészt a minősítés valójában már a báléj tapasztalata utáni, másrészt a versritmus az „álombeli mézek”-hez hasonlóan kiemeli azt a sort is, amely a másikkal való beszéd nehézségeit tematizálja a második rész elején: „hogyan magyarázzam”.

Az adoniszi kólonnal a szövegben még több helyen találkozunk, a ritmusképlet ismétlődése pedig mindannyiszor hangsúlyos helyen történik.

Először az első sorban, amely a második szakasz első, idézett sorához hasonlóan a beszédhelyzetre irányítja a figyelmet. Ebben a részben a kólon a már idézett „álombeli mézek”-et megelőzően olyan helyen ismétlődik még egyszer („negyven cigarettám”), amely a narkotikummal kapcsolatban a versritmus felől a „részegség” (illetve az ezzel etimológiailag is rokon révület) következményét készíti elő. Annál hangsúlyosabb lesz így a második sor enjambement-ja, amely megtöri a kólont: „abbahagytam / a munkát”, vagyis a ritmus felől teszi fel azt a kérdést, melyet a vers később tematizál a „mily kézirat volt fontosabb tenéked” sorban, egyben minősítve is a „lázasan” a beszélőre meredő kéziratot. A sor antropomorfizmusa így az eredettől elidegenedő munkát éles ellentétbe állítja azzal a dallal, amelyet a beszélő az élmény hatására kezd szívéből dalolni, s azzal, melynek születését a verset olvasva követhetjük.

Feltűnő, hogy a második szakaszban az adonisz sorvég az első sor után csak egyszer ismétlődik, az alvóra szóló óra szavában: „»ébredj a valóra«”. Mivel az utolsó szótag semleges,²⁰ nem kell jelentőséget tulajdonítani annak, hogy a kólon egyetlen olyan sorvégi előfordulása, ahol az utolsó szótag kizárólag rövidnek tekinthető, annál kevésbé, mert a nyolcadik rész első sora („Virtaditig / maradtam így és csak bámultam addig”), melyet az enjambement kiemel, azt valószínűsíti, hogy a choriambust érdemes ebben a kontextusban csonka adóneusnak tekinteni,²¹ vagyis a hangsúly a –UU– ismétlődésén van. Az viszont lényegesnek tűnik, hogy akusztikailag a sor a „valóra”–„alóra”–„állat óla” rím��orozatba illeszkedik, melyből az utolsó sor (egyben a második szakasz utolsó sora: „hogy otthonunk volt-e vagy állat óla”) a „volt-e” anaklázisa miatt úgy is olvasható, melyben az első szakasz *családi fészke* után egyértelműen pozitív értékindexű *otthon* két sorkezű jambusa után („hogy otthonunk”) a lejtés a vers alapritmusának ellentétébe fordul, és egy daktilust két trocheus követ. Az „ébredj a valóra” kólonja azonban a *valót* itt máshogy is érthetővé teszi, utalhat arra a valóra, melyre a vers tanúsága szerint a versbeli beszélő ébred(t). A kétféle *való* ezen a ponton érintkezik legintenzívebben, ami egyben azt is nyilvánvaló teszi, hogy nem egyszerűen a lent és a fent világa (*valója*) közti kétpólusú ellentétről olvashatunk, melynek hatókörét így módon a következő szakasz „De” sorkezűjénél a ritmika az ismétlődő kólonnal („fönn a derűs ég”) pontosabban jelöli ki (felidézve egyben azt, hogy az „álombeli mézek” a lent világát – vagy annak egy szeletét – a báléj tapasztalatát idézve értékeli át, bizonyos mértékig talán különbséget is téve a szemlélt és megélt dolgok között). Az mindenestre bizonyos, hogy a beszélőnek a kétfajta látvány ugyanabból a nézőpontból mutatkozott meg.

A harmadik részben a már idézett első sor után az adonisi sorvéggel sorkezdő helyzetben találkozunk újra („*mint az anyám paplanja*”), mely a „forma és gondolat” egységét nem csak oly módon erősíti, hogy a kólont ismételten a gyermeki látással hozza összefüggésbe, de egyben azt is
50 előre jelzi, hogy a látomást leíró ötödik és a hatodik részben kizárólag csak sorkezdeti vagy sorközi helyzetben mutatható ki, míg a „keret-részekben” sorvégen található, mintegy különbséget téve az élmény tapasztalása és annak beszéddé tétele, medializálása közt. Elvben öt kivétel adódik. Az első az első rész második sora („*éjszaka háromkor*”), mely a versben elbeszélte élménysor kezdetének idejét, metaforikusan a bál idejét adja meg. A második és a harmadik a második rész tizenharmadik és tizenhatodik sora („*mert a mindennapos agyvérzegénység*”, „*s ők a szobába zárva, mint dobosba*”), melyek tartalmilag a családot és álmukat leíró résszel, „*a szájakon lágy, álombeli mézek*”-kel kontrasztot képeznek ugyan, de oly módon, hogy a ritmus ismétlődése, amely a születő vershez és nem a rekonstruált látványhoz tartozik, bevonja azt a kólont ismétlődéséhez kapcsolható jelentéskörbe, vagyis az élmény után születő vers itt mást tesz, mint amit az élmény előtti látványt leíró beszélő mond. Fontos tehát itt annak belátása, hogy a második rész nem azt a látványt írja le, amit a versbeli beszélő az ablakon kinézve látott, hanem a másik horizontjából igyekszik nyelvív tenni a látványt, amelyet az ablakon kinéző láthat („*Te ismered a házam, s ha emlékezni tudsz a / hálószobámra, azt is tudhatod*”, „*otthonokba látsz*”, „*reá meredhetsz*”). A rekonstrukció miatt tehát a második rész látványának ideje a báléjt megelőző időhöz tartozik. A negyedik az ötödik szakasz utolsó sorában van, ahol kétségtelenül kimutatható a ritmikai ismétlődés (akár kétféleképpen: „*s a kapusok kocsikért kiabálnak*” „*s a kapusok kocsikért kiabálnak*”), azonban az egész sor ritmikája arra mutat, hogy azt egy pirrichiust és egy jambust követően két ciklikus anapestus zárja („*s a kapusok kocsikért kiabálnak*”), vagyis a sor a vers ritmikai alapképletét evokálja (mintegy bevezetve a hatodik részt). Az ötödik a hetedik rész hatodik sorában pedig egyértelműen a báléjt idézi („*tündérei hajnalba*”).

Az ötödik rész húsz sorában összesen hétszer szerepel: „*bámultam az égbolt*” „*is keleten s a*”, „*mennyei kastély*”, „*künn az előcsamok*”, „*házigazda a lépcsőn*”, „*mint amikor már*”, illetve a fent már tárgyalt utolsó sor, melyek közül az első a látvány beszélőre tett hatását leíró, a többi pedig magát a látványt leíró részben található. Ehhez képest meglepőnek tűnhet, hogy a hatodik részben csak egyszer, az „*aztán amíg vad paripái futnak*” sorban találkozunk a kólonnal. Azonban az egész szakaszban ez az egyetlen anaklázis, és erről is elmondható, hogy a sor mintegy teszi is, amit mond. Ezen kívül ebben a szakaszban feltűnően megnő a tiszta jambikus sorok száma, a huszonkettőből kilenc²² valósítja meg tisztán a vers ritmikai alapképletét,

a sorhosszúság tekintetében nagy változatosságot mutatva a három szótagostól egészen a hatodfeles sorokig. A hetedik, a beszélő felismeréséről tudósító szakaszban arányait tekintve a leggyakrabban jelenik meg az adoniszzi kólon, a hét sorban összesen háromszor, ezekből egyben arról olvashatunk, hogy a beszélőt a látvány milyen cselekvésre ösztönzi („fölkialbáltam”), kettő pedig a báléjt idézi („titoknak, hogy a mennynek”, „tündérei hajnalba”).

51

Nyilvánvaló, hogy a báléj leírásában, illetve az ehhez még közvetlen kapcsolódó, mert az élmény jelenéről beszámoló hetedik szakaszban a többi részekhez képest az adoniszzi kólon gyakrabban ismétlődik, a címbelivel együtt: Hajnali részegség) huszonöt (az ötödik rész utolsó sorát is ide számolva huszonhat) előfordulásból tizenegyszer, s a többi előfordulásból is három tematikusan szorosban a gyermeki látás témájához kapcsolódik: „mint az anyám paplanja”, „rég, a gyerekkor”, „fönn a derűs ég”, amihez hozzávehetjük még a báléj leírását lezáró „Virradatig (/ maradtam így és csak bámultam addig”) sort, vagyis összesen tizenöt esetben.

Annál érdekesebb, hogy a nyolcadik és kilencedik rész múlttal számot vető részében egyáltalán nem jelenik meg az adoniszzi kólon, a záró strófában találkozunk vele újra, két sorban, az elsőben („Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinnen”) és a nyolcadikban („úgy érzem én, barátom, hogy a porban”), vagyis abban a két sorban, amely szembesíti a „tudom” és az „érezem” világát. Ebben a részben, az első két, élőbeszédet idéző „próza” sor után megint erőteljesebb lesz a jambikus léjtés („de pattanó szívem feszítve húrnak / dalolni kezdtem ekkor az azúrnak / [...] / [...] / Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak / [...] / [...] / mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak”). Érdekes és fontos, hogy a következtetéshez eljutó szakaszban a kólon nem a gyermeki látást idéző sorokban jelenik meg, épp ellenkezőleg. Az itt felidézett lenti való világát a báléjt idéző jambikus sorok ellenpontozzák, melyeket a „húrnak”–„azúrnak”–„lazulnak”–„úrnak” négyes ríme köt össze. A záró sor („vendége voltam”) pedig ritmikailag a báléj leírásának „fénycsóva lobbant”, „könnyűcske hintó / mélyébe lebben” sorait, illetve a rácsodálkozást tematizáló „Szájatva álltam” sort idézik fel, így a ritmikai emlékezet pontosan jelzi a következtetés okát. Nyilván jelentősége van annak, hogy ez a sorképlet korábban csak egyszer fordul elő, éppen az első rész „nem jött az álom” sorában.

Elmondható tehát, hogy a versritmus valóban mintegy partitúráként irányítja a befogadást a *Hajnali részegség*ben. A vers értelmezésére vonatkozóan a már levontakon túl a további lehetséges következtetések közül itt csak arra az egyre szeretném felhívni a figyelmet, mely a dolgozat elején

feltett kérdésekkel leginkább kapcsolatba hozható. A vers vége sokféleképpen idézi fel a verskezdetet, melyek közül az itt tárgyalt kontextusban a legfontosabb az, mely az utolsó szakaszban tematizált élménylírát („de pattanó szívem feszítve húrnak / dalolni kezdtem ekkor az azúrnak”) és a vers-
52 ben születő szöveget állítja szembe. Ez utóbbi nem kívánja azt a képzetet kelteni, hogy közvetlenül egy látványt jelenít meg, és mint olyan, élményként, részeg káprázatként olvasandó. A vers az érzékelés tapasztalatát medializálja, vagyis utólag nyelviesíti az élményt, így téve közvetíthetővé azt. A „Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam?” kérdésen túl, mely direkt módon is az „elbeszélés nehézségei”-vel szembesít, az olyan kitételek, mint például az „Én nem tudom”, „bámultam”, „Szájátva álltam”, nem pusztán kommentálják az eseményeket, de a hallgató számára az élmény leírását hatásában követhetővé tevő gesztusok is, melyek jelzik a versbeli beszélő küzdelmét, hogy az érzéki észlelés és a nyelv közötti diskrepanciára ne a kommunikáció és a megértés képtelenségét állító hallgatás legyen az adekvát válasz, amely nem tenné lehetővé az ontológiai következtetés levonását a vers végén. Ezért talán nem tűnik túl távoli magyarázó párhuzamként Heideggerre idézni: „A nyelv a lét háza. A nyelv hajlékában lakozik az ember. A gondolkodók és a költők e hajlék őrzői.”²³ Ilyenformán egyetértek Király Istvánnal, aki a *Hajnali részegséget* gondolati költeménynek tekinti. De abban az értelemben tartható annak, hogy az érzékelés közvetlenségétől a nyelvig jut el Kosztolányi. A saját nyelvhez pedig a másik idegenségén át vezet az út: nem véletlen tehát a második rész elejének explicit utalása arra, hogy a másik horizontjából igyekszik nyelvivé tenni a látványt. Ebben az értelemben azonban a „teljes idegenség és a teljes otthonlét közti átmenet, illetve feloldás”²⁴ nem a vendéglét *tudata*, hanem a nyelvben tetten ért lét(ezés).

* A tanulmány szövege nem teljesen azonos a *Hajnali részegség* című kötetben (Szombathely, Savaria University Press, 2010) megjelent írásával.

¹ Szauder József, *A hajnali részegség motívumainak története* = Sz. J., *A romantika útján*, Bp., Szépirodalmi, 1961, 438.

² I. m., 439. (Kiemelések az eredetiben.)

³ I. m., 440.

⁴ I. m., 445, 438.

⁵ Ez az elképzelés jórészt a vers későbbi recepciójában is tartja magát, vö. pl. Király István, *Kosztolányi: Vita és vallomás*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 286–87; Tótfalusi István, *Kosztolányi Dezső: Hajnali részegség = 99 híres magyar vers és értelmezése*, Bp., Móra, 1999, 353.

⁶ Tótfalusi, i. m., 356.

⁷ Igaza lehet Király Istvánnak, aki szerint „mint általában a kései Kosztolányinál, nem a század eleji impresszionista nyelvi örökség továbbvitele volt már a *Hajnali részegség* köznapisága”. (Király, i. m., 284.)

⁸ Szegedy-Maszák Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 409.

⁹ Érdemesnek látszik megjegyezni, hogy a szöveggel fent kapcsolatba hozott *Nem tudtam én dalolni...* kezdetű vers húsz sorában tizenhatszor mutatható ki az ismétlődő kólon.

- ¹⁰ Bárdos László, *Változatok a búcsúzásra: Kosztolányi kisszerkezeteiről a Számadás három verse alapján = A rejtőzködő Kosztolányi: Esszék, tanulmányok*, Bp., Tankönyvkiadó, 132.
- ¹¹ Ferencz Győző, *Kettős tanulmány Kosztolányiról, Jelenkor*, 1988/1, 39.
- ¹² Hegedüs Géza, *Különvélemény egy vers értelméről: Kosztolányi Dezső: Marcus Aurelius, It*, 1970, 898.
- ¹³ Ferencz, i. m., 37–38.
- ¹⁴ Király, i. m., 283.
- ¹⁵ *Uo.*
- ¹⁶ A vers szövegét a következő kiadásból idézem: Kosztolányi Dezső *Összes versei*, szerk. Réz Pál, Bp., Szépirodalmi, 1989, 431–434.
- ¹⁷ Kosztolányi Dezső, *Tanulmány egy versről = K. D., Nyelv és lélek*, vál., s. a. r. Réz Pál, Bp., Osiris, 1999, 409–410.
- ¹⁸ A *Marcus Aureliust* vizsgáló Ferencz Győző pontosan elkülöníti a ritmikai változatokat, én a dolgozatban csak magát a kölont jelölöm.
- ¹⁹ Vö. Tótfalusi, i. m., 354.
- ²⁰ A költői gyakorlatban ennek számtalan példája található, Reviczky Gyula *Pán halála* című versében például a következőt olvashatjuk: „Pattog a nóta.”, „Perdül a koczka, csalfa szerencse / Pörgeti arra, pörgeti erre.”; vagy Radnótinál Miklós *Bájjelőjában*: „Jöjj be a házba”, de találunk rá példát az említett Kosztolányi-versekben, a *Boldog szomorú dalban* és a *Marcus Aureliusban* is.
- ²¹ Vö. Szepes Erika, Szerdahelyi István, *Verstan*, h. n., Tárogató, é. n., 233. (Az 1981-ben megjelent Gondolat kiadás reprint nyomata.)
- ²² Elvben az „Egy csipkefátyol” és a „melyet magára ölt egy drága, szép nő” sorokban az „egy”-et hosszúnak kellene venni, de határozatlan névelőként hangsúlytalanok, így a szöveg hangzóssága felől nézve véleményem szerint rövidnek tekintendők. Kosztolányi verselési gyakorlatától egyébként sem idegen, hogy „a szóhangsúlyt figyelembe véve hibázza el a sorokat: a szabálytalan rövid szótagra szóhangsúly esik, a szabálytalan hosszú szótag viszont nyomatéktalan.” (Ferencz, i. m., 39.) Innen nézve az első szakasz tizedik sorában az „Az, amit írtam” szintén tekinthető adoniszai kölónnak.
- ²³ Martin Heidegger, *Levél a „humanizmusról” = M. H., Útjelzők*, ford. Bacsó Béla, Bp., Osiris, 2003, 293.
- ²⁴ Király, i. m., 293.

Az utókor érdeklődése változó és változékony, írói pályák emelkednek, süllyednek. Lehetnek elképzeléseink, hogy mi és miért mozgatja a későbbi nemzedékek figyelmét, de most a tény rögzítése a fontos, az, hogy Kosztolányi

54 Széchenyi Ágnes

ÖSSZEFÜGGÉSEK DOMBORZATI TÉRKÉPE

Szegedy-Maszák Mihály:

Kosztolányi Dezső

újjászületésének vagyunk tanúi. Az 1985-ös centenárium, a formális alkalom után is fennmaradt az iránta való érdeklődés, szaporodnak az ilyen-olyan Kosztolányi-kötetek. Jelent meg tudományos szakszerűséggel készült album (Kosztolányi Dezső összes fényképe),

újraolvasó, tanulmánykötet, elkezdődött a bibliográfiai felmérés, a szövegkiadás (az utóbbi napokban mutatták be a *Kalligram* gondozásában elindított kritikai kiadás első darabjaként a vaskos *Édes Anna*-kötetet), irodalomtörténeti (újra)értelmezés, és a kortárs próza is ihlető forrásként tekint Kosztolányira (Esterházy *Esti* című rokon-keresője ennek csak az egyik magától értetődő bizonyítéka). Álljunk meg a *szövegkiadás* kérdésénél, mert a Szegedy-Maszák kötet is sokszor érinti. A szövegkritika tárgykeréről szólva jó két évtizede Dávidházi Péter rögzítette a tény, hogy a kritikai kiadások, s általában véve is az életműkiadások komoly tudománypolitikai, hatalmi kérdést is jelképeznek. „A szövegkritika [...] nem csupán tiszta tudományként létezik, ártatlanul és ártalmatlanul, hanem olyan tevékenységként is, amelynek kézzelfogható következményei vannak a hatalmi viszonyok világában. Nem véletlen, hogy a kritikai kiadás privilégiumának odaítélésében mindig meghúzódik, többek közt, egy politikai döntés, ha nem is mindenütt szól bele állami hivatal.” A döntés, hogy lehetséges-e nekikezdeni a munkának ma sokszor anyagi kérdés, de persze továbbra is rejt értékrendi-hatalmi szempontot, hogy elindulhat-e egy munka. A Kosztolányi-kiadások ügyében mindmáig Réz Pál tette a legtöbbet, kiadásaival ő hozta létre az eddigi legteljesebb szövegtörzset, ha olykor nehezen is követhetők a kötetbeosztások. Mára Szegedy-Maszák Mihály és Veres András a kutatások vezetői és a sorozatszerkesztők. Noha a jelen dolgozatnak nem tárgya az *Édes Anna* kötet, egy elrejtett adatra azért felhívom az olvasók figyelmét. „A kötet megjelenését a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma támogatta” – áll a kolofonban. Kultúrdiplomáciailag aligha méltányolható kellőképpen a szlovák kulturális kormányzat együttműködése, még ha az egyetemi-akadémiai kutatást hazai pályázati alapok fedezik is.

Szegedy-Maszák Mihály válogatott munkáinak gyarapodó sorozatát is a *Kalligram* gondozza – a kiadó távlatosságban és igényességben felnőtt

az anyaországi minőségi kiadókhöz, sőt néhány tekintetben meg is haladja őket. Szegedy-Maszák Mihály eddig portré-kötetet tett közzé *Kemény Zsigmond*ról (kettőt is, 1989-ben illetve 2007-ben) középpontba állítva a romantika utáni regény problematikáját, jelezve a koronként változó, átalakuló olvasói, befogadói értékrendekre való figyelést; aztán *Márai Sándor*ról (1991), majd *Ottlik Gézár*ról (1994). Az egy alkotóra összpontosító cím – *Kosztolányi Dezső – monográfiát* sejtet, hiszen a körbejáró szerző nevének ilyen egyszerű címmé emelésével ezt a műfajt szokás művelni, ám ezt az olvasói várakozást a szerző már a bevezetőben tagadja, de legalábbis korlátozza: „Nehogy valaki hamis várakozással vegye kezébe e kötetet, szükséges leszögezni, nem életrajzi monográfia elkészítése volt a célo[m]. Szó sincs arról, hogy lebecsülném az életrajz jelentőségét; egyszerűen kénytelen vagyok elismerni, hogy nem ilyen jellegűek voltak előmunkálataim.” S valóban nem: a kötet arról tanúskodik, hogy Szegedy-Maszák rendszeresen és rendszerezetten követte és követi a Kosztolányi-irodalmat, olvassa a fiatalabb értelmező nemzedék munkáit, s az olvasott roppant terjedelmű anyag egyszerre átcsapott minőségbe. Szükségét érezte, hogy jól szervezett rendben mintegy reflektáljon az észrevételekre, úgy, hogy mások egy-egy gondolatának, mondatának, sokszor mindössze egy-egy fordulatának, szókapcsolatának idézése közben egy markáns Kosztolányi portré is kikerekedjen. Nagy ívű (már többnyire publikált írásokból összeállított, bár ezt nem feltüntetőd) *tanulmánykötet* tehát a *Kosztolányi Dezső*, s közben erős *vitairat*. Fejtegetéseit ugyan *esendőnek* mondja a szerző – ám ez a Szegedy-Maszák terminológiában egyszerre jelent komoly és őszinte *alázatot* a vizsgált életmű irányában, s erős *öntudatot*.

Az irodalomtudós pályájának megkülönböztető jegye, hogy 1987-től a közelmúltig párhuzamosan pesti katedrájával a bloomingtoni *Indiana University* tanáraként is tevékenykedett, fél éveket töltött amerikai állomáshelyén, élve annak minden számunkra alig megtapasztalható, a gazdag könyvtártól kezdve az ösztönző közeg szellemiségének átvételéig. Innen is van a nemzedékében páratlan, többnyelvű nemzetközi szakirodalmi tájékozottsága, bár ez néha – hogy egy példát mondjunk, Pierre Boulez érvként, analógiaként való megszólításában kevésbé indokolható. (Tegyük hozzá érdemeihez a filológiai alapot, azt az aprólékos, több évtizedes gyűjtőmunkát is, amely lényegi filológiai felismerésekhez vezet.) Munkásságának meghatározó eleme a nemzetközi összefüggésben, irányzatokban való gondolkodás, a folyamatos összehasonlítás, kontextualizálás igénye, hogy reális helyen látja irodalmunk teljesítményeit, többféle kultúrában is felismeri az idegen párhuzamokat és irodalmunk egyedi vonásait. Szegedy-Maszák Mihály maga is közvetítő, az *Association Internationale de Littérature Comparée*

vezetőségének tagja, nemzetközi könyvsorozatok egyik vezetője. Ekként övé az érdem – éppen a Kosztolányi könyvvel is –, hogy ráirányította a szakmai figyelmet a fordítások jelentőségére és minőségének problémájára, és arra, miként hatott Kosztolányira az idegen szerzők átültetése.

56 Nem kérdés, hogy Kosztolányit világirodalmi rangú szerzőnek látja, olyannak, aki maga is bőven nyert ihletet az idegen, nemegyszer általa is fordított szerzőktől. Szegedy-Maszák szövegét át- és átszövik a felfedezések és találatok, a ráismerések – honnan való ez vagy az a motívum, hogyan hatott Schumann zenéje a kompozícióra, a füzér-szerkezet kialakítására, a zeneiség és festőiség hatása hogyan jelenik meg a versekben és a prózában, kirakós játékból több darabkát aligha tud bárki is felismerni és összeilleszteni. Érdemes figyelni az apró észrevételekre, mert más pályák értelmezésében is segítségünkre lehetnek. Egy olyan mikro-példát emelek ki, amin alighanem könnyen átsiklik az, aki nem éppen valahol a rögvest idézendő szerzőnek környékén kutat éppen. (Magam Schöpflin Aladár modernségének összetevőit keresem, azt, hogy – Ignotus kifejezésével – „a régi keretek óvatos áttörésével” hogyan művelt Schöpflin „valóságos csodát”.) A statisztikus-műfordító Vargha Gyula, az akadémikussá hanyatlott, megcsontosodott intézmény, a Kisfaludy Társaság titkára a modern francia költők, a *Parnasse* egyik első fordítója volt a 19. és a 20. század fordulóján, köteteit Kosztolányi bizonyítottan ismerte a családi könyvtárból. Meghosszabbítva ezt a szálát, és most már a recenzens saját céljaihoz kötve a nyert adatot, itt a ráismerés, hogy a *Vasárnapi Ujságnál* tevékenykedő, s egyben a Franklin Társulat kötelékében szolgáló Schöpflin Aladár ízlését is hogyan formálta a minden bizonnyal az ő szerkesztői kezein átment Vargha-kötet is. S végül – itt hely híján kevésbé bizonyítva – egy paradoxont rögzíthetünk: noha Szegedy-Maszák tagadja, hogy Adynak igaza lett volna, amikor a *Négy fal között* című kötetről írva „irodalmi írónak” nevezte Kosztolányit, az olvasmányok hatásának aprólékos kimutatásával, az alapos filológus trouvaille-aival éppen ellentmond önmagának, kimondatlanul is megbocsátóbbnak mutatkozik a tőle idegen Adyval szemben.

Szegedy-Maszák elfogultan szereti Kosztolányi Dezsőt, s noha azt idézi tőle, hogy „[á]llócsillagok nincsenek többé” – a költőt és elbeszélőt ő maga annak tartja. A varázs és a szeretet – vagy ahogy visszafogottan állítja, az „alkati vonzódás” – azonban néha apológiába hajtja Szegedy-Maszák Mihályt. A tanulmányok önálló cím alatt jelennek meg a nagyjából időrendben is haladó kötetben, s itt a Kosztolányi szerkesztette antológia, a *Vérső Magyarország* lép elő fejezetcímme. Az ország megrázkódtatására teszi a hangsúlyt ezzel szerzőnk – nekem több mint elfogadhatóan, hiszen egyre nyilvánvalóbb, hogy napjainkig cipeljük az ekkor kapott többtényezős sokkot. Ettől fogva tart a bűnbakképzés. A fejezet élén egy mottó – s itt szóvá kell

tenni a kötet idézési módszerét. Az újabb nyugati technikát (szerző, évszám, vessző, oldalszám) alkalmazza, ezt önmagában semleges, mert következetes és jól követhető rendszert, s jó néhány esetben kerestem vissza a szövegeket, mindegyik esetben pontosak is az adatok. Csakhogy az évszámok a gyűjteményes szövegkiadások későbbi évszámaira vonatkoznak, s nem minden esetben adja meg az eredeti Kosztolányi-szöveg vonatkozási pontját, a keletkezés évszámának önmagában is jelentéssel teli kontextusát. Az összetört régi törvénytablákról szóló mottó alatt megjelenő évszám csak a *Színházi esték* című kötetre utal, de arra nézvést nem ad felvilágosítást, hogy a szöveg mikor keletkezett. (Pedig éppen az életmű elismerten kiélezett kérdéséről van szó, arról a pillanatról, amikor nemcsak a tömegek zavarodtak meg, hanem a látók is, és „nem találtak szilárd talajt, melyen megvethették volna lábukat, nem tudták, hogy jobbra forduljanak-e, vagy balra.”) Persze, nézzen utána az olvasó, de azért ez nem feltétlenül udvarias eljárás vele szemben. A mottó esetében nincs is mód arra, hogy a szerző a folyó szövegben utaljon az idézet eredetére. Ezt néha megteszi Szegedy-Maszák, mert maga is érzi, hogy az évszám jelzésével alá kell támasztania állítását. Magától értetődőnek tartom, ha a Kosztolányinak tulajdonított névtelen és ekként egyértelműen nem azonosítható szövegekkel szemben elutasító. Ebben a csörtében – itt a legkomolyabb, s az irodalmon túlmutató talán a vitapozíció tétje – kemény ellenfele Lengyel András, aki nyelv- szemléletre és stíluskritikára alapozva több ízben jelezte, mely cikkekről gondolja, hogy Kosztolányi írta, s ugyanakkor megfogalmazta a Pardon-szövegek mondanivalójával szembeni fenntartásait is. Kettejük eltökélt, mégis korrekt vitája példa lehet irodalmi életünkben. Szegedy-Maszák fenntartásaiban mindig van megengedő, a másik érveit meggondolni, mérlegelni és akár elfogadni kész hajlandóság. (Zeke Gyula közelmúltbeli „felfedezéseit”, de legfőképpen annak folyóiratbeli közreadását, magabiztos tálalását alig veszi komolyan.) Ha kevés is az, amit valóban fel lehet róni Kosztolányinak – majd’ két évtizeddel járunk még a második háború előtt –, az uszító és szélsőséges rovat szerkesztését igen. Más dolog nem hinni a haladásban, és más dolog a történelmi felelősséget árnyalatlanul egy származási csoportra testálni. Szegedy-Maszák példái az első világháborút közvetlenül követő idők felfordulására, pálfordulásaira érthetőek, további példákkal lehet megtoldani, közte egy Kosztolányi (és Ady) személyét illetően nagyon is releváns idol ijedt visszahőkölésével. Vészi Józsefre gondolok, mindkettejük felfedezőjére. Előző este, hogy Horthy Miklós elfoglalta volna Budapestet, letartóztattak kétszáz baloldali érzelméről ismert értelmiségit. Köztük volt a Szende Pál, Kunfi Zsigmond, Polányi Károly, Mannheim Károly köréhez tartozó Vágó József is, akinek kiszabadításáért

a még nagyon ifjú Horváth Zoltán kezdett akcióba. Először apja barátjához, Vészi Józsefhez, a *Pester Lloyd* főszerkesztőjéhez ment segítséget kérni. Vészi, mereven vagy taktikusan, a lényegre tekintve mindegy, de elzárkózott az intervenció elől. (A hathatós segítő Móricz Miklós volt. A közgazdász

58 Móricz Miklós író testvére, a „nagy” Móricz ekkor szintén vaskos antiszemita megjegyzéseket ír naplójába.) S ettől fogva Vészi – veje Biró Lajos, Kosztolányi és Ady *Budapesti Napló*-beli társa is a menekülő emigránsok között volt – egyre inkább beilleszkedett a rendbe, s egy évtized múltán megkapta a Corvin-láncot is. De soha életében nem vonta vissza Ady-csodálatát.

Kosztolányi életműve egy nagy hullámmás, visszatérő, újra felbukkanó és variált témák és motívumok rendszere. Nem is csak a Kosztolányi pályát érinti Szegedy-Maszák Mihálynak ez az észrevétele, hanem a Kosztolányi és Csáth életművek kölcsönhatását is. Ez a fejezet – némiképp ellépvé a címtől, kitágítva azt – *A cseh trombitás* című korai (1907) novella elemzése, s egyben az *Esti Kornél* taglalásának felvezetése. Itt írja Szegedy-Maszák, hogy „[v]annak nagy művészek, akiknek korai alkotásai olyannyira előrevetítik a későbbieket, hogy életművüket mindkét irányban ajánlatos olvasni. Kosztolányi is közéjük tartozik.” A Beethovennel „találkozó” muzsikusan a halála előtt Bachot fütyülő Estit ismeri fel a „monográfus”. Mindez azt is jelenti Szegedy-Maszák Mihály szerint, hogy az életmű folyamatos, fordulat nélküli. Fontos megállapítás, rejtett vita egy korábbi monográfussal, aki már könyvének címevel – *Az érett Kosztolányi* – sugallja a fejlődésregény-értelmezést, a *korai* és az *érett* művek szembeállítását, s azt is állítja könyvében, hogy a nemzedék tagjai, Kaffka Margitot és Adyt kivéve, mind 1919 után edződtek hozzá az új létviszonyokhoz, s ezt bizonyíthatónak véli a létezésélménytől a ritmikáig. Kiss Ferenc – a népi írók, az irodalmon túli feladatvállalás mozgalmának elkötelezettje –, ha jól ismerem a tudománytörténeti előzményeket, mintegy feladatul, kihívásként kapta az „idegen”, de legalábbis átellenes szellemiségű Kosztolányi pályájának értelmezését. S bár gyökeresen eltérő előfeltevésekből indul ki, és gyorsan teremt összefüggést a külső események és az írói pálya váltásai között, értelmezései között vannak maradandó és Szegedy-Maszák által visszaigazolt észrevételek is. Igaz, többségben vannak a fenntartások. (Azt hiszem, nemcsak saját érdeklődésemet fogalmazom meg, amikor jelzem, a Kosztolányi recepciótörténet nagyobb léptékű áttekintésére is kíváncsi lenne az olvasó. Nemcsak arra, mikor egy-egy értelmezői szókapcsolatot idéz egyetértőleg, vagy fenntartással Szegedy-Maszák, hanem ha végigelemezné a költő-író halála utáni recepció szakaszait. Igen, nagyon érdekelne Király István aktualizáló és önigazoló, erősen és eltúlzottan ideologikus, egyszersmind vallomások tanulmánykötetének koherens értelmezése. De az is, mit gondol a hátrahagyott műveket gondozó Illyés Gyula Kosztolányi-képéről.)

A *cseh trombitás* kapcsán állapítja meg Szegedy-Maszák Kosztolányi kíváncsiságának két meghatározottságát: a művészi öntükrözésben és a halállal való foglalkozásban látja az életmű két fontos oszlopát. Kosztolányi késői naplójából idéz: „Engem igazán mindig csak egy dolog érdekelt: a halál. [...] Ha nem lenne halál, művészet sem lenne. [...] Végtelenül 59 lenézem azokat az írókat, kiknek más mondanivalójuk is van: társadalmi problémák, s férfi és nő viszonya, a fajok harca stb., stb. Émelyeg a gyomrom, hogyha korlátoltságukra gondolok”. Magam is hangsúlyosnak tartom ezt az idézetet, s hozzáteszem Kosztolányiné megjegyzését, amit életrajzi regényében még *A szegény kisgyermek* című fejezetben, azaz a korai élményekről szólva írt le. „Meg se lehetne számlálni, hányszor írt a halálról, betegségről, s még sokkal többször gondol rá. »Most hazamegyek, s minden harmadik gondolatom halálom lesz« – idézgette *Prospero* utolsó szavait a *Vihar*-ból, és hozzátette: – »nem is csak minden harmadik.«” Igen, ez olyan súlyos megállapítás, hogy okkal vetődik fel a halállal való szembekerülés érzékelésekor az egzisztencializmus kérdése. Alig érinti Szegedy-Maszák Mihály ezt a szót könyvében, még a *Számadás* – egyébként rövidre fogott és a *Meztelenül* című kötettel társított – elemzésében sem, ahol megítélésem szerint nagyon is helye volna. Bár Heidegger nem szerepelt Kosztolányi csilagai között, az egzisztencializmus tételeit és felismert élettapasztalatát ismernie kellett a művelt, olvasott és mindig nyitott Kosztolányinak. Az alkat, a beállítódás és a betegséggel való szembesülés feltétlenül előhívja Heidegger határhelyzeteit, s ezzel együtt az önmegszólító vers – s ezekből több is van a *Számadás*ban – pszichológiai alaphelyzetét.

Szegedy-Maszák Mihály lefegyverző tudása ajtókat nyit. Olyan magaslatot ért el, ahonnan jól látszik, élesen kirajzolódik az összefüggések domborzata. De újból és újból hajlandó visszatérni a szövegekhez és közel hajolni a földi részletekhez. Bevezetőjében Kuligint idézi a Kosztolányi fordította *Három nővérből*: „*Feci quod potui, faciant meliora potentes.*” Ezzel az idézettel egy baj van, ellentétben áll Szegedy-Maszák Mihály alapvető intenciójával. A latin mondat magyarul így hangzana: „Csináltam, ahogyan tudtam, csinálják jobban, akik tudják.” Igen, a pálya szabad: akinek mondanivalója van Kosztolányiról, elmondhatja. A könyvtárnyi irodalom bizonyítja is. De a könyv bevezetője egyetértőleg idézi Kosztolányit is, akinek az a hite, hogy „legalább ötvenként revideálnunk kellene irodalmi ítéleteinket. Öt év múltán ismét mást veszünk észre egy-egy munkában.” Meglehet túl gyors a Kosztolányi diktálta tempó, de biztos vagyok benne, hogy Szegedy-Maszák Mihály sem tette le végleg a Kosztolányi-köteteket. (*Kalligram, Pozsony, 2010*)

A Savaria University Press gondozásában 2010-ben megjelent tanulmánykötetben Mohai V. Lajos többnyire 90-es évek elején íródott – és akkor szaklapokban publikált – Kosztolányi-elemzéseit tartja kezében az olvasó. Az értekező nyelv a

60 Bánki Éva

„SÁRSZEGEN ÉPPÚGY, MINT BUDAPESTEN, PÁRIZSBAN ÉS NEW YORKBAN”

Mohai V. Lajos: *A sárszegi regé-
nyek és környezetük.*

Vonások Kosztolányi Dezső

1920-as évekbeli munkásságához

kilencvenes évekhez képest jelentősen megváltozott, a Kosztolányi-befogadás iránya a prózai művek javára jelentősen eltolódott, emellett azóta napvilágot láttak a Kosztolányi-recepciót kardinálisan átalakító új elemzések is – mi értelme van hát tizenöt-húsz éves tanulmányokat kötetben megjelentetni? Az esszéíró Mohai V. Lajos amúgy jól érzékelhető távolságot tart a kilencvenes évek irodalomtudományi szóhasználatától, a nyugatos esszéistáktól nagyon sok stílusfogást tanult el, ezért aztán a kötet néhány lapján úgy

tetszhet, az esszéíró Kosztolányi beszél a prózaíró Kosztolányiról. Ez a „távolságtartás”, a sajátos, nyugatos ízeket őrző esszényelv kortalanná teszik a szerző írásait, és megkönnyíthetik a szövegek jelenkori befogadását. Mohai V. Lajos kiindulópontja, a provincialitás kérdésköre pedig olyan mélyen szövi át a Kosztolányi-életmű egészét (nemcsak a prózát, hanem a lírát, a publicisztikát is), ami lehetővé teszi, hogy 2010-ben egy jól megválasztott nézőpont alapján megint az életmű *egészére* legyen rálátásunk. Hogy Mohai megállapításai ma hogyan vethetők egybe a kortárs kritika megállapításaival, azt ebben a kis tanulmányban igyekszünk körbejárni.

„Kosztolányi prózai művei nagyobb részének tanúsága szerint a kisváros írója”, írja Mohai V. Lajos. És nemcsak a kisvárosé, nemcsak az „otthon maradóké”, hanem egy folytatás nélküli világré, az időn és határon kívül rekedteké, Sárszegé és a Sárszeg mintájául szolgáló „monarchikus kisvárosoké”. Kosztolányi „irodalmi belépőjében, a *Négy fal között*ben még csak esetenként és helyenként, a ‘gyermekdalok’ költészetétől fogva aztán fejezetszerűen, líratipológiai vonásként, sőt alkotói állapothatározóként van jelen a kisváros, a periféria témája és tematikája...” A Mohai-elemzések nagy érdeme, hogy a Sárszeg-regényeket bele- vagy inkább visszakapcsolja a tízes-húszas évek

verterméséhez. Különösen felkavaróak és izgalmasak a *Szegény kisgyermek panaszaival* való egybevetések, amelyet Mohai nem is az impresszionalizmus, hanem a tárgyias költészet felől közelít meg.

A Kosztolányi-féle kisvárosról a kilencvenes évek kezdete óta is számtalan elemzés született. Sárszeg nemcsak az áporodottnak, provinciálisnak, visszahúzóknak számító társadalmi tér jelképe, hanem afféle üvegfalú város, ahol nincs is igazi intimitás, hiszen nem lévén körülhatárolt intim és nyilvános szféra, minden pillanatban mindenki látható.¹ Talán ezzel a nyilvánvaló rezervátumszerűséggel magyarázható a Kosztolányi-féle kisváros „meddősege”. Az idő ezekben az elbeszélésekben nem ismer célulvő előrehaladást, a nevelésnek-fejlődésnek nincs értelme (*Aranyáskány*), Pacsirtának nem születik gyereke. De a megtört sorsok és lelkek panoptikumába mégiscsak alkalmas arra, hogy ennek megtapasztalásán át érezzünk felületesnek minden nagyvárosias szerepjátszást. Sárszeghez az érzékenységek is hozzátartoznak.

Ez a különös panoptikum-világ megteremti a maga sajátos viszfuráit. A Sárszeg-regényekben legpéldázatosabbak a mellékalkok: az alkoholizmusba, kisszerűségbe, parlagiságba fulladó értelmi-ségi figurák, érzékenykedő, ámde felületes úriasszonyok/úrilányok. De Kosztolányi kisvárosában „a felületes világpolgárság is a parlagiságnak az egyik megnyilvánulási módja.”² Sárszeg kozmopolitája, Sárcevíts „mint Sárszeg őrlélke virrasztott itt szénfonatos villanykörte mellett, olvasván a Le Figarót, haladt a művelt nyugattal, a felvilágosított európai népekkel előre” (*Pacsirta*). A provincializmussal való felszínes szembefordulás, a komikus, már-már szolgálai módon hangsúlyozott „nyugatosság” éppoly panoptikumába illő magatartás, mint a bambaság, a kicsinyesség, az érzélgősség és az önpusztítás. Provincializmus és kozmopolitizmus, mint arra Mohai V. Lajos felhívja a figyelmünket, igen különös módon kapcsolódik össze a Kosztolányi-életműben. Kosztolányi „hiába lesz Európa szellemi lakója, önszemléletét az Osztrák-Magyar Monarchia polgári kisvilága alakítja, alkotáslélektanilag és emberileg ezt fogadja el olyan örökségnek, amelyet a művészetével szolgálnia kell”.

A „kisvárosi időben” nincs előrehaladás – de visszafelé haladás annál inkább – bár a Kosztolányi-féle kisvárosban *haladásról* talán még ebben az értelemben sem beszélhetünk. A múlt *minden* rétege egyszerre van jelen: ezért is lehet a *Pacsirta* kisvárosa a Monarchia emlékezetének élő rekvizituma. A *kisvárosi idő* rétegeinek feltárásában a Mohai-tanulmányok igen jelentősen járulnak hozzá a kortárs kritikához.

Hiszen a „történelemlől lelógó kisvárosok” (Mohai V. Lajos kifejezése) mégiscsak a történelemben lógnak vissza, a „kisvárosokhoz” paradox módon

Uj Forrás 2011/1 – Bánki Éva: Sárszegben éppoly, mint Budapestben, Párizsban és New Yorkban”
Mohai V. Lajos: A sárszegi regények és környezetük. Vondások Kosztolányi Dezso 1920-as évekbéli munkásságához

nemcsak az időtlenség, hanem az „örökös múlt” gesztusokba, állóképekbe, színpadiasságba, ízekbe (levesekbe, húsokba, süteményekbe) sűrűsödő él-
ménye is hozzátartozik. Pacsirta szülei sem fokozatosan fedezik fel a saját
62 múltjukat, hanem régi életformájuk egycsapásra birtokba veszi, átjárja
őket, mihelyt lányuk elutazik – érdemes lenne Kosztolányinál is ala-
posabban megvizsgálni evés és emlékezet viszonyát. Mohai a Monar-
chia közös emlékezte felé tágítja a „kisváros”, a társadalmi tér versekben
és a Sárszeg-regényekben sűrűsödő tapasztalatát.

Híszén Sárszeg, a „kis pont” nem magányos sziget a felbomló Monar-
chia térképen, Mohai V. Lajos meggyőzően bizonyítja, hogy Kosztolányi kisvá-
ros-regényeinek tapasztalatára rávetül Kelet-Közép-Európa gazdag monar-
chia-irodalma is. A szerző – a sokat elemzett Freud- és Rilke-hatás mellett –
Karel Čapek, Hermann Broch, Miroslav Krleža, Franz Kafka elbeszél világának
rokonságára hívja fel a figyelmet. Kosztolányi közép-európaibb író, mint
gondoltuk. A tanulmánykötet viszont nem tér ki rá, hogy hányféle Monarchia
is él egymás mellett Sárszegen, noha már az Esti Kornél-novellákból is tud-
hatjuk, hogy a Kosztolányi-életműben található Monarchia-képzetek meny-
nyire ellentmondóak lehetnek, Cseregi Bandi és Esti Kornél például.
A kisvárosok mögött megképződő Birodalom árnyalatnyi – olykor nem is
árnyalatnyi – különbségeinek feltárása akár egy következő tanulmány témája
lehetne.

Izgalmas kérdés, hogy hogyan szűrődik át a bethleni konszolidáció
(a „fehér restauráció”) tapasztalatán a Monarchia „időtlenségének” életér-
zése. A Kosztolányi-elbeszélésekben és –regényekben mi táplálja a „célját
vesztett” idő képzetét? Mi betonozza be a mindennapokba íródott szigorú
alá-fölé-rendeltséget, a létezés minden szintjét meghatározó hatalmi visz-
onyokat? Ennek megértéséhez az *Édes Anna* a kulcs, bár Mohai – a cím impli-
kációjának megfelelően – természetesen csak érintőlegesen foglalkozik ezzel
a regénnyel. Pedig az *Édes Anna* a hangsúlyozott színháziasság³ és különösen
Patikárius Jancsi révén (katonaiskola, örökös szerepjáték, talajvesztettség)
szorosan kapcsolódik a K.u.K.-tematikához. És maga Krisztinaváros – noha
a városnegyed minden tekintetben a nagypolitika előterében él – szociológiai
viszonyait, a szóbeszéd jelentőségét tekintve mégiscsak igazi kisváros.
(„Legalább a Krisztinában ezt beszélték.”)

Bár a krisztinavárosiaknak mérhetetlenül több alkalmuk van találkozni
a „nagyváros” intézményeivel (bank, minisztérium stb.), és a Sárszeg-regé-
nyek szereplőinél sokkal több társadalmi osztállyal állnak érintkezésben
(a cselédek révén a parasztsággal is⁴), ez a keresztény középosztály által
belakott gettó is olyan tér, amit a kisvároshoz hasonlóan a nyomasztó egy-
másra nyitottság (szóbeszéd) és a buraszerű egymásra zártság jellemez.
Kár lenne a jövőben erről a nagyon különleges „kisvárosról” megfeledkezni.

A Mohai-monográfia egyik legizgalmasabb vonulata a „kisváros-regények” időszelemlétét és metafizikus kérdésfeltevését vizsgálja: istenhit nélkül lehet-e a kisvárosban eltöltött időnek értelmet adni, istenhit nélkül kialakíthat-e egy ilyen közösség valamiféle célképzetet? Mind a két Sárszeg-regény az évszakok fordulóján, valamilyen furcsa, a változás 63 lehetőségével kecsegtető *határ-időben* játszódik: az *Aranysárkányban* szinte belerobban a nyár a tavaszba, a *Pacsirtában* pedig „alattomosan”, szinte észrevehetetlenül fordul a nyár őszebe. A tanulmánykötet legizgalmasabb és legterjedelmesebb része a *Pacsirta* idő- és társadalmi viszonyainak (és az ezzel összefüggő transzcendens kiútkeresésnek) rendkívül árnyalt, elmélyült, összefogott elemzése.

És különösen tanulságosak Mohai V. Lajosnak a fényre, napsütésre, nyárra, a fény teltségére, és egyáltalán a sárga-sár-arany-sápadt jelzők metaforikus összefüggéseire vonatkozó fejtegetései. Mert *mintha* tényleg körülvenné valamilyen metafizikus ragyogás a szereplőket, akik oly szenvedéllyel keresnek valamilyen vallásos-spirituális feloldódást. De ez a (ki)útkeresés csak *lehetőség*, egy igazából soha be nem teljesedő lehetőség, állandóan ott lebeg a regényekben, szinte kísérti a szereplőket, ám ettől még *kísértetesebb*, hogy nincs igazi feloldódás. Pacsirtát „ha a bizonyosság nem is, a hit őt is megérinti. Nem sorsának megváltozását kapja vigaszul, hanem tradíciót talál hozzá, hogy valóságos tartalmát fölfedezhesse...”

Egyfajta metafizikus értelmezés lehetősége ott kísért az *Édes Annában* is, de csak kísért. Nemcsak Moviszter doktor részvét-etikájáról (én nem vagyok biztos benne, hogy őt rezonőrnek tekinthetjük) beszélhetünk, és nem is regény mottójaként is olvasható latin nyelvű imáról, hanem a regény szereplőit, és különösen a címszereplőt, Annát körüllegő utalásokról. Anna a „három napos” nagytakarítás során „a por és szemét glóriájában” dolgozik, és mikor letartóztatják, „szilapos szentre” emlékezteti a hatóság embereit. De ezek az amúgy figyelemreméltó motívumok kicsit mind a halott Vizyné (egy született *Angéla*) „átszellemült” angyalarcára vagy a halott Vízy „halálán túli” erőt sugárzó halotti pózára emlékeztetnek – mindegyiket tekinthetjük meghatónak, de csúfondárosnak is.

A lidércesség jegyeit Mohai V. Lajos is – az erőteljes Kafka-hatás mellett – a transzcendencia erőtlenségével, bizonytalanságával magyarázza. A címszereplő vallásos fohászzkodásával záródó *Pacsirta* talán még az *Édes Annánál* is határozottabban foglal állást a transzcendens igazság(osság) létezése mellett⁵. De azt a tényt, hogy Vajkay számára miért nincs jövő, hogy Pacsirta miért csúnya, és hogy az idő mért nem folytatódhat (ne feledjük, hogy egy idő „követésével”, genealógiával foglalkozó

öregúr áll a történet középpontjában) a transzcendenciához való fordulás sem segít a szereplőkkel megértetni. A regények előtere, egy célképzetét vesztett emberi közösség fojtogatón mindennapi történései és a háttér, a Gondviselés között kiismerhetetlen a kapcsolat. Talán nemcsak Vizyné 64 vagy Novák Hilda szeánszait lenne érdemes figyelembe venni, hanem a *Pacsirtában* a „boszorkányosság” köré fonódó jelentéseket.

A Kosztolányi-féle kisváros egy avított életforma temetője, de emellett a modern eldönthetetlenség és elidegenedettség, sőt megkockáztatjuk, talán a modernség laboratóriuma is – figyelemreméltóan ósdi és színpadias díszletek, kisvárosi térben, a Monarchia vagy a két világháború közötti Magyarország idejétmúlt viszonyai között. Ennek a különös, az egész Kosztolányi-életművet lényegileg meghatározó ellentétnek a feltárása a Mohai-monográfia nagy érdeme. (*Savaria University Press, Szombathely, 2010*)

¹ Kovács Krisztina: *A nyilvánosság és az intimitás terei a Kosztolányi-prózában* – In: *Tiszatáj*. 2010. március. 45-53.

² Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*. Kalligram, Pozsony. 2010. 234.

³ Bónus Tibor: *Színháziasság és az érzékek topológiája I.: Szem(ek)*. Az *Édes Anna* értelmezéséhez – in: *Alföld*. 2009/II. 56-76., Uő.: *Színháziasság és az érzékek topológiája II.: Szemek*. Az *Édes Anna* értelmezéséhez – in: *Kortárs*. 2009. VII-VIII., Uő.: *Színháziasság és az érzékek topológiája II.: Szemek*. Az *Édes Anna* értelmezéséhez – in: *Tiszatáj*. 2010/III. 58-87.

⁴ Ha a Piskelíné-epizódot (Jancsi jelmezbál utáni kalandját a parasztmenyecskének öltözött prostituálttal) és Vizyné hosszú monológját a különféle vallású, származású cselédlányok/parasztlányok előnyeiről/hátrányairól egymásra vetítjük, akkor eltöprenghetünk azon, hogy Anna „másságához” miként is járul hozzá a társadalmi idegenség „charme”-ja is. És hogy ezzel összefüggésben Anna meg nem értettsége és a beidomítására (ha tetszik, kiismerésére) irányuló szándék meghíúsulása mennyiben tekinthető a parasztság és a középosztály programszerű megbékélését hirdető Bethlen-konzolidáció példázatának?

⁵ „Sárszeg kis pont a térképen. Semmi nevezetessége nincs, csak egy zenedéje meg egy rossz könyvtára van, az emberek alig ismerik, megvetően emlegetik, de vasárnap délelőtt a Szent-István templom előtt, a derült kék égben, láthatatlanul és irgalmasan, igazságosan és rettenetesen ott lebeg az Isten, ki mindenütt jelenlevő, mindenütt ugyanaz, Sárszegen éppúgy, mint Budapesten, Párizsban és New Yorkban.” (*Pacsirta*, 202.)

Sok elemző meglepődik arról, hogy ez egy olyan istentisztelet kapcsán hangzik el, amit Vajkayék épp átalusznak.

A másik üres helye

„Test és lélek – test vagy lélek elnyomása e hasonlatban a másakra, a társra utal. Bebörtönző és bebörtönzött szerepeit váltogatja a test, az én és a másik.”
(Vermes Katalin)

Nárcisszus, aki a tükör fölé hajol és közben beleszeret, elveszik önnön kétdimenziós képében, a tükör történetével kapcsolatban alapvető fontosságú mitológiai példa. Ettől ihletetten Freud egy egész fejlődési folyamatot nevezett el elsődleges és másodlagos nárcizmus néven. Az én mielőtt bármilyen tárgykapcsolatot létesítne, azaz bárkit szeretne önmagán kívül, először az autoerotizmus törvényei

szerint önmagát kell szeretnie. Esterházy Péter *Egy nő* című műve kiváló példa a nárcisztikus énkivetülésekre, valamint az én–te viszony áttételeinek értelmezésére.

Az álomhoz hasonlóan, az írás, az alkotási folyamat is nárcisztikus tevékenység, hiszen az én a saját energiáiban időzik és ezt a kalandját formálja át alkotássá. A „saját energia” a pszichoanalitikusok szerint a tudattalan mélységei, a nyelvfilozófusok szerint pedig a nyelv területe. Jacques Lacan szerint mindkettő, hiszen a tudattalan úgy működik, mint a nyelv, a nyelven keresztül beindulnak az emlékezeti folyamatok, és létrejön a tudattalanban, valamint az agyi idegpályákon a nyelvi megértés. A nyelv tehát biológiai működés is, mint azt az agykutatásokkal kapcsolatban feltárták, a mondat jelentésének kialakítása mindig előzetes tudásunkkal egybehangzóan működik. Így tehát az olvasás folyamán is aktiválódnak a tudattalan emlékei és a szociális kódok.

Lacan a *Másik* diskurzusaként határozta meg a tudattalant, a szubjektum maga is tárgykapcsolati relációkban létezik, azzal a különbséggel, hogy a másik vágya üres hely, derridai értelemben elkülönböződik, amiről szó van, az mindig valami más, mint amiről szó van. Ezt Hamlet elemzéseinek kapcsán mutatja be Lacan, az egyik jelöltnek hiányzik a jelölője és a hiányt akarja pótolni, a jelölő pótlásának kísérletére szolgálhat a nyelv is. Miként

Czapáry Veronika 65

A NŐISÉG ÖNREFEREN- CIALITÁSA, AVAGY MIT MONDHAT AZ EGY NŐ EGY NŐNEK?

pszichiátriai kísérletekben az anyától elválasztott csecsemő, amikor egyedül marad, játszani kezd, és szavakkal helyettesíti az Anyát, a hangokkal, szótagokkal, szavakkal való játék viszonylag rövid időn belül képes enyhíteni a hiányt, amit az Anya eltűnése okoz. A jelölő a másik helyén és a másik

66 beszédében hozzáférhetetlen, nem található. Görcsös helyettesítése az európai filozófiában istenről vagy a logoszról való gondolkodásban valósult meg. Az életet, amit a másíknak szentelünk, végül nem a másik adja vissza.¹ A nyelv strukturálja az egyént és a létezést. Az érzések gondolatokhoz kötődnek, a gondolatok pedig a nyelv által jönnek létre, a nyelv új és új jelentéseket képes produkálni a mondatok és megértés terén. A test mindig központi szerepet kap ebben az értelmezésben, hiszen a test az, amin keresztül a *Másikhoz* közel kerülhetünk, egymás részesei lehetünk húsban és sejtben, az egész kémiában, ami a szerelmet határozza meg. Foucault szerint a szexualitásról szóló beszéd alakítja a köz és mindennapi gondolkodásunkat, azért ártalmas, mert táplálni kell az ilyen diskurzust. A szexualitásról való folyamatos beszéd a szexualitást valójában titokként kezeli, valaminek, amit fel kell fedezni, meg kell fejteni vagy éppen rejtegetni kell és ez támasztja alá azt az abnormális hisztériát is, ami uralja ezt a beszédet a Nyugati Kultúrában a szexualitás körül, és mivel súlyosan őrzött titokként kezelik, ezért vallani kell mindig ha róla van szó „...Nyugat-Európában legalábbis a vallomás lett az igazság előállításának lehető legfontosabbnak tartott technikája. [...] vallunk nyilvánosan és vallunk a magánéletben, vallunk a szüleinknek és vallunk a tanárainknak, az orvosoknak és szeretteinknek; és vallunk magunknak is, kéjes gyönyörűséggel és kínzó fájdalommal, bevalljuk magunknak, amit senki másnak nem merünk elmondani, hogy azután könyv szülessék belőle. Vallunk önszántunkból és kényszer hatására.” (Foucault) Ebből adódik talán, hogy az élvezettel mesélt és élvezettel olvasott szexualitásról szóló beszéd mindennél népszerűbb lehet.²

Ez az egyetlen jelölő az élet, ami az írás szempontjából a vágy helye, a másik helyén és a másik beszédében hozzáférhetetlen, a másik mindig beazonosíthatatlan, nem úgy reagál, ahogyan elvárnánk, sőt reakciói meglepőek.

A test, mint anyag

„Az elbeszélői horizontból kimaradó ‘pillantások’ a befogadói tekintetben válnak láthatóvá. Látjuk azt, hogy a másik be se akar lépni a férfi látóterébe. Arcokat vág, bandzsít, félrenéz, forgatja a szemét, ezekkel az önkéntelen tiltakozó gesztusokkal jelzi a meghódító látásmód kíméletlen egyoldalúságát.”
(Zsadányi Edit)

A szexualitás tere a vágy nyelvében képes a legjobban kifejeződni³, a másik az örök elérhetetlen: „Ebből ered a másik formula: az ember vágya (ha mondhatjuk ezt így) a Másik vágya. A vágy oka a Másikban van, ahonnan az ember maradékként aláhullik” (Lacan). A test a jelölő diskurzusában létrehozza a beazonosíthatatlan helyet, mozgástere a nyelv struktúrájában nyitott olvasásmódokat tesz lehetővé, mégis az *Egy nő*-ben kiaknázatlanok a női test lehetőségei. Többek között azért mert a nők benne, „csak” nők, valójában „nem léteznek”, összekeverhetők, nincsen meg teljes egészében az egyéniségük⁴.

A cím mutatja, hogy *A nő*, nem maga a nő, hanem csak egy nő, a sok nő közül egy. A mű adja magát erre az értelmezésre, valamint „Van egy nő. Szeret.” és „Van egy nő. Gyűlöl.” ellentéppáron keresztül, ami a szeretet sokrétűségét hivatott megmutatni.

A „nő” című szó magyar nyelven nől nevű ígét is jelenti, arra hogy főnévről van szó, a „van” ige és a határozatlan névmás tanúskodik. Az E/3-ben megmutatott egyik/valamelyik/akárhányadik nő csak a narrátoron keresztül „íródnak” le, jelzik mindig a viszonyukat a narrátorhoz, csak ebben a viszonyban léteznek a narrátor számára, azon túl nem. A nők számára a szövegben kijelölt hely a tárgyi pozíció, amivel az ige és az E/1 beszélő kapcsán történik valami, a *tárgyiaságuk* jelöli azt a területet, amiben a számozva vannak⁵. A nőkről szóló beszéd tárgyiasítja a nőket, a nő EP mondataiban a tárgy szerepét tölti be, nem létezik olyan független vagy objektívnek álcázott entitás, ami a mondaton belül a beszélőhöz való viszonyán kívül mást is rögzítene.

Németh Zoltán odáig is elmegy az *Egy nő* kritikájában, hogy szerinte a posztmodern már annyira posztmodern, hogy nem is létezik nemek. Palkó Gábor is a nemek felcserélhetőségéről beszél, valamint arról a fallogocentrikus magyar gondolkodást megfelelőképpen provokálhatja a mű. A nőkről szóló beszéd mindenképpen tárgyiasítja a nőket, a nő a mondatban a tárgy szerepét tölti be, nem létezik olyan független vagy objektívnek álcázott entitásként, ami a mondaton belül a beszélőhöz való viszonyán kívül mást is rögzítene.⁶ Kulcsár Szabó Ernő is felfedezi a nő eltárgyiasítását ebben a beszédben, hasonlóképpen az itt létező nők a beszélő vágyainak vannak alárendelve, mindegy, hogy kik és milyenek a nők „valójában”, mert a beszélő szemszögéből annyiban lényegesek, hogy nemük szerint nők, és hogy szereplik-e a narrátort vagy sem, hogy éppen milyen viszonyban⁷ vannak vele. Hasonlóképpen a pornográfiában ábrázolt nőkhöz képest, csak ezeken a patriarchális nyelvi kódokon keresztül képes ábrázolni a nőket. „Eszertint a pornográfia azért tárgyiasítja a nőket, mert nem tudja teljes mértékben

Új Forrás 2011/1 – Czappány Veronika: A nőiség önreferencialitása, avagy mit mondhat az Egy nő egy nőnek?

összeegyeztetni a fantáziát és a hasznosságot, a vágyat és a normát. A pornográfia által ábrázolt nők a férfiak vágyálmait tükrözik és alárendelődnek a patriarchális érdek és a társadalmi hasznosság imperatívuszainak.”

68 A sok nő lehet hogy végig egyetlen nő, vagy sok nő különböző jellemvonásai?⁸ Ha egyetlen valóságos nőt kell elválasztani a narrátortól, a valóságosan létező Esterházy Pétertől, akkor több jellemvonása is fikatív, és ellentmondásos, tehát a szöveg szintjén nem lehet ugyanaz a nő, bár időrendben változhatnak állapotai, teste kiterjedése, de nem lehet finn és magyar is példának okáért, vagy özvegy és hajadon egyszerre. Nem ugyanaz a nő⁹. A férfifölény uralja őket. A nők vagy öltözködnek és cicomázkodnak, vagy erotikus kisugárzásuk a lényeges, vagy főznek, beszélnek, hisztérikusak, minden egyes mozdulatuk egy jól megfeleltethető patriarchális kódrendszer szerint épül fel, önmagáért nincs benne a nő, mindig csak abból a szempontból lényeges, hogy kielégíti-e a narrátor amúgy kielégíthetetlen szövegbeli vágyát, vagy sem, csigázódunk: „Van egy nő. Sz. Minden porcikájából süt az érzékiség. Mindene erotikus zóna, bármije, a nagylábujja, a térdhajlata, a könyöke, a gumós zápfoga.” „Van egy nő. Sz. Tétovázik, hogy gyűlöljön-e. Ha megpillantom lebegve közeledni drapp lobogó tavaszi pelerinjében, menten unalmas leszek, mintegy varázsütésre. Egyedül ilyen unalmas nem is bírnék lenni.” Johan Goudsblom *Időrezsimek* című könyvében hosszan elemzi a férfitársadalmakra (mivel nincsen más társadalom) jellemző hatalmi uralmak megszerzésének történetét. A hatalom kiterjed a női testek zsákmányul ejtésére, a vallások gyakorlására, a fegyverek fölötti uralom és ügyesség megszerzésére. Érvelése szerint, a férfiak voltak kezdettől fogva a harcosok és állatejtő vadászók, ezért szervezettség tekintetében olyan előnyökre tettek szert, ami a nők feletti uralmat biztosította és bár ez kezdetekben a fizikai fölénnyből adódott, de később egyszerűen a biológiai átörökítő kódok mentén a szervezettség miatt lett uralkodó a férfiak világa. Gyorsaság és ügyesség terén is, mert a vadászó életmód rákényszerítette őket a versengésre, a csoportdinamikai elveknek megfelelően pedig az egymás közötti hálózat tökéletes kiépítésére a titkos jelek megértése szempontjából is. „Az emberi csoportokon belüli differenciálódás főleg az életkorra és a nemre korlátozódott. A fegyvermonopólium szónak technikai és materiális csengése van, jelentése azonban elsődlegesen szociális és a szervezéssel kapcsolatos. [...] Mindenesetre feltűnő, hogy mindenfajta szervezet közül, fölülmúlva e tekintetben a politikaiakat és a gazdaságiakat is, leginkább a katonai szervezeteket uralják a férfiak – ma már állami kötelékben. Amire szintén még inkább igaz, mint valaha: bármennyire is a testi erő, a tudás és a szervezettség hármasa határozza meg a nők és férfiak közötti hatalmi egyensúlyt, ezek közül mégiscsak a szervezettség esik a legnagyobb súllyal latba.” (Goudsblom) Nyelvi megértés szempontjából ezért is olyan lényeges, hogyan ábrázoljuk

a nőket. Mivel az ipari forradalom után megszűnt a háború intézménye, a modern korban a férfi kötelékek kifejeződését kevés dolog tudja olyan jól megmutatni, mint a foci, hiszen az imitálja a legjobban a dzsungel szabályait. A szociális háló: mindenekelőtt a csak férfiaknak kitalált játék, a foci-pályán a játékosok között sok minden eldőlt, (például ki a hordavezér), de abban biztosan megerősödnek, hogy ők egy csapatban játszanak. 69

Esterházy Péter 60. születésnapjára összeállított *Találunk szavakat* című gyűjteménykönyvben, ahogyan a *Kalligram* EP számában is (2000/4) számos laudáció, köszöntés a fociban való bajtársias közelségről és 'egyesülésről' szól, ami minket abban az álláspontunkban erősít meg, hogy a modern korban a férfi szervezettség és csoportkötelék egyik legerősebb kifejeződési formája a foci. „Azoknak a csoportoknak voltak a legnagyobb túlélési esélyei, ahol a férfiak mentális beállítódása a legjobban igazodott a vadászathoz, a nőké pedig a növénygyűjtéshez és a gyermekgondozáshoz. Ily módon a szociális munkamegosztás a férfiaknál robusztusabb, a nőknél viszont szelídebb tulajdonságok természetes kiválasztódását segítette elő. A férfiak „természetüktől fogva” mindinkább arra hajlottak, hogy közösen, hierarchikus vezetésű és kölcsönös versengés, illetve bajtársiasság jellemezte csoportokban töltsék az idejüket. Más szóval, előnyre tettek szert a szervezési képességek terén.” (Goudsblom) A nőekkel való kapcsolat szervezettség szempontjából azért lényegtelen, mert lakhelyükre pihenni járnak, a megszerzett ételmezt, a húst szállítják haza, idejük nagy részét többi férfitársukkal együtt töltik, túlélésük pedig azon múlik hány vadat ejtenek el (tehát mennyire tudnak szervezeten együtt dolgozni és mennyire ügyesek). A férfiak egymás között lévő verbális és nonverbális kommunikációja (ami sokszor az erőfitogatással, vagy a fizikai erő kimutatásával telik – foci, öltözőszag) a nőekkel megoszthatatlan, a csoportlélektan szabályai szerint, mivel a nő nincsen ott, nem tudja mi történik a csoporton belül, a csoportbeli történések pedig a csoporton kívüli tagokkal nem közölhetők. Az *Egy nő* ebből a szempontból egy nő, akit a nárcisztikus én a horda többi tagjával megoszt, elmeséli nekik az egy nő történetét, aki valójában sok nő és a női testek adás-vételére, a női testekkel való „kereskedelemre” hívja fel a figyelmet, ahogyan a régi társadalmakban bevett szokás volt a női testek cseréje, mert a csoportköteléket ez is erősítette. A modern korban „a fegyveres erőszak egészében véve függetlenül a testi erőttől, és így megszűnt a férfifölény bázisa” (Goudsblom). Ez a függetlenedés viszont egy lassú folyamat, hiszen a biológiai kódokban lehetetlen több ezer év viselkedési mintáit hamar átrajzolni és hamar észrevehetjük, hogy mindig ugyanazzal találkozunk.

Új Forrás 2011/1 – Czappány Veronika: A nőiség önreferencialitása, avagy mit mondhatsz az Egy nő egy nőnek?

Lacan mondata tehát, hogy a másik vágya üres hely, itt duplán igaz, Esterházy *Egy nő*jében a nőket nem értettük meg, nem kerültünk hozzájuk közelebb, csak valami adás-vétel-csere formájában a férfi narráció szemszögéből látjuk őket.

De mit mondhat az *Egy nő* egy nőnek?

70

Virágvétel

„Mert ha a nőiségről azt mondjuk, hogy valami, és van valahol, akkor az csak az átírás révén jöhetett létre, és megtartja a fordított átírás lehetőségét.”

(Judith Butler)

„Ilyenkor az álcázás végett megkeményíti hangját és oly kásás közönnyel szól hozzám, hogy elszorul a szívem, megijedek, hogy elveszíthetem, s bármit megtennék, bármit, amit kér. Csakugyan? Még virágot is hoznál árnyék? No nem, nem vagy te olyan, virágot nem hoznál. Inkább eltörnéd a kezed. Bólogat elégedetten. Rövid gondolkodás után azt felelem, igaza van, igazad van kedvesem, de azután begipszelt kézzel igenis hoznék virágot. A hasamhoz szorítva, úgy vinném, kizárólag nagy darab virág jöhetne szóba, böhöm dromedár virág, nehogy kiessék a gipsz és a hasam közt, kardvirág például, többnyire azt hoznék. Abban utaznék. Föl is ívelne a termelés. Úgy árnyék, kardvirágot hát?! Azt egyetlenem.

A kardvirágtól elbizonytalanodik és megkíván.”

A hagyományos férfi szerepek közé tartozik a virághozás, amivel udvarolni szoktunk egy nőnek, a narrátor viszont a hagyományos férfi szerepeket is megbontja, nem virághozó típus, a szerelme a beszéd hevében, a kardvirág lehetséges hozatala történetének az elmesélésében fejeződik ki. Soha nem fog virágot venni, egy imaginárius térben viszonyt megteszi, ez amit mégis érzel a másik és amitől elérzékenyül. Ettől bizonytalanodik el és itt kezdődik a vágy helye. A férfiak részéről az már szerelem, ha ilyen képzeletbeli terekben hoznak virágot. És szép ez a leírás, mert a szerelem, bár maszkulin vonalról, de megtörténik benne. Számos helyen biztosítja a narrátor az elérhetetlen másikat, a női testeket, hogy mindent megtenne értük. A test filozófiája az európai filozófiában istennel operál, a görögöktől kezdve pedig logosz övezte jelentésháló mentén létezik. Az életet, amit a másiknak szentelünk, végül nem a másik adja vissza.

Melanie Klein szerint a csecsemő azért kerül a paranoid-skizoid pozícióba rögtön megszületése után, mert az el és feltűnő anyamell megjelenését és a táplálékszerzés ilyen ritmusát szabályoznia kell. Az időérzet keletkezését is ez adja, a tárgykapcsolódás, énszerveződés és destrukció, a halálöszton is így épül fel „A csecsemőt életének első hónapjaiban olyan szadisztikus impulzusok irányítják, melyek nemcsak anyja melle, hanem testének belseje ellen is irányulnak: szeretné tartalmát kivájni, felfalni, elpusztítani minden

– szadizmusból fakadó – eszközzel.” (Klein) Az *Egy nőben* is tanúi lehetünk, hogy a táplálkozás és evés aktusa milyen szerepet játszik a kapcsolatban. A nők sokszor telefonálnak, esznek, csókolóznak, főznek, ürítenek, tehát testnedveiket cserélik ki a narrátorral, bizonyos orális kényszerben vannak. „Van egy nő. Gyűlöl. Szájszaga van. Különböző szagok jönnek ki a szájából. Ezek két csoportra oszthatók: ha evett és ha nem evett.” Ezek a tárgykivetülések a narrátor orális készletéi is és mivel az ént az elhárító mechanizmusok védik meg és tartják egyben, ennek kiváló megnyilvánulási formái hogy a jó és rossz tárgyat, a „jó” és „rossz” anyát integrálnia kell és egységesítenie az énjében. Ennek kifejeződései ebben a műben, a „Van egy nő. Szeret.”, és a „Van egy nő. Gyűlöl.” páros. A szerelem tapasztalatában ezek a korai gyerekkori élmények aktualizálódnak és a külső tárgyakhoz való viszony a belső anyáról való képtől függően változik, a mániás állapotok is ehhez köthetőek, birtokolni a testet, újra megszerezni az anyát és legyőzni a szadisztikus impulzusokat, amelyek a bűntudatból és a tárgy belekebelezésének kényszeréből adódnak. A szöveget érdemes a feminista szemponton kívül egy pszichoanalitikus elemzésnek a későbbiekben alávetni és megnézni, hogy az Anya/Nő, egy anya/több nő viszony hogyan formálódik és alakul benne.

De mit mondhat az *Egy nő* egy nőnek? A nyugati kultúrában teljesen bevett szokás a „poligámia”, azaz, hogy ha egy férfinak több nője van, az követendő dolog, ha egy nő viszont arról ír, mennyire szeret „baszni”, az rögtön obszcén és aljas. A magyar irodalom különösen prűd ebből a szempontból is. Ha egy férfi narrátor kérkedik, az méltán macsó húzás, ami a többi hímnek is követendő példa.¹⁰

Azon túl, hogy minden patriarchális nyelvi kódot alkalmaz, amit a férfiak megértenek és ami elhelyezi egy biztos ponton a férfi világban az „egy” nőket, azok a ritka „szerelmes”¹¹ pillanatok, amikor a nők kedvező helyzetben feltűntetve. De inkább: *A tipikus nő, aki mindent akar és sokat beszél*: „Illetőleg a hatodik hónapban van, nézd a picit pocit, de én ne izguljak, ő mindent vállal, és egyébként is biztosan fiú lesz. Hundert procent, és hátbavág. Mindent azonnal akar.” *A férfi erőszakról, amire „hallgat” a nő és kívánatos*: „Nem válaszol. Megöllek, ha elhagysz, mondom, és a fejét benyomom a párnába. Ez jó mondat, ez be szokott válni, nyöszörgi, de ha megölsz, az is olyan, mintha csak képzelnéd.” Ez mindkettő tipikus példa, még tipikus példa az a nő is, aki meg akar felelni és a narrátortól a kilói után érdeklődik, valamint számos ilyen típus van, érdemes lenne ezeket a típusokat felsorolni, összevetni és analízisnek alávetni.

Tanúi lehetünk néha a férfi kiszolgáltatottságnak is, annak, amikor az irányítás átengedődik és a tárgy feletti uralom nem lesz annyira lényeges.

A szerelem, ami a különbözőség által létezik, létrejön a hétköznapiakban és a profánban fenséges. „De hogy én csak ne legyek ennyire önhitt, hát az már csak nem leolvasható az arcáról, hogy énrólam is szó volna itt... Miért, kiről másról? Erre megint hengegőn húzogatója a vállait, ó, ez a hosszú, viharos élet, és vigyorog. Holnap jön. Annyit gyanakszom, amennyit nem szégyellek.”

72 Szép könyv az *Egy nő*. Kár, hogy egy feminista, gender elemzés számára csak mélyebbre és és jobban bebetonozza a megunt szerepeket, valamint nemhogy provokálást, hanem belenyugvást idézett elő¹² a fallogocentrikus gondolkodásban a női testről szóló beszédben, és hasonló tematikájú és beszámozott nevű nőkről szóló könyvek követik (*1000 és 3*) nagy sikerrel, amik inkább árulják a női testeket, mint dicsérik, de fennen hangoztatják, hogy ezek „a női testeknek állított szentélyek”, ezek a könyvek. Ahogyan a ház, a kert, a család, a gyerek, az épület és a kerti sövény sem cserélhető és változatható össze-vissza minden felelősség nélkül, úgy a nők sem? A valóság néha megtréfálja a fikciót és fordítva, a feministáknak elég ha csak „a fehér Apák” jóváhagyását követelik a területért, amit kivívtak maguknak?

Végül álljon itt egy szép idézet egy képzelte szerelemről: „Van egy nő. Szeret. De azért nem hal bele. Elegáns, karcsú fiatalember voltam, amikor egy ízben vittem neki hóvirágot, noha nem szoktam nőknek hóvirágot vinni (kardot se), mégis időről időre megesik, hogy viszek nőnek hóvirágot (ritkábban kardot). Ilyenkor legott, és újra meg újra váratlanul, lelkifurdalásom támad, az árulás zsidobongató, mandulás érzése. Mikor erről beszámoltam, buzgón bólogatott, helyeselte magamra vonatkozó viszolygásomat. Evvel a tusakodással, mondta pedánsan, és vízbe tette a virágot, akár szerelmes is lehetnél belém.”

¹ „Az analízis másra tanít minket, egészen másra, arra, hogy nem az vagyok, aki éppen azt gondolja, hogy vagyok, azon egyszerű oknál fogva, hogy amikor azt gondolom, hogy vagyok, a Másik helyett gondolkozom. Másvalaki vagyok, mint aki azt gondolja, hogy vagyok, így lehetséges az, hogy a beszélő egyén - ahogyan az analitikus tapasztalat elénk állítja - egészen másféleképpen látszik strukturálódni, mint a mindenkori egyén. A filozófia fejlődése pedig visszamenőleg könnyen delíriumnak tűnhet számunkra - termékeny delíriumnak, de delíriumnak.” (Jacques Lacan: *Részletek a Hamlet szemináriumból*, *Thalassa* 1993/2)

² A Sollosy Judit által angolra fordított *Egy nő, She loves me* címet viselő könyv a legtöbbet megért kiadás.

³ Horváth Györgyi és Rácz I. Péter: *Nő a vágya. Az erotikus beszédmód újrairási kísérlete* című tanulmányukban kifejtik, hogy az olvasás mentén hogyan fejthető meg ez a vágy Esterházy tárgyalt szövegében. (*Nő a vágya. Az erotikus beszédmód újrairási kísérlete*, *Kalligram* 2000/4)

⁴ Mint Kulcsár Szabó Ernő, „a testiség nyelve helyett többnyire csak a nőt – mint figurát, karaktert és példányt – tudja a szöveg látósögébe hozni.” (*Esterházy Péter*, *Kalligram* Könyvkiadó, 1996) és mint Zsadányi Edit is kifejtette.

⁵ Lásd még Kükorely Endre: *Ezer és 3, avagy a nőkben rejlé szív* című könyvét a számozott nőkről, ahol a „nőben” szíven kívül, a nőnek eltárgyasodott, elidegenedett teste is van, a férfi narrációnak megfelelően a lehető legmaximálisabban kihasználva arra, hogy csak a férfiuralmi kódoknak meg-

felelően le„szerepelhessen”. A patriarchális rendszer a posztkommunista országokban könyörtelen, ha ír a nőről, tárgyiasít, a nőnek elsősorban teste van.

⁶ Lásd még: „Minden újabb lapozás megismétli a férfi-nő kettősségre épülő mintát, a lapozások, ismétlések ráébresztik a befogadót ennek a háttéralakzatnak a könyörtelenségére. A női figura csak úgy jelenhet meg ebben a diszkurzív rendben, ha belép a kijelölt sorsba.” (Zsadányi Edit: *„Lesem az arcát, nem néz vissza”*. Kalligram, 2000/4.) Már Kulcsár Szabó Ernő is megpróbálta erre felhívni a figyelmet, a kritika érzéketlen maradt erre a látásmódra az *Egy nő* kapcsán: „Tárgynak ez esetben a nőiség mibenlétén és a nőről való gondolkodás kultúráján keresztül értelmezett testiséget nevezhetnénk. [...] S ezzel lényegében itt sem előre tekint, hanem visszafelé fordul: elbeszélői értékrendjén keresztül a klasszikus-modern női szerepértelmezés eredetiségévé erősíti meg saját pozícióiban.”

73

⁷ Például: „Megint beteg. Tudtam volna, nem jöttem volna. Folyik az orra. Már négy nap s éjszaka folyik, jóllehet az folyt a legkevésbé, minden, csak az nem. Mivel érdemtelmem én ezt ki? Künn a ragyogó indus nap, belül ez a taknyozás. A gyöngyöző verítéket gondoltam neki, ha már én nem mehetek ki.” (42) Erre még számos példát lehet mondani, szinte bármelyik számozott nőnél ezzel találkozunk.

⁸ Csáki Judit is felteszi recenziójában ezeket a kérdéseket, sőt a legkönnyebb kérdésnek nevezi azt, hogy hány nő az egy nő és ő is kitér arra az oly sokat idézett Nadas Péter fül-szövegre, hogy a magyar irodalomban, 1995-ben lettek néven nevezve először a csúnya szavak, akkor lett először nagykorú... Kulcsár Szabó Ernő szerint a könyv inkább kerületi a néven nevezést. (Csáki Judit: *Esterházy Péter: Egy nő. Kritika*, 1995/10)

⁹ De megnyugodhatunk, mert Bakács Tibor Settenkedő szerint: „A cím filozófiai értelemben helyes, mert csak EGY nő van az ember életében, még akkor is, ha halomba kúrja őket.” (*Csak egy nő, Magyar Narancs* 1995/22)

¹⁰ „Mi férfiak. Vajon ehhez mit szólnak, vagy tudnak hozzátenni a női olvasók, nem tudom. De nem is érdekel, mert én is macho vagyok.” (Bakács Tibor Settenkedő)

¹¹ Bár Gerold László szerint nem létezik szerelem a műben, a narrátor csak önmagát szereti és kitarulkozik, de ez akkor minden műre igaz, ha az alkotást nárcisztikus énkivetülésnek tekintjük. (*Egy férfi, Híd* 1996/1)

¹² „Fölmerülhet a kérdés, hogy fallogocentrissággal joggal vádolható magyar közgondolkodás számára nem produktív szerepű-e egy ilyen kérdésfeltevésében provokatív könyv.” (Palkó Gábor: *A meztelen magyar férfi (nő)*. Tiszatáj 1996/5) Nem volt az.

Új Forrás 2011/1 – Czappáry Veronika: A nőiség önkonferenciája, vagy mit mondhat az Egy nő egy nőnek? Esterházy Marcell: Mészöly Miklós személtvege (1996/2009), fotó, 30 x 45 cm

Akinek hét élete van (mint a macskáknak) annak valójában nagyon sok élete van. Majdnem halhatatlan, de csak majdnem. Esti Kornél pedig – ha jól számolom – hatot már könnyelműen elherdált: cukorbetegség, érzékszervi, adósság

74 Deczki Sarolta

A KOSSUTH- FLAUBERT-LEVELEZÉS

Esterházy Péter: *Esti*

börtöne, szívattak, aortarepedés, agyvérzés – vagyis a hetediket éli éppen. Vagy a sokadikat, tudni nem lehet: „Estit már darab ideje nyomasztotta, de baromira, hogy ő talán örök életű volna. Ne má’. Az túl hosszú.”

Vagyis hány élet fér bele a majdnem örök életbe, ha hat már le van tudva? Ám ez még csak a dolgok aritmetikai oldala.

A magvasabb, metafizikai ködfelhőbe burkolódzó kérdés inkább arra vonatkozik, kicsoda is emberünk. Vagyis ki ez az Esti, s ha ki, akkor hány? Sok, sok; kutya, Mátyás király áruházában a HÉV-en, fiú, lány, apa, fiú, lélek, hol egyik, hol másik. Egyik bekezdésbe bebújik, s ki a másikon, kaméleon, sok életű, sok ember. Sok fejezetet próbálgat magára, kurtát, hosszabbat, még egy verset is elénekel; hol történet, hol töprengés, hol töredék, egyszer emitt, másszor amott. Portugáliában, Itáliában, Csepelen és Budapesten. Meg olykor vidéken, néha meg a Dunán lefelé.

Talán kicsit fellengzősen nevezem metafizikáinak ezt a narrátori fogást, mely nem annyira tanácstalannak mutatkozik a szubjektum identitását illetően, hanem szemlátomást kedvére van az a játék, mely csaknem a teljes esetlegességre hagyatkozva osztogatja boldog-boldogtalannak az „Esti” nevet. Kálmán C. György szerint „mindenki Esti”, éppúgy, ahogyan a *Harmonia Caelestis*ben meg mindenki „édesapám” (*Élet és Irodalom*, LIV. évf., 22. szám, 2010. június 4.). Esti Kornél első azonban sorban természetesen nem más, mint önmaga: vagyis Esti Kornél. Ez logikailag kétségtelenül tautológia, csakhogy a logikai tautológiák egzisztenciálisan olyan paradoxonnak bizonyulnak, melyek jelentések sokaságát szabadítják fel: Esti az önmagát játszó önmaga. Az az Esti Kornél, akiről már Kosztolányinál sem tudtuk egészen pontosan, kicsoda. De hát nem is úgy lett az a novellafüzér megírva, hogy ilyen kérdésekre választ kapjunk, hanem többek között azért is, hogy megmutatkozzon a talány. Az a talány nevezetesen, mely a mindenkori „ki kicsodára” vonatkozik. Ezzel kapcsolatban pedig nem kapunk eligazítást. Ehelyett sejtéseket „igazi” és irodalmi szerepjátékokról, azonosságokról és különbségekről, vágyálmokról és valóságról – vagyis az emberi lélekről. Esti Kornél a vásott kölyök, aki rossz utakra viszi a majdani rendes polgárt, és Esti Kornél, aki beszámol németországi diákeveinek egyik főszereplőjéről:

a felolvasások folyton alvó elnökéről. És az is Esti Kornél, aki elmeséli, milyen nehéz túladni egy terhes örökségen, és aki csókokkal köszöni meg a legszebb szavakat egy török lánynak... és folytathatnánk. Esti Kornél az, aki a történetek hőse. Márpedig sok történet van, Kosztolányinál és Esterházynál egyaránt, ebből következően automatikusan gyarapodik az Esti Kornélok száma. A nagyon sok élet pedig már majdhogynem kiad egy örökkévalóságot – de mégsem, hiszen túl hosszú lenne! A narrátor lecsippent kicsit az örök életből, és Estinek adja, sáfárkodjon vele, az pedig minden elképzelhető módon kísérletezik vele. És ez Esti élete – mondhatjuk a narrátorral együtt.

Ahogy a történet, vagy inkább szöveghalmaz gomolyog, úgy vet ki magából újabb és újabb potenciális Esti Kornélokot. Könnyű lenne azt mondani, hogy mindezen Esti Kornélok csupán variációk egy témára, vagyis Kosztolányi novellaciklusának nevezetes hősére, de a fikció szövődése ezt a támpontot sem mindig adja meg. Vagyis rámutat, rábök éppen, sokszoros hivatkozással, vendégszövegekkel, motívumokkal erősíti meg ezt a kötődést, de egyazon lendülettel el is rugaszkodik a Kosztolányi-szövegtől, és a maga életét éli. Olykor úgy tesz a narrátor, mintha egész mesterkedése tiszteletkőr lenne a „mester” munkája előtt buzgó főhajtásokkal: a könyvbe szívélyesen meg-invitált vendégszövegekkel- és motívumokkal, máskor azonban vállat rántva saját útjára indul, s mintegy daczból, csak azért is Estinek hívja magát. Egyszóval van sok élet, van sok Esti, és amint az olvasó azt hiszi, hogy megvetette a lábát valahol, a megtaláltnak vélt referencia azon nyomban kicsúszik a lába alól.

De nem mindegy ám, milyen történetekről van szó. Esti Kornél attól Esti Kornél, hogy vele olyasmi is megesik, ami más emberrel nem. Az Esti Kornél név eredendően egy bohém, rebellis létmód jelölője. Akiről azt írja Kosztolányi narrátora, hogy „nyárspolgárnak tartott, mert előjegyzési naptárt vásároltam, naponta dolgoztam, s belehelyezkedtem a társadalmi közsokásokba. Egy ízben szememre lobbantotta, hogy elfelejtettem fiatalságomat. Hát ebben lehet némi igazság. De ez az élet rendje. Mindenki ezt teszi.” Esti Kornél azonban nem követi az élet rendjét, és nem azt teszi, amit mindenki. Ettől az, aki. Egy romantikus, legendás figura Kosztolányinál.

Esterházy Estije azonban rétegzettebb figura. Először is, a címben elmarad az utónév, és csak a családnév szerepel, mintha nem csupán egy személyről, hanem egy nagyobb osztályról lenne szó; mint ahogyan a réti perje a fűfélékhez tartozik. Mintha a könyvben felbukkanó valamennyi alak az Esti-félék családjába tartozna, vagyis az „Esti” név a *genus proximum*, s az összes történet ennek *differentia specificájaként* szolgál, vagyis leírásként értelmezett tulajdonnévként, mely egy adott individuumot definiál. Az Esti

tehát egyaránt utal Kosztolányi novellafüzérére, annak hőisére, és az ezekhez fűződő viszonyára, valamint az Esterházy-könyv főhőisére, főhőseire. És aligha kerülheti el az olvasó figyelmét, hogy az „Esti” az „Esterházy” becézett alakjaként is olvasható, amiből sok mindenre lehet következtetni; írói, 76 reális és vágyott szerepekre, különbségekre és azonosságokra. Ha ismét csak logikailag nézzük, akkor egy sok pólusú utalás-rendszerrel van szó, melyben az „Esti” szimbólum univerzális kvantorként szerepel: „mindenki Esti”. Csakhogy mivel nem hierarchikus, hanem inkább anarchikus a jelek szerveződése, ezért mindenki máshogy Esti. Bármely történet hőse bármely másikkal kapcsolatba kerül, majd ezek egy másik történet számára értelmezési keretül szolgálhatnak – a variációk száma át nem látható.

A történetek burjánzanak, a világ mondatokból épül fel. A mondat pedig vagy rásimul a valóságra, vagy imitálja csupán az intim viszonyt, avagy éppen vágyakozik rá, de a kettejük viszonya korántsem mentes a feszültségektől. A mondat és a valóság veszedelmes viszonyban vannak egymással: „képzelet és valóság közt nem látszik érdemesnek különbséget tenni, hogy a szavak által teremtett valóság és az Úristen teremtette közt nincs státusz-különbség”. S nem tudtam nem egymás ríposztjaként olvasni a két kedvenc mondatomat a könyvből. Az egyik Domonkos Istvántól származik, vagyis egyrészt csupán vendégeskedik az Esterházy-szövegben, másrészt azonban feltűnően otthonosan érzi magát benne. Így hangzik: „Jönni élet, vágni nyakon.” A másik egy, az unokának gyűlölettel odasziszegett fenyegetés: „Leszel te még fikció.” Mint aki egy elkerülhetetlen szörnyű vég bekövetkeztét jövendőli. Lenni ezek szerint annyi, mint potenciálisan fikciónak lenni, valamint lenni annyi, mint egy potenciális Estinek lenni, és ez a potencialitás éppoly elkerülhetetlen, mint amennyire fájdalmas: nyakon vágás erősségű legalábbis. Fikciónak és Estinek lenni legalább olyan kemény próbatétel, mint valóságnak lenni. Nincs kiút.

Vagyis valahogyan, miközben a mondatról, Estiről, a magyarság sorskérdéseiről (nincs magyarság sorskérdés nélkül), a szív dolgairól van szó, voltaképpen az életről van szó. Mi másról lenne érdemes szónak lenni. Esti Kornél életéről, az Esti-félék életről, vagyis: az életről. S talán csak én olvasom bele, de mintha a német nevelőnő egy gesztusában megidéződne a dolgok égi harmóniájának vágya is. A kisaszony ugyanis folyton kiradírozza a gyerekek hibáit „hogy, így mondta, ne maradjon a világban hiba”. Mintha a világ vágyott, ideális állapota valamilyen *harmonia praestabilita* lenne, a *Harmonia Caelestis* fennkölt látomása. A világ azonban nem idea, hanem valóság és fikció egyszerre, és nem engedelmeskedik sem a német nevelési módszereknek, de még csak a német idealizmus sem sokat fogott rajta: a hiba a dolgok természetében rejlik. (Ahogyan az égi harmónia is javított kiadás után kiáltott.) Sőt, akár azt is mondhatjuk, hogy a hiba a létezés motorja.

Hiba nélkül nincs fikció, hiszen a fikció létmódja az a „mintha”, mely a realitáselv szempontjából hibának minősül. „...most jött rá, hogy úgy viselkedett, mintha egy filmben volna, nem pedig a saját életében, mintha egy regényben volna, mintha egy regényhős volna. Ez hiba, állapította meg, és azután ez a hiba vált az életévé, lett az élete. Az élete, az élete leírása, az elképzelt élete és annak a leírása – és mindennek kézenfekvő egybegabalyodása az élete”. Vagy ahogyan máshol, mégpedig rögtön a könyv elején olvashatjuk: „Az ember mindig hibás kicsit, szerepel Camus-nél, az ember mindig fiktív kicsit, állítja Esti Kornél létezése egész súlyával”. Lenni, hibá(s)nak és fiktívnek lenni, tehát egyazon létmód predikátumai.

A hibák, a „minthá-k” márpedig kétségbe vonják egy akármilyen konszenzusos normálállapot létezését. De hogyan is lehetne az életnek normálállapota! Sok-sok variáció létezik párhuzamosan egymás mellett, mint ahogyan egyazon személyiség is egyidejűleg lehet ön maga és önmagát játszó önmaga. Nincsenek megnyugtató támpontok, sem a szöveg szerveződésében, sem az Estik identitását illetően. S itt érhető tetten a ködös metafizika: nem látunk az orrunkig sem, tapogatózunk, tanácstalanul keressük az utat, és ez a kiútalan keresgélés Esti élete. Vagyis az élet. Vagy a valóság. Vagy a fikció.

És azonban korántsem nyomasztó egy helyben toporgás, hanem éppenséggel felszabadító. A referenciakényszer elengedi a narrátor kezét, és kedvére kísérletezhet. Stílussal, modorral, szereplőkkel, helyszínekkel, idősíkokkal és Estikkel. A létezők között minden előfordulhat, minden, ami létezik, lehet fikció – ám ez az igazságosság jegyében fordítva is igaz: minden, ami fikció, létező lehet. Ez az élet, ez Esti élete – ahogyan az egyik sűrűn visszatérő fordulat mondja. Mintha a narrátor afféle kicsit becsípett bűvész lenne, aki, mikor eszébe jut, akkor belenyúl cilinderébe, és kirángatja, ami éppen kezébe akad. Fapofával beszél a legképtelenebb dolgokról is, melyek minimális eséllyel persze megeshettek volna (például a Kossuth-Flaubert-levelezés), hiszen minden, ami fikció, létező lehet. Így lehet Esti élete: bármi. Esti élete a „nem”, mikor a Bodeni-tóban nézegeti a Rajnát, és nem hiányzik neki semmi. Esti élete az „ülés” és a „fölkötte” – mikor a parketten ül, és fölkötte táncot lejtenek. Esti élete a „söprés” – mikor elsöprő vágy támad benne egy nő iránt. És hosszan folytathatnánk. Esti élete a nyakon csípett pillanat, hangulat, egy frappáns mondat, egy alig valami.

Esti élete, maga Esti nem más, mint ezek az olykor nagyon szellemes, máskor azonban suta mondatok, melyek bekezdésekké, fejezetekké összekapaszkodva a spiccesek cimboraságával téblábolnak a valóság, a fikció, a hiba és az ideál körül. Hol nagyobb lélegzetű történetmesélésbe kezdenek, hol pedig meglegszenek annyival, hogy kiprészelnék magukból egy lakonikus

mondatot. Az egyik mondat olykor cáfolja a másikat, mintegy szánt szándékkal provokálva a narráció és a realitás szabályait.

S mintha a könyv olykor saját magát kommentálná. Saját mondatain morfondírozik „mindenből mondatot csinálók”. Vagy máshol: Estinek
78 „valahogy mindig a régi mondatai jutottak az eszébe [...] Jó mondatok, a legkevésbé sincs velük baj, új sorrendbe is lehetne őket tenni, csak hát...” A „csak hát...-ok” viszont elég beszédesek, még akkor is, ha nem folytatódnak. Azt sejtetik, hogy valami mégsem klappol tökéletesen, minden igyekezet ellenére is valami hiba van a rendszerben.

S valami hasonló benyomásom támadt a könyv olvastán: „csak hát” nélkül nem lehet megúszni a kritikát. Mert olykor öncélúak a mondatok, nem jönnek sehonnan és nem mennek sehová. Ez még nem is lenne „hiba”, lásd fent. A baj inkább akkor kezdődik, mikor ellaposodnak a mondatok, egymást lökdösi egyik oldalról a másikra, és nem „ülnek”. Ahogy mondani szokták, kicsit egyenetlen a szöveg, nagyon jól megírt, szellemes részek közé ékelődnek unalmasabbak, melyek inkább az olvasó bosszantására valók. Nem lenne szabad minden ötletet és minden mondatot szeretni, és minden ziccert lecsapni. Szóval kicsit túlnyúlt önmagán a szöveg, és ebből akár messzemenő metafizikai következtetéseket is levonhatnánk – hol van az a maga?, hol van az a túl (meta)? – de minek. A szövegszerveződésre van teoretikus magyarázat, a rossz mondatot, lapos bekezdést azonban egyszerűen unja az olvasó.

De hál’istennek van a könyvben nagyon sok nagyon jó mondat. Ezek bősséggel ellensúlyozzák a sikerületlenebbeket. Igazán szellemesek, mulatságosak, súlyosak és könnyedek egyszerre. Ez például: „Sorskérdés, röppent föl a szó a professzor asszony vad ízléssel rúzosott ajkáról, amikor világos lett, hogy eltévesztették a Brindisibe vezető utat. Sorskérdés, puff, és máris itt a baj.” Nagyon szeretem az igazán kiváló Esterházy-mondatokat, melyek lazán vetnek fel „sorskérdéseket”, olykor illetlenek és szemérmetlenek, de mindig kifogástalanul elegánsak. Vagyis igazán ezt a játékot szeretem, ahogyan ide-oda forgatja a dolgokat, ilyen perspektívába és olyan fénybe, és ettől átértékelődik a világ égi harmóniája. Az igazán jó Esterházy-mondat áthelyezi a létezés hangsúlyait, megbolygatja a grammatika és a világegyetem szabályait, és látszólagos nemtörődömséggel pöcköl bele egy-egy hibát a létezésbe. De annak pont ettől lesz értelme. (*Magvető, Bp. 2010*)

Valóság- és jelentéshiány, a történet lebontása, destrukciója, jelentésszóródás (disszemináció), hagyományos értelmezési stratégiák felfüggesztése, dekomponáltság, organikus helyett montázsolt alkotás, szabadon folyó szöveg.

A Garaczi-próza méltató-
sakor korábban használ-
latos magasztaló kategó-
riák ebben az új lemur-
könyvben nem működnek.
A szerző olyan fiktív re-
gényvilágot akart terem-
teni, melyben van hős,
elbeszélő és történet, rá-
adásul utóbbinak íve is van.
Mintha több évtizedes

Olasz Sándor 79

POÉTIKAI HÁTRAARC?

Garaczi László: *Arc és hátraarc*

(*egy lemur vallomásai*)

dogma dőlne meg a mai prózaíróval kapcsolatban. Rég volt, amikor Esterházy Péter *A kitömött hattyú* (1988) előszavában azt írta: „A mai prózaíró olyan, hogy az élete olyan, hogy az nem halad valahonnét valahová. Így azután a regény sem jut: innét: oda. Vagyis ugye a cselekmény, az ív [...] Ezért aztán ő is a múlt századi regényeket lapozza, és felelőtlen szeretettel lajstromozza a valóság káprázatának növelésére tett eredményes erőfeszítéseket. Hanem akkor milyen a regénye? Persze olyan, mint ő, olyan, mint az élete meg a miénk: azaz az a valami, ami körül állongálunk, s nézegetjük, fintorogva és izgatottan – de mintha nem is a miénk volna. Bizony, forog, pörög maga körül, mint a töketlen kutya – s viszolyogva látom: olykor sír, olykor nevet.”

Megváltozott volna a prózaíró élete? Garaczi könyvében az emlékezés, előfelvételis katonai éve felé fordulás, múltba hátrálás a hős-elbeszélő számára valami identitáskereséssel, a szuverén személyiségbe kapaszkodással jár együtt. Akkor is, ha mindez nem megy könnyen. Hiszen kemény fordulatnak vagyunk tanúi. A katonai drill arc és álarcjátékában egyszer csak a „civil” én az inkognitó. Otthon, a fürdőszobában „úgy tépi le magát, mintha gyomot szaggatna ki”. „Meztelennek érzi magát. Megy a körúton, álruhában, inkognitóban, kopaszon.” Ez a tépelődés és látomás azonban nem a *Mintha élne*. *Egy lemur vallomásai 1.* (1995) zárlatához hasonlatos. Ott a „lenyúzó az ént” végletes állapota, ami a személyiség teljes eltűnésének, porladásának sokáig divatos feltételezésével függ össze. Itt a katonaság modellhelyzetében „nem igaz, hogy a személyiség megszűnik, inkább megsokszorozódik”. A hős nem katonai környezetében forgolódók – a semmit, a tátongó ürességet takarva – ilyen-olyan álarcok mögött élnek („anya most az arcát teszi fel a tükör előtt”). Igaz, a Csontnak becézett hős – éppen a deprimáló tapasztalatok nyomán – kialakult, megerősödött személyiséggel nem áll elő, ám a regény végén ezt mondja „Készen álllok. Minden itt van. Bármi lehet.” Néhány oldallal

korábban: „Remeg a szám széle, legszívesebben levennem, és zsebre gyűrném az arcom.” Az arca a nem látszani, a terepszín arca. Mi történt vele néhány hónap alatt a seregben? A második lemur-könyv, a *Pompásan buszozunk!* (1998) az iskolás gyerek mozaikokra tördelt mindenapjaiban az ezután
80 mindig így lesz monotóniáját sugározta. Megoldódni az új kötetben sem oldódik meg semmi, legföljebb az elintézetlenség, a megoldatlanság tudatosodik. „hátra volt az utolsó próba, az életem még mindig ideiglenes. Még bármi történhet.”

Mégis csak valahonnét valahová jutunk el, noha a folyamat nem emlekeztet a klasszikus fejlődésre, fejlődési regényre. Az Ottlik-párhuzam, mely az eddigi trilógia első darabjánál is fölmerült, fölöttébb kétséges. Az *Iskola a határon* szereplői az atomizáltság és teljes kiszolgáltatottság állapotából valami spontán önszerveződés útján győztesen kerülnek ki. Még a vereségeikből is tanulnak, a kudarc is erősíti őket. Miként az a regény nagy történelemfilozófiai és antropológiai példázatából, a mohácsi hajóút leírásából is kitűnik. Végül is győznek, nemcsak elszenvedik, túlélnek és kibírják a velük történeteket. Az *Arc és hátraarc* – annak ellenére, hogy nyitva hagyja a kérdést (bármi lehet) – sokkal inkább Kertész *Sorstalanságát* asszociálja. „Nincsenek bűnösök, nem kell senkinek megbocsátani” – hangzik a vitatható mondat. A börtönbe zárt Szabó Tamás példája pedig mintha közvetlen rájátszás lenne Köves Gyuri történetére. „Azt írja, a börtönben nem fáj a gyomra, nem kellett idegeskedni, *ott bent volt a szabadság.*” Csont életének pedig „legszerencsésebb napja volt, amikor ebbe a csodálatos laktanyába vezényelték. Teremtő energiák buzognak föl benne...”

Ezt a furcsa állapotot azonban Garaczi hősei már nem kiskamaszként élik át; gyermeki infantilizmus és felnőtt brutalitás keveredik bennük. Lázádaik is durvábbak: részegen összetörnek a terepjárót, leég a nádfödélű tanya. A figyelmes olvasó persze rengeteg hasonlóságot talál az *Iskolával*. A társaság itt is rétegeződik, klikkekre bomlik. Garaczi regényének is megvan a Merényije és Schulzéja (Sabján illetve Rácz főtörzs). „Valaki levélben följelentette Biluxnál, a századparancsnoknál Balogot, Sóst, Halinát, Sabját, hogy erőszakoskodnak, basáskodnak a katonákkal...” Ebben a történetben is van egy Apagyai Egresics személyében – még az ésszerű parancsokat sem hajtja végre. Van legjobb és legrosszabb katona. Létezik a „higgadt gyávaság” (Bébé, itt a beszélő) és a csöndes, már-már apatikus lázadó (Medve, itt Szabó Tamás) kettőssége. Ottlik regényvilágában a köd, sár és hó dominál, majd a megváltó, mintegy a kegyelmi állapotot is jelképező karácsony előtti hóesés. Garaczi alakjai is együtt mozognak a természet változásaival az „ólomszagú ködben”, éles, nyirkos levegőt beszívva. Elementáris, szinte zsigeri élmények, melyek belevésődnek az emlékezők tudatába, és később az elmondás, az elbeszélés akadályaira figyelmeztetnek. Mert pontosan nem lehet elmesélni, milyen

volt a menetelés a hajnali ködben a Kőszeg–Szombathely országúton (Ottlik), s szavakkal visszaadhatatlan, milyen a géppisztoly hideg csövéhez hozzáérni (Garaczi).

Az *Iskola* emlékezetes narrációs trouvaille-a is földereng. Egyszer csak csomag érkezik, „gyűrött, barna papír, zsinórral összekötve, benne Szabó régi noteszei, naplói. Higgadt, pontos mondatok.” Szabó feljegyzései Medve harmadik személyben írt regényére rímelnek, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy az első személyű elbeszélő itt csupán elmondja, mi van ezekben a szövegekben. Így aztán hiányzik a súrlódó, csiszolódó, egymást korrigáló narrációs egységek izgalma, a nézőpontok kettőződése, ami a teljesebb, az igazabb kép lehetőségét ígéri ugyan; valójában egyik elmondásról sem tudható, melyik a pontosabb. Garaczi eljárása elfordítás a javából, melynek Odorics Ferenc megfogalmazása szerint (lásd *Mintha élnél*-elemzését) két szakasza van: felfordítás (itt a fejlődésregényé) és az átverés, becsapás értelemben vett átfordítás. Vagyis az *Arc és hátraarc* nem engedi meg, hogy az olvasó a látszólag egyszerű megfeleltetés útján haladjon. Haladhat, de interpretációja menthetetlenül kudarcba fullad. Ide kívánczó megjegyzés: Odorics az *Iskolát* és az első lemur-könyvet tévesen vallomásos önéletrajzi regénynek tartja. A többnyire burkolt személyességet kár tagadni. Garaczi az alcímmel ráadásul még a magyar próza egyik alapművére, az *Egy polgár vallomásaira* is rájátszik. Ám az erős referenciális olvasat megtévesztő. A szerzők törekednek ugyan a kor hiteles és érzékletes megjelenítésére (percig nem kétséges, hogy az egyik könyvben Kőszegen járunk az 1920-as években, a másikban pedig Kalocsán, ötven évvel később), ezek a valóság-effektusok többnyire ugródeszkát jelentenek. Garaczi játékos megfogalmazása szerint Csont legföljebb 20-50%-ban fogható föl önéletrajzi hősként. Azt meg talán bizonygatni se kell, hogy egyik mű sem áll össze következetesen előrehaladó, szisztematikus önéletrajzzá. „A műfaj csak ironikus lehet.” (Garaczi László: *Csikok és kockák. Az önéletírás műfajáról. Alföld*, 2006. 3. szám)

Látszólag a szavak, a nyelv használhatósága/használatlansága lehet a hasonló tematikájú művek közötti termékeny szempont. Csontot szinte megmagyarázhatatlan „szógyűjtési mánia” jellemzi, a hippizmus mellett ez érdekli legjobban. Esterházy *Termelési regényével* szemben az elbeszélő rengeteg szót talál. „...egyszerre írok anyáéknak és a cenzornak, könnyen megy, találok hozzá szavakat.” A hadseregben uralkodó, a kívülállók számára érthetetlen nyelv egyaránt kelt kíváncsiságot és félelmet. Az elvtársiasságnak álcázott nyelvi durvaság („Honvéd elvtárs”, „leharapom a faszát, és szembeköpöm vele”) a kifelé kedélyes, szalonképesnek látszani próbáló, de belül brutális katonaságnak éppúgy kifejezője, mint a tágabb világnak. A szógyűjtés

„lingvisztikai páncélja” tehát nem menekülés a világ elől. Hiába telik a fehér színű, MNOSZ 5617-es szabványú dosszié az összegyűjtött különleges szavakkal, azok cserben hagyják, pedig Szabó eszmefuttatása szerint a szavak „sorban vannak”, de a valóság halmot hiába tekerjük körbe szavakkal, 82 nem jutunk beljebb. Nem állnak össze mondatokká. A dossziében viszont a szavak is halomban vannak. „Minek gyűjti őket? Mintha arra számítana, hogy kap majd egyszer egy fontos levelet, tele különleges szavakkal, amik elmondják, ki ő, és mit kell tennie.” Jelölő és jelölt nincs beszélő viszonyban, s ennek mulatságos, ad absurdum vitt kifejezése például a „hozáérek a fához, de nem a fához érek, hanem a *fa* szóhoz” mondat. Többek között ez a jellé, jelölővé válás is arra figyelmeztet, hogy ne keressük nagyon az önéletrajzi ént, mely ettől függetlenül persze leválaszthatatlanul létezik, inspirál. Az *Arc és hátraarcra* is érvényes, amit Bónus Tibor a korábbi művekre mondott: nemcsak az elbeszélő tallózó, mediális tudat, a felidézett én is „nyelvek találkozási helyeként egyfajta médiumként jelenik meg a szövegben s nem rendelkezik »saját« diskurzussal.” A szógyűjtési láz tétje, hogy mi idézhető föl a nyelv előtti tényekből, mi az, ami még az átélő számára is csak verbális referencia lehet. Ottlik súlyos, nagy dilemmája az elbeszélés közbeiktatottságával összefüggésben itt egy posztodernnek tetsző nyelvszemlélet tükrében jelenik meg. Miközben sem a szerző, sem a regény nem tagadja a világ- és szövegszerűség összeegyeztethetőségét. Sőt, ezek szétszálazhatatlanságára figyelmeztet.

Az *Arc és hátraarc* beszélője is fölismeri, hogy „nem jók a szavak” (Ottlik). Garaczi művéből hiányzik a Szeredy-féle álláspont, mely szerint a világ a nyelv segítségével formát kaphat, teljes és hű valóság is mondható. Viszont a korábbi Garaczi-regényekhez képest (a *metaXát* kivéve) erősebb a nyelv közvetítő szerepe. Itt kevesebb a vicces szójáték, a nyelv nem megszozott módon használata. Kisebb-nagyobb mértékben persze minden szerző fölborítja, deformálja azt, ami rendnek látszik. E „katonás” regény szerzője azonban nem abszolutizálja ezt a lehetőséget, belátja, a nehezen mondhatót nemcsak a rend totális fölrugásával lehet elmondani. „Egy hónapja vezényeltek ki munkára, cukorrépat szedtünk reggel hattól este hatig a Jóreménység Mgtsz-ben. Próbáltuk a répat megsütni, kőkemény volt, ehetetlen. Kenyeret ettünk, mackósajtot kentünk rá. Szombat este belógtunk a faluba...” Akár egy realista regénybe is beillene. Az elbeszélő már nem próbál gyors személyiségcserével, meglepő mondatleleményekkel kápráztatni. (Ez nem jelenti a valóban szellemes kijelentések eltűnését: „Leszereltek, elvesztettem a szüzességem és még csak fél négy.”) Az *Arc és hátraarc* persze nem realista regény. Fölidéző és fölidézett én disszonanciáját nagyon is a modern és a posztmodern tapasztalatainak okulva próbálja megjeleníteni. S itt valóban egy jellegzetes ottliki gondolat köszön vissza, mely szerint „Néző-Szereplő amal-

gámok” vagyunk. A szereplőből nézővé avanszált valaki már kívülről szemléli a történeteket, s amire rálát, elképzelés, az ő elképzélése a világról.

A lemur, akinek vallomásait olvassuk, a mitológiában a visszajáró lélek szimbóluma. „...a lemurhoz hasonlóan járok vissza a múltba, ezekbe a már nem létező, nehezen rekonstruálható világokba” – 83 mondja az írói nyilatkozat. A szó jelentése: 1. hazajáró lélek 2. afrikai félmajom. A lemur és az elbeszélő mellett harmadik, vizionált, „öngyűlölet démonaként” értelmezett személy, egy meztelen öregember is megjelenik. Így már hárman vannak, „az öreg, a lemur és ő”. A regény akár erre a sokszorozódásra is felépíthető lett volna. Ám az elbeszélés hol elejti, hol fölveszi ezt a szálát, olykor nagyon mély jelentést tulajdonítunk neki, máskor fölöslegesnek tűnik. (A leszerelés után mindkét mitológiai alak elmarad.) Inkább illeszkednek ezek a figurák a regény abszurd-groteszk mozzanatai közé. Ilyen a falevelek visszarakasztása a lakatnyában. Ilyen a szilveszterezni készülő szülők megállított ideje. „Időzárványként”, „a pillanatba dermedve” egy vissza nem térő világ jelképei. Miközben Csont körül minden mozgásban van. „Bármilyen lehet.” Garaczi prózájában is. Ez a könyv legalább is félfordulat, ahonnan hátra és előre egyaránt lehet látni. (*Magvető, Bp. 2010*)

Új Forrás 2011/1 – Olasz Sándor: Poétikai hátraarc?
Garaczi László: Arc és hátraarc (egy lemur vallomása)

Esterházy Marcell: v.n.p. v2.0 (2005) videó, 14 perc

Sötét terem, a falon pár másodperces filmrészlet egy fejét lehorgasztó férfiről. A másik terem világos, körben, szemmagasságban negyvenkilenc szabályos műteremfotó.

84 Garaczi László

AMI VOLT, ÉS A MI LEHET

Esterházy Marcell

az AVIVA-kiállításon

A filmrészleten a nagy koponyájú, elgyötört férfi vonaton ül, mögötte falra csavarozott fénykép *Mezőkövesd, Gyógyfürdő* felirattal. Vastag keretes szemüveg, lehajtja a fejét, majd felnéz, le, fel, és így tovább, a végtelenségig.

A világos teremben a fotók józanok, jól

szerkesztettek, látszólag legalábbis nélkülöznek minden érzelmet vagy szubjektivitást.

A vonaton ülő férfi lehetőségei kimerülnek a szembenézésben és az önfeladó fejhorgasztásban: igen és nem, remény és kudarc. A film egy rövid *loopolt* részlet Gazdag Gyula *Sípoló macskakő* című filmjéből, a férfi pedig Esterházy Mátyás, a kiállító művész, Esterházy Marcell nagypapája, aki annak idején statisztaként szerepelt a film zárójelenetében.

Itt aztán most rengeteg minden eszünkbe juthat.

Esterházy Marcell egy másik médium és egy minimalista gesztus segítségével mintha megismételné Esterházy Péternek, édesapjának közel egy évtizedes munkáját: egy mitikus apakép – mondjuk így – felépítését (*Harmonia caelestis*) és lebontását (*Javított kiadás*). Néhány másodpercbe sűrítve, a hermeneutikai erőfeszítés, esztétizálás, barokkos szétírás, gyázmunka helyett az emblematis felmutatást választva. Egyetlen kettős jellé sűrűsödik, amit az elődök a történelem bonyolult és komplex univerzumaival próbáltak leírni. Az utód számára ennyi maradt, ennyi tudható. Mintha így definiálná, pozícionálna magát az apák és nagypapák drámaian túlhabzó sorsa és képzelete ellen. A történelem ellen. Az idő ellen. Tehetetlenség és rezignáció, a múlt mozivá válik, hasonlóan a korábbi, *Családi ebéd* című videómunkához, ahol a másik nagypapa jelenik meg zárt, titkait őrző, néma egységként.

A másik, a világos terem jelen idejű, konceptuális szériájában mintha nem sok szó esne az időről. Konstatáljuk a vállalkozás fegyelmezett heroizmusát, a végrehajtás precizitását, találgatjuk, a fotók mely kortárs képzőművészek alkotóműhelyeit örökölték meg. A régi, klasszikus műteremképekkel ellentétben itt nem szerepelnek maguk a művészek, nem segítenek értelmezni a szakrális teret, ahol a teremtés aktusai zajlanak. Ami még különösebb, sőt meghökkentő, és akkor mégis mintha az időről lenne szó, vagy

az időről is, hogy a régi festő- és szobrászműtermek drapériás-romantikus-színházias világához képest többnyire józan funkcionalitással berendezett kis irodákat látunk ikeás asztalokkal, menedzserfotellel, kompjuterekkel és monitorokkal. Mintha nem műtermek, hanem céges munkahelyek vagy szerkesztőségek lennének, mintha manapság a képzőművészek, a nagy gesztusok helyett, az írókhoz hasonlóan, asztaloknál ülve pisz-mognának, ötletelnének, szöszmötölnének és pepecselnének.

85

A sötét teremben a filmen látható férfi drámája egyetlen mozdulattá csupaszkodik, a nyers arc mögött, az erős kisugárzás ellenére csak egy igent és egy nemet érzékelünk. A történetnek, a sorsnak kifakulnak a dimenziói, elveszti mélységét, árnyaltságát, 1-re és 0-ára egyszerűsödnek, digitalizálódnak az értelmezés lehetőségei. Tudjuk, hogy ennek a férfinak az élete annak idején a hűség és árulás bonyolult feszültségében morzsolódott fel, ez itt már csak egy véletlenszerűen talált, számunkra kiemelt primer gesztus.

A világos teremben más a narratív alaphelyzet: bármilyen visszafogott és rejtőzködő a tekintet, mely végigpásztázza a kollégák prózai hangulatú műhelyeit, nem tagadható, hogy ez a tekintet aktív, tiszta, egyenes. Az alkotás helyeinek dokumentálásán túl, a fotónak, mint médiumnak a lehetőségére kérdez rá: ha a képzőművészet bekebelezte a fényképet, ha a képzőművészek évtizedek óta használják a fotót kreatív médiumként, akkor itt a fénykép mintha ellentámadásba menne át, témaként használja a képzőművészetet, az alkotás műhelyeit beemeli a kiállítótérbe, új lehetőségeket és perspektívákat jelez.

A sötét teremben egy tragikus sors utolsó, rejtélyes nyomait érzékeljük egyetlen, óriásivá nőtt főszereplővel.

A világos terem fotóin nincsenek se főszereplők, se statiszták, mégis mintha sok kis helyzetet, történetforgácsot, hangulatot érzékelnénk.

A reménytelen erőfeszítés a megértésre, és a dokumentálás.

Innen jövőnk.

Ebben élünk.

Ami volt, és ami lehet.

A ma az, ami a tegnappal történik: ez mintha valahogy nem stimmelne. Túl sok minden zajlott itt és túl gyorsan.

A *Sípoló macskakő* című filmben fegyelmi vétség miatt kirúgnak három fiatal a nyári építőtáborból, ülnek a vonaton, velük szemben Esterházy Mátyas, statiszta, a mezőkövesdi gyógyfürdő képével a feje fölött.

Az egyik srác megkérdi tőle: Kinyithatjuk az ablakot? Nagy itt a füst! Tőlem nyugodtan, válaszolja a férfi, de nem lehet.

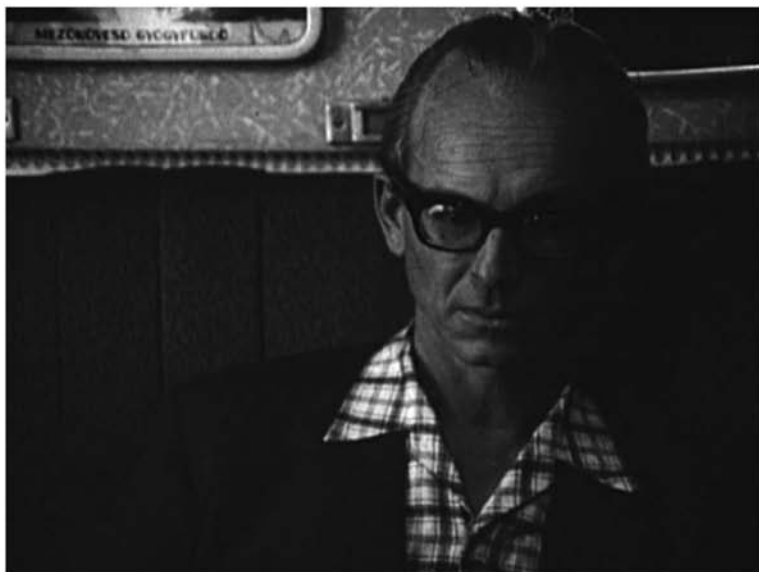
A srác megpróbálja, tényleg nem tudja kinyitni.

Akkor az ajtót? Kinyithatjuk?

Az meg becsukódik magától, mondja a férfi.
A srác kinyitja az ajtót, ami a vonat rázkódásától azonnal becsukódik.
Ülnek a zárt térben.

A férfi nézi őket, majd lehorgasztja a fejét.
És jön a vége felirat.

86

Esterházy Marcell: feketén-fehéren (2010), video-loop

1.

A látóhatár peremén már tisztul, de nem szabadulhatok a közelemben lévő látványtól; az útfélen fázósan gubbasztó varjúk az elhagyott mezőkön, elhízott sirályok a sötétvízű tavakon. Mint a könyvek lapjairól kibomló táj, olyan a vidék. Kafka-mondatok íze a számban. Az élet az egyik oldalon olvasmányélményeket hív elő, a másikon a fennmaradó energiáját a valóság átalakítására fordítja. Megkopott színek, zavarba ejtően meztelen határ a busz ablaküvegén túl; néha árnyék suhan el a kitérőt, fekete földeken.

Mohai V. Lajos 87

FEKETE, FEHÉR

Távozó felhődarabok a pléhlavór-formájú Égen.

Kicsivel később, színdarabba-illően, mintha dézsából öntenék, zuhogni kezd a hosszúszálló, szálkás eső. „Változó partok zajgó ezüstje”, hallom Kosztolányi szavait a fülemben, ahogy *A tengerparti temetőt* átköltötte magyarra. Sokszor olvastuk föl egymásnak Paul Valéry versét Rugási Gyulával a Ménesi úton, egy másik végtelenbe menekülve rossz hangulataink elől, amikor sokáig fönt maradtunk, hogy lássuk a sötétség alatt a hajnali Ég első színeit a halk város fölött. Az emlékek közt imbolyogva hirtelen eszembe jut Lakner Zoli szemérmes üzenete: „Akinek ennyi dalmatája vár megírásra az, nem lehet öreg és görnyedt, legalábbis nem engedheti meg magának. Ezt vedd biztatásnak! Csak nem vagy szomorú valamiért?” Vajon miért tudom visszaidézni ezeket a mondatokat, miért vagyok olyan biztos benne, hogy nem zavarom össze a szavak sorrendjét, amikor az emlékezetem lépten-nyomon megcsal, és foltot hagy maga után a becsületemen? Még csak arra sincs szükség, hogy kinyissam a laptopomat, és utána nézzek az e-mailek közt.

Az agyongyötört táj szomorúsága miatt, amely fogva tartotta a tekintetemet. A megzavart vidéki táj miatt, amelyben annyi fojtottság volt jelen, mint bennem, mint korábbi és leendő életemben ezen a Földön. Vajon kijavítom-e dalmata déjét nagybetűre, ha bemásolom ezt a néhány sort majd valamelyik siratóénekebe, amely az elmúlás melankóliájával együtt lakozik bennem, és a szívemen dörömböl?

Megértettem, hogy a Dalmata halála nekem szól.

2.

Léteemen máig átszivárog a fájdalom miatta.

88 Dalmata Kutyaánk negyven napos nehéz agónia után, majdnem tizenhat éves korában halt meg, 2002. augusztus 9-én, péntek délelőtt kilenc óra harmincnégy perckor. Hosszú élete kivételesnek számít a környezet, és a világ változásaira túlságosan is érzékenyen reagáló fajtánál. Hogy a Mi Kutyaánk halálának ideje rövidesen elérkezik, azt a nyár elejétől sejtettük; a tőlünk telhető legteljesebb gondoskodás, a gyógyszerek előírás szerinti adagolása, és a fájdalom csökkentésére tett összes erőfeszítés sem változtathatott azon, hogy az elfáradt szervezet az öregséggel szemben alulmarad. "Már csak a szeretetük tartja itt", mondták együttérzően, kerülve a tekintetünket az ismerősök, a ház- és utcabeli szomszédok, a közeli és távoli barátok, akik mind valamilyen formában tanúi voltak a Kutyaával való közös életnek; hangjukból kicsendült az eljövendő veszteség elviselése miatti aggodalom miattunk, amitől elszorult a szívünk, mert félelmetes lehetőséget tartogatott a számunkra a jövőből.

Szorongva, erős érzelmi ingadozásokkal vágtunk neki a pismányi nyárnak. Minden apró mozzanatra gyanakodtunk, mely eltávolított korábbi megszokott világunktól.

Májusban kicsivel korábban, mint máskor, kiköltöztünk a hegyre. Tehetetlenül láttuk, hogy a harsány tavaszi környezetben hogyan válik mind szembeötlőbbé a téli hónapok alatt lezajlott változás a Kutya fizikai állapotában.

Az első napokban, szorongásainkat is oldandó, elmerültünk az időszaki teendőkben, mint akik úgysem tehetnek mást, mert a hétköznapi munkák elől nem lehet kitérni: a zöld fulladással küszködő, elhagyott, az évszakok változásaitól elvadult kert növényzetével kellett foglalkoznunk. Legszívesebben azonban csak a Kutyaával törődtünk volna, de gondolataink amúgy is végig körülötte forogtak, hiába tereltük kerti teendőinkkel másfelé a figyelmünket. Azt is nehezet tudtuk volna megállni, hogy ne simogassuk meg, és mindenféle mondvacsinált indokot ki ne találjunk hozzá, hogy ezt megtehessük. A Kutya különlegesen hevesen reagált erre, érzékenységének minden varázsával szinte ő nyugtatgatott bennünket. Az érintkezésnek ez a formája különleges jelentőségűvé nőtt a számunkra. Ezen a pattanásig feszült hangulaton keresztül láttunk magunk körül mindent: a tavalyról ottmaradt avart, amelyet az eső és hó belerohasztott a mohás és füves talajba, a kerítésmenti sövény letöredezett darabjait, amelyek gyöngének bizonyultak a zord téli szelekkel szemben. A kiszáradt gallyakat aztán, elégetésre várva, a kert egyik sarkába

hordtam össze; másnap, tűzgyújtás előtt metszőollóval apróra vágtam a hulladék-ágakat, ahogy azt nagyapámtól is láttam, majd a kicsinyke lángocskák és szikrák fényénél némileg érzélgős hangulatokat kergetve magamban, a füst keserű illatánál elégettem.

89

Ezzel párhuzamosan a téli szagok kiszellőztetésével a házat is megpróbáltuk birtokunkba venni, hogy már az első napok és éjszakák is kellemesen, meghittén teljenek benne, és ne érződjék a falakon a téli elhanyagoltság, amely a fűtetlen házak sajátossága a mi egyre kiszámíthatatlanabb éghajlatunkon.

A tavaszi nagytakatítás művelete jelenti minden évben az első komoly fizikai próbatételt a számunkra, mivel azokat a hasznos eszközöket, amelyeket a pismányi hegyen töltendő életünkhöz nélkülözhetetlenek tartunk, és amelyeket a nedves ősz és a hideg tél viszontagságai elől az előző évad végén a házba menekítettünk, ki kellett kicsomagolunk, és visszahelyezünk a korábbi helyükre. Mert az összecsukható kerti szék a fenyők kupolája alatt nyújtja a legtöbb örömet a négy fal közül kiszabaduló, depressziótól elhasznált léleknek.

Szemünk sarkából minden pillanatban a Kuttyát lestük: vajon hol tart a küzdelme az öregséggel, a visszavonhatatlan idővel? Izgatottságunk átragadt egymásra, képzeletünk más területre tévedt, mint szerettük volna.

Dalmatánk csont és bőr volt.

Amikor a nehéz éjszakai alvás után fölébredt, az ízületi lobok és fájdalmak miatt a meggyöngült hátsó lábak kezdetben alig tették képessé a mozgásra. Látszott, hogy rosszul tűri a fájdalmat, és a bizonytalanság megviselte, de aztán összeszedte magát, járása mintha a régi lett volna, és kis idő elteltével az ezerszer látott jelenet megisméltődött előttünk, ahogy körbe-körbeszimatolt a kertben, mint az a gondos gazda, ki körbesétálja portáját, hogy fölmérje, mi változott utolsó ottléte óta. A Kutya mozgása ezenközben váratlanul és kiszámíthatatlanul megváltozott, fölgyorsult majd szinte a pillanat tört része alatt a megmerevedésig lassult; a gyorsuló periódusokban pedig mintha kényszeressé is vált volna az elviselhetetlen kínok miatt. Majd mintha a fájdalom és a kilátástalan sors elől menekült volna, vacogni kezdett a foga a félelemtől, és mi úgy éreztük, hogy a Kuttyánk valamennyi mozdulata segélykiáltás, egy hosszan halogatott döntés előérzete, amelyet előbb vagy meg kell tennünk. Egyszóval, majdnem a szívünk hasadt meg, de minden nap

közelebbről éreztük, hogy ez a nyár végleg eldönti a sorsát, és vele együtt valahogy majd a miénket is.

90 Éreztük, hogy amire lehanyatlak az augusztusi Nap, és a kert fölött hirtelen sötétedni kezd, az életünkre rátelepedett fájdalom megmásíthatatlanná válik.

Vajon akkor a tekintetemből ki, mire következtetett volna, ha nem lett volna tudomása arról a megváltoztathatatlanak látszó helyzetről, amely legbelső énemben lakozott?

Úgy éreztem, hogy az események baljósra fordítják körülöttem az élet menetét. Önkéntelenül is kiütköző feszült állapotom szinte minden hétköznapi racionalizmust nélkülözött: ha valaki akkor azt látja rajtam, hogy a létem valami megmagyarázhatatlan szétesettséget takargatom a világ kíváncsi tekintete előtt, közel járt volna a valósághoz.

Negyven nappal és negyven éjszaka július elsejétől augusztus kilencedikéig: ezeknek a nappaloknak és éjszakáknak az igénybevétele semmelyik korábbi erőfeszitésemre nem emlékezett.

A tuják alá temettük el; a sziklás föld csikorgott talpunk alatt a pismányi kertben, ahogy a hantokat szórtuk a hosszan tartó kánikulai napoktól átforrósodott hegyen. Ahogy a sötétbe és a csöndbe borult kertben ültem roskatagon másnap, harmadnap, mintha kívülről láttam volna magam: azt a benyomást nem felejttem el sokáig, amit egy érzéseivel magára maradt ember hagyhat a külső szemlélőben. Az éjszakai kert egyszerre nyugtatott meg és egyszerre korbácsolta föl az idegrendszeremet, a kert jelentette a csillagokkal, a növények illatával, a föld szagával az akkori helyzetben a megmásíthatatlant. „A nélküle-utáni helyzetben”, már a gondolat is lesújtott: az eszeveszett pillanatokban, amikor a fájdalom és a veszteség úgy látszott, hogy véglegesen összetöri az ellenállásomat, egy belső hang kezdett beszélni hozzám: *Kiért teszed? Magadért, az összes halottadért?*

3.

„A Tina elhalálozásában annyit írhatok, hála Isten, szép időt ért meg, jósorsban és szeretetben. Nem felejtjük el!”

Több hónapos kallódás után a szentendrei piacozáshoz használt fonottkosár alján pillantottam meg a reszketeg betűkkel teleírt levelezőlapot. Az élet

részletekben adagolja a drámaiságot, a sebeket újra és újra fölszakítja; ennek a levélnek kézbesítésével is elkésett.

Ha tartósan száraz idő maradt volna, augusztus végi kánikula, akkor a Volánbusz távolsági járatára szálllok naponta, hogy kimenjek a pismányi hegyre. Ha nem esik özönvízszerűen, akkor a Dalmata halála miatti fájdalom nem űzött volna el a kerti házból hanem éjnek idején a fenyők alatt ültem volna, hogy ott emésszem magamat: vajon van-e reménytelenebb a halálnál? De a mértéktelen esők miatt szokatlanul erős árhullám söpört végig Közép-Európa folyóin, és a körülményessé vált közlekedés miatt budai lakásunkban gyászoltam. A levél pedig a pismányi címünkre érkezett; a szomszéd, akit megkértünk, hogy távollétünkben vigye be a postánkat a házba, valahogy megfeledezett szólni nekünk róla.

91

Új Forrás 2011/1 – Mohai V. Lajos: Fekete, fehér

A Kutya halálát követő két-három hétben teljesen kihagyott az időérzésem, recsegett-ropogott alattam a világ, és képtelen voltam a valóság körbetapogatására. A tévé híradásaiból is csak arra emlékszem, hogy Drezda és a cseh főváros Prága, festői szépségű részlete a Károly-híd tövében meghúzóódó óváros, nehéz napokat él át, de Pozsonyt és Budapestet sem kímélte a szörnyű időjárás, mégha errefelé a károk szerényebbnek is mutatkoztak.

A levél öreg és beteg kéz írása volt, mely már nem igen akart engedelmeskedni a kar izmainak, az izületi fájdalmaktól földagadt ujjakkal.

A szótagok hol eltávolodtak egymástól, hol meg egymás háttára kapaszkodtak, betűk és ékezet maradtak le, a sorok pedig furcsa kacskaringókkal hullámoztak föl, és alá.

Időbe telt, amíg annyira lehiggadtam, hogy összeszedjem szétfutó gondolataimat, és képes legyek rászánni magamat arra, hogy kisélabizáljam a szöveget.

Tudtam, hogy a levél kitől jött. A távolból is éreztem egybekapcsolódnai fájdalmunkat; éreztem a kihülni készülő kéz nyomát, amelynek vértelen fészében, talán még megőrződhettek a Kuttyát simogató utolsó mozdulatok.

Mária néni előbb ismerte a Dalmatát nálam; neki mondtam el, hogy a Kutya halálakor, úgy éreztem, a fenyők túlevelein áttörő napfény mázsás súllyal rárakódik a szívemre. „A halál közös meder”, válaszolta szemét behunyva.

Már ő sem él, sem a keze, mondtam magamnak. Ő is az Ég halottai között van azóta. A végzet elfogadhatatlan, mert nincs magyarázat rá. A halálra nem lehet fölkészülni.

92 4.

Abban a megváltozott életben, amely a Kutyánk halála utáni első hónapokban mások előtt zajlott, maradandó elvonási tünetekkel járt. „Hosszú, nehéz, sötét lőn akkor éjünk...” – ezt az Arany János-verssort morzsolgatom, miközben téplábolok ide-oda, helyiségről helyiségre járok a kiürült házban, föl-le az egyszemélyes lépcsőn, az apró, közlekedőn keresztül az erkélyig, majd onnan folytatom visszaúttal a verandára nyíló hályogos szárnyú üvegajtóig. Kilépek a mozdulatlanságba: előttem a kert elülső része a párás völgy fölött a pismányi hegyoldalban. Jön az ősz, magába oldja vízfestékként lábamnál a tájat. Pára és messzeség. A drótkerítés mögött ázott csomókban fű, fészlő virágágyás, a fenyők tűlevélszőnyegébe süppedő betonjárólap – mind emocionális tömörítés ittmaradt életemhez. Innen a kerti kaput nem lehet látni, de tudom, hogy ott áll ahol a betonút szegélye a ragacsos agyaghoz ér, és ránehezedik a nyirkos bokrokra, rózsatövekre. Vajon visszanezette utoljára Dalmatánk az útra, amikor az esti sétánk végétért, és hátat fordított a világnak? A hosszúra nyúlt agónia reménytelenségbe fulladt éjszakáin gázolok újra és újra keresztül a válaszáért.

Ötven fölött mi teszi azt velem, hogy észrevétlenül mindent ahhoz mérek, hogy egy nap már nem leszek többet. Tegnap még azt írtam volna, hogy „igazítok”. Az utóbbi ige használatát fölöslegesen kimódolt érzem ebben a pillanatban. Lehet, hogy holnapra ismét változik a véleményem. MÉR és igazít; a fogalmazásba becsúszik egy hiba, és kész. A mondandód súlytalanná válik. Ebben az esetben nem azért, mert mindenki elmondhatná magáról, ki így vagy úgy a Föld porához tart, hogy érzéseit, gondolatait előbb vagy utóbb a halálhoz kapcsolja. Méri, igazítja. Hanem azért mert az öregségre készülődve, elhárító tudatunk tompul, és a halál is lassan mintha vágyaink kielésének egyik formájává válna.

Vajon mit piszkál ki belőlem még az idő, amiről eddig sejtésem se volt? Mit gyújt meg bennem? Hogyan élem föl maradék életemet? Lehet, hogy tartogat még a számomra egy kertet valahol a hegyvidéken. Esetleg a képzeletemben, hogy legyen még valamit elérnem, amit szeretnék. Megeshet, hogy sikerül. A szerelem kertje lesz. Ajándék. A halál kertje lesz. Az Ég halvány lenyomata. Nem tudom.

Ki tudhatná egyáltalán?

Három halottal találkoztam az életemben.

Az elsőt, egy tompa zuhanás moraja jelzi az emlékezetemben: a hajópadlóhoz ütődő test Öregapámé volt; arcát úgy fogta a halál, mintha porcelán folyt volna szét rajta. A pillanat olyan, mint egyetlen vércsepp az első, 93 lehullott, még érintetlen havon, amelyet a szemhéjam alól figyelek.

Félelmeimben mindig beleütközöm a fájdalmas képbe Öregapám kővé vált testével.

Hatéves voltam. Tragikus emlékem maradt ez; egész eddigi életemre rányomta a bélyegét. Más időszámítás kezdődött, velem, saját félbemaradt édenemé. De sosem tudtam volna rászánni magamat arra, hogy elássam a felejtés mélyére, hogy a múlttól való megszabadulás kedvében járjak, amely időről-időre ott kísért mindnyájunkat. Ha ilyen lehetséges is volna, a valóságban ez csak bajt hozna ránk.

A második halott az egyik budapesti kórház belgyógyászati osztályán – a szigorú egészségügyi előírásoknak megfelelően – lepedőbe csavarva feküdt egy régi barakk-épületben kialakított kórteremben.

A feleségem édesapja volt, szikár aggyastján.

Amikorra az épület bejáratához értünk, fél óra telhetett el halála pillanatától. Szemem még őrizte az aznapi látogatás kusza emlékét. Amíg a lépcsőházban kerülgettük a műszakváltás miatt szedelődzködő kórházi személyzetet, abban reménykedtem, hogy nem lesz más rajtunk kívül a *halottas szobában*, hogy a többi beteget kiterelték onnan, hogy a folyosók fordulóiban magasan falra szerelt televíziókat nézik; éppen híradó-időben érkezünk; de ahogy beléptem a kórterembe, szemérmesen és szégyenlősen, szinte titkolózva és hangtalanul, száraz zokogás bugyogott föl körülöttünk a súlyosan leereszkedő esti csöndben. Mintha a takarók alá lapulva önmagukba rejtőztek volna körülöttem. Valami meg-megrebbent a levegőben, de ez, utólag tudom, érzékcsalódás lehetett a részemről; szorongásom következménye, az elmúlás suhanó árnyéka.

Odahajoltam a végső archoz. A tünékeny fényben, mely inkább volt sárgás, mint fehér, és a kórházi park fáinak tört árnyékát vetette ránk, láthattam, hogy vonásait a sors megkímélte a fájdalomtól. A halott tekintetén fájdalomnak, vagy védekezésnek nyoma sem volt. A halál számára ez a hatalmas kor már nem alkalmas idő arra, hogy megfélemlítsen bárkit is. És ezzel a halál sem él vissza, gondoltam.

A harmadik halál a Dalmatánkké volt.

Őt láttam meghalni.

94 Az élet bizonytalan körvonalait a végső pillanat körülrajzolja. A meghalásé. A halál helyett nem jön más. A megrendülés héja alatt a továbbélőnek a reménytelenség marad. A szomorúság. A másik mozdulatlan görcsben alszik, amíg az idő tart. És ő is szomorú, mondja Weöres Sándor.

Oldalra kell pillantanom: az ablakpárkány fölött elúszik a tekintetem, csorog a víz az esőcsatornán, lüktet a halántékom, verdesi a szemközti elhanyagolt tűzfalat a díófa súlyos ága. Balról a déli vasút vágányai felől – még a Mészáros utca házsora sem jelent akadályt – betódul a hűvös levegő, a csuromvizes fák alatt pedig ott vesztegel koszos felhőgomolyokkal az Égbolt: „Odakünn az eső megered s kopog, mint majd ítéletnapján a dobok s mindent valami nagy magába zár szennyesen és puhán a sár, a sár”. Az ürességbe hajló, alig pislákoló délutánon Babits-kötetet lapozgatok a Krisztinavárosban, a Naphegy alatt. Másfél évtized óta az első Dalmatánk nélküli késő őszi; szobám kelleetlen zúg, gubbasztok a sötét lepedékben ülő kert fölött.

Nemrég jöttem meg, az Árpád-hídon buszoztam keresztül: furcsa érzés volt a víz fölött, az alacsony szálló felhők között ezen az undok napon az élet. Az eget mintha tonnányi rongycsomóból bálázták volna föl; csöpögött a híd vasszerkezetére az eső, október elejéhez képest a levegő egészen hideg volt. Amikor megérkeztem, a lépcsőházban a huzat bevágta a régimódi üvegajtót; féltem, hogy kiesnek az ablakszemek, szétesik a keret, és pótolhatatlan veszteséget okozok; ez a belső ajtó finoman bontja meg az utcai kapu és lépcsőház közötti teret; építészeti arányosságával máskor mindig megragad, most dörejszerű hangja a kellemetlen félhomályban ijedtséggel töltött el.

Mielőtt átszeltük volna a folyót, a víz fölött az Északon az elkeskenyedő látóhatárt lestem izgatottam, és ügyetlenül. A pismányi sírt kémleltem, ahogy minden busz-úton a híidakon.

„Apa, hová tűnt innen az a nagy kutya?” Belehasít a ritkás téli vasárnap délutánba a vékony gyerekhang. Visszafojtom a lélegzetemet. A sírnál állok, a megszikkadt föld még tavalyi lábnyomaimat őrzi, olyan mint a szőnyegen szétterülő sáros cipőtalp. A tuják zöldje eltakar, a kíváncsi szemek nem látnak meg. Óvatosan lesek ki az utcára, a drótfonatú kerítés ereszkedő végénél kék anorákcsik mozog; lassan eltűnik a szemem elől, de a kérdés ott kattog még hazafelé is a fülemben, araszolgatva kátyuk között a huzatos országúton.

Ezerhatszázkilencvenkét napja üldözöm árnyaimat. Ezerhatszázkilencvenkét síron túli nap és éjszaka izgatottsága tölt el – ez más érzés, magamra húzott ismeretlen árnyakkal. Miféle be nem vallott lelkiismeretfurdalás vonszol tovább, éjszakától éjszakáig? A láthatatlan út végére? Türelmetlenül várom az elfeketülő estét, amikor üres, hideg, és mozdulatlan az 95 Égbolt szuroksötétje, csak a szívem kalapál. Az első reggeli fényben ép eszem maradékával mégis – talán a kelleténél is jobban – hajlok a józanságra: amikor szemem befogja a nyirkos kert horizontját – a gözölgő kávé fölött – pillantásom a menekülést jelentő part hirtelen előbukkanó szirtjeit megpillantó hajótörötté, aki járatos lett a sors viszontagságaiban.

Valahol olvasom, hogy a halál órája éleslátást kölcsönöz a távozónak. Ez szíven üt. A távozónak. Vajon mit jelent, hogy valaki tudja, néhány nap múlva leeresztik a sírgödörbe?

Egy régről ottfeljtett, napsárgította újságkivágásra lettem figyelmes a Mészáros utca egyik kirakatánál a krisztinavárosi templommal átellenes oldalon, ahonnan már láthatóvá válik az alagút nyílása. Az évszak sötét és kellemetlen felében jártunk, a hideg légáramlatok szúrosan készülődtek felénk, a tél szaga rátelepedett az utcákra, alúlról fölfázik az ember, ha vékonytalpú lábbeliben indul el hazulról. Azon kaptam magam, hogy óvatosságból még kikerülöm a celofánosodó pocsolókat, néhol a szegélyükön egyensúlyozok, hogy bele ne lépjen ő. Megállapítom, hogy a dalmatalábnak hideg, szikár és kemény a föld, Kutyánknak nem tetszene: nem szívesen időzött kint a vegacilinízü, elmaszatosodott, akvárium-i időben.

Amikor az utca hajlatából fölsejlik az alagút, még néhány lépésem van a kirakatig. A megbarnult újságkivágáson kép látható, hosszan megbámulom: egy középkorú férfi szálkásszűrű tacskoval szemez. A férfiarc profilból valószínűtlenül keskeny, hizelgő és mulatságos, a kutya arcéle is keskeny és vidám.

Egymáshoz nyomják orraikat, hogy tekintetük egymásba érjen.

Esterházy Marcell: v.n.p. v3.0 (2008), fotó, 75 x 50 cm

Szindbád aznap megint arra ébredt, hogy a fényben sem ért véget az éjszaka. Fordult hát egyet a kinti reggelből beszűrődő kékeszürke árnyalatban és karjait feje alá téve, hanyatt fekvé átengedte magát a gondolatoknak, mikrőtön éltek is a szabadsággal, mint egy kiengedett kis vizslakutya, és jókedvűen összekeveredtek az álmok maradékaival.

Szindbád nem tudta, vajon álmaiban felnőtt-e az ember, és azt

sem, hogy egyáltalán e kérdésnek értelme van-e. Gyermekkora nyílt meg előtte ebben a világos éjszakában, mintha csak valahol messze Északon termett volna, ahol órákig kell kérdegetni az ismeretlen északi utcáikon siető embereket – Kisasszony, álljon meg egy percre, nappal, vagy éjszaka van-e? Észak van-e?

Most arra is emlékezett, mennyire elvárásolta gyermekkorában a mesebeli lehetőség, állandóan úton lenni egy – fontos, hogy mindig, örökké egyetlen egy – város házai között. A város, ahol ő történetesen megszületett, a háborúk utáni szürkén romjaiban feküdt – a romoknak és az elhagyatottságnak, és egyes csöndeknek van ilyen egérszürke színe. Most arra is emlékezett megint, mikor kezdett el a legszegényebb, emberi fájdalomtól roskadozó házak között vándorolni. Na de talán épp ezért. – A fájdalom tengere – Szindbád kedvelte, megszokta, hagyta élni, sőt, eluralkodni a túlzó érzelmeket –, a fájdalom tengere – olyan ez most, mint a megtagadott hidrosztatikai paradoxon – nemcsak a városi házak egymás alatti-fölötti emeleteinek egymásra halmozódó, lemoshatatlan, régi rettenetei nehezeden iszonyú súllyal a mellekre az összes emeleteken függőlegesen, hanem az összes környező lakások őrülete is nyomást gyakorol a vérrózsa minden irányában körbe-körbe – minden őrült szenvedő városlakó egy-egy mellkasunkra guggoló meztelen törpe.

Szindbád ekkor azt gondolta, hogy elég hamar rájött a lényegre, aztán miközben továbbfutott ezen a szálon, nevetett is magán – milyen szerények is vagyunk így ma reggel –, de mi is ez a lényeg, amire olyan ügyesen rátaláltam a gondolat-ökörnyálon? na jó, csak annyi, hogy el kell fogadnom ezt az életet, hinnem kell ebben a vándorlásban, és közben ne hagyjam magam megingatni, ha valaki majd azt mondja, értelmetlen kosz mindez, és ezzel azt a fájdalmas ütést mérje rám, hogy egyszerűen nem lettem ember. Kosz-károsz porcica.

– Azt hiszem, életemben szinte semmi nem sikerült – ragadta meg nyakát egy következő befurakodó, tán a reggelre kihűlt szoba utcahidege

Lábass Endre 97

SZINDBÁD ÉS A KŐFIÚ

hatolt belé meztelen karjain át –, de mindig volt és meg is maradt egyetlen olyan tulajdonságom, amivel boldog vagyok – súgta saját őrangyalszerű önmaga és a pokrócok melege lábai felől, még szerencse, hogy szíve is be volt takarva –, és ez tényleg elégnek is bizonyult, mert az egész vacak

98 életem értelmét, de legalábbis mentségét ez adta meg. Mert egyszer rájöttem, hogy a legerősebb vágyaimban, például a labirintusban való vándorlás iránti ösztönben a végtelenségig kitaró vagyok, mint a munkájába szerelmes kísérleti egér.

Azaz, ha semmi környező világ számára is értelemmel bíró terméket nem tudok létrehozni, ahhoz van elég erőm, hogy évtizedek során millió lépést tegyek körbe-körbe a lassan változó házak között, és ha néha össze is omlok, kisebb-nagyobb fájdalmas szünetek után, melyek akkor persze halálnak tűnnek, ugyanolyan legyek, mint amikor elindultam, szinte, mint amikor először időbeléptem a nyomasztó, gestapószerű bérházból, ahol születtem. Valóban megmaradtak bennem – valahol a mélyben, mint a Krakenben – az ötven évvel ezelőtti fények és hangulatok, látom a délutánokat, a szemközi házakról visszaverődő sápadt, sárgás fényben életem első utcáját, és mellettem érzem megint apámat.

Szindbád tehát ezen a titokzatos, kiismerhetetlen erők által számára ma reggel megszabott gondolat-ösvényen haladt engedelmesen, de egyénisége kitűnt eközben is, miközben szolgálisan haladt előre, és mindig csak előre a végzet parancsolta önostorzó-önimádó, világot ostorozó-világotimádó mókuserékben – ekkor ugyanis gondolatai előtt titokban azt érezte, hogy ő mégis létezik, mert eszébe jutnak olyan dolgok is, mik nem illettek ebbe a libikókaszerű, lelkét rohanásra készítő úgynevezett rendbe – mert ekkor egy régi versferdítésére gondolt – ugyanis a Krakenen fennakadt. Szigetmentsvár lett a Kraken, és Szindbád, a hajós, készséggel elhitte, hogy ez a tengerfenék afotikus mélyeiből felmerült ősi szörnyeteg az ő mégiscsak létező egyéniségének bizonyítéka, hogy ő bizony ki tud törni a gondatláncból, Stevinus egyensúlyban haldokló rettentő gyöngysorából, gyorsan és boldogan, gyöngysor-verssor – a régi versre gondolt, mint felmentő betűseregbe –, és ahogy megidézte őket, elő is úsztak félálmainak napsütötte tengerfelszínén a szavak, a vízfelszínnek robajlásai alatti messze, messze, mély tengerbe’, lenn, ősrégi, álomtalan aluvással, háborítatlan bóbiskolt a Kraken, elalélt sugarak csobbantak árnyas oldalán, és hátán ezer-esztendő növekedés szivacsa ült, odébb, a bágadt fényben sok csodás barlang, titokzatos üreg mélyéből számtalan szörnyű polipkar szunnyadó, smaragd vizet kotort, időtlen idők óta feküdt ott, már ott maradt, álmában idomtalan vízférgeket gyötört – míg egyszer ismét tűz fűti a mélyt, akkor majd angyalok és emberek tekintete előtt egy nagy robajjal felmerül, és meghal ott a felszínen.

Szindbád eközben édesen elaludt, azaz pár pillanatra nem gondolkodott többé azon, hogy álmában felnőtt-e az ember, vagy gyerek. Látom, ahogy felmegyünk a lépcsőn, amikor megjöttünk a vasárnap délutáni kirándulásból – gondolta-álmodta –, érzem a lépcsőház, a tükrös lift, a függőfolyosó, az előszoba, és egyenként az összes furcsa, régi szoba 99 illatát. Ha közben azóta elfut egy-egy évtized, mindig azokban a pillanatokban vagyok a legboldogabb, amikor e hangulatokba egyszerre csak megint visszalépek. Minden érzékemmel tudom, hogy lehetséges visszamenni az időben, a színpadra legalábbis egyes áldott pillanatokban megint be lehet lépni, ugyanazok lesznek ott a díszletek fenyőléceinek és a rongyos bársonyfüggönyöknek az illatai, csak éppen más szereplők járnak fel a monológjaikat, párbeszédeiket tanulgatva a díszletek között.

A mesélő Szindbád nem akarta magát direkt elkülöníteni a hajós Szindbádtól, ezért így kezdett a mesébe: – Elmondhatok egyetlen dolgot – nehéz úgy megfogalmazni, hogy összes érzéseim benne legyenek, de túlérzelmes azért mégse legyen –, elmondhatom, hogy valamiben kitarítottam életem végéig, a legfontosabb helyen, a leglényegesebb érzésben képes voltam megállni, mintegy megdermedni egy időpillanatban, egy lehetőségben. Hú maradtam ahhoz a hirtelen, gyerekkori megérezésemhez, hogy számomra a legértelmesebb dolog örökre körbe-körbe járni a semmiben. Már majdnem elmúlt az egész életem, régóta úgynevezett ballonkabátos felnőtt vagyok, messziről legalábbis annak láthat valaki, ha felém pillant, vagy csak átfut rajtam tekintete. Félek is beszélni, mert nem tudom a megálljt. Halvány, esővíz színű vagy palackposta színű a ballon. Kiszakad belőlem a rengeteg megélt pillanat, és bűnösen elárasztom szegény beszélgetőtársamat. Ebben az állapotban tényleg nem tudok máshogy tovább élni, mint hogy egyszerűen folytatom, amit elkezdtem, megyek tovább, folyamatosan fel-alá járva élek tovább, hogy ne tudjak megállni és valakit agyonbeszélni. Az egyik ilyen időutazó pillanaton éppen most haladtam át.

Valamelyik már meleg tavaszi koradélután egy olyan régi környékre tévedtem, ahol életem első fényképet készítettem, ezeket nyilván sosem fogom elfelejteni. (Szindbád apja vidéki fiú volt, és sokat fényképezett, és oly korban élt, ezért aztán csomó avitt fotómasina maradt utána, meg távcsövek és tengernyi félelem.) Szóval ott mentem ugyanazon az utcán – vette vissza a fonalat sajátmagától a hajós –, a nap ugyanúgy sütött, minden napsütötte szürke volt, és szegény. Felismertem a részleteket, lassítottam, ilyen pillanatokban, illat és emlékszigeteken mindig érezhetően boldogabb vagyok, és nem akarok belőlük kilépni, átszaladni rajtuk, ezért ilyen illatokban, fényekben, emlékekben mindig lelassítok. Meg-megálllok, nagyon lassan forogva körbenézek, megkeresem a régi részleteket. Ez most a Csengery utcában történt meg velem.

Egyszerre ott álltam 1980-81-ben, harminc évvel ezelőtt. Minden változatlanul hevert a napon. Az öregasszony jött a dakszlival, továbbmentek, befordultak az Aradi utca sarkon, a kiskutyá vadul kergette Aradiné fonalát.

Én meg körbefordultam. Jobbra előttem ott volt a ház, ahol a kőfiú 100 ült a kőkutyával a kapu melletti omladozó oszlopon. Lehet, hogy nem is kőből vannak, csupán vakolatból. Viszont felettük, az oszlop tetején valami szűrős, dél-amerikai hangulatú növény volt harminc évvel ezelőtt, és ettől a srác elmondhatatlanul fura kisisten lett, a kutyus a lábánál sárkánnyá változott, a porladó, csupaszteglájú bérház pedig a vér mexikói temploma lett.

Nem mondogattam ezt még magamban sem, csak készítetem pár képet, az agavéről, a kőfiúról és a heverő kutyáról.

Most ott álltam.

A szobor is ugyanott volt, a helyén, szemben velem. A fiú dagi volt és koszos, a kutya ásított, az agavé nem tudom, élte-e még, de szűrősan, kardszerűen szerteágazott a fejük fölött. Ez egy olyan ház, aminek két fal között keskeny út vezet a kapujához. Szép kapu, de nem ez érdekelt benne, valahogy idetévedt háznak tűnt, minden elemében idevalósi volt, minden része mégis kissé idegen. A kapu boltíves, de valahogy nem úgy, szokás szerint. Kicsit keletibb a többinél. Ezek a házak sokszor más égtájak hangulataiba varázsolnak. Nem emlékeztem, valaha voltam-e bent. Elindultam a kapu felé. Majd hirtelen megálltam.

Félelmes erővel átjárt egy villanásszerű érzés – na de hiszen itt volt a barátom lakása. Itt lakott a költő. Barátom volt-e? Többnyire bólogatott, nevetett, söröket is ivott velem, mint másokkal is, de végig, élete végéig úgy éreztem, nem osztotta meg velem gondolatait – de hát nekem sohasem született testvérem, és ennek valamiért nyilván így kellett történnie – már ha egy testvér és egy igazi társ nemléte történésnek nevezhető. Voltam nála párszor, biztosan akkor is mindig eszembe jutott a régi fényképezés, hogy már ismertem ezt a házat, de akkor nyilván hozzá igyekeztem, talán tényleg testvérré vágytam, és csak átfutottam a díszleteken.

– Ahogy ott álltam kint, a kapu előtt, egyáltalán nem emlékeztem, milyen is belülről ez a ház – bólintott magában a hajós, de kívülről neki sem látszottak még bólintásnyira sem a gondolatai. Nem mintha megláthatta volna egy esetleges áruló, vagy akárki valaki. – Most nézem meg, amikor már nem él a barátom... ezen eltöprengtem. Már csak úgy mehetek fel a lépcsőn, hogy végig érzem, utólag nézem meg a falakat. Bementem, lassan körbejártam, kissé félve, hogy valaki majd rám kiabál – Kifelé, mit keres itt???

Akkor tán azt hazudhatom, hogy a költőt, itt lakik a sarokban, a másodikon. És az egyszerűség kedvéért, mert gyanúsak a túl bonyolult magyarázatok, azt fogom mondani a fenti hangnak, hogy a barátomat keresem – ekkor megint elnevette magát Szindbád, de megint csak úgy férfiasan, azaz

sehogy. A hang ugyanis valóban megszólalt, majdnem a feje fölött hallotta, de nem kiabált, csak pontosan azt kérdezte, amire éppen gondolt a hajós. Hát fogta magát, és kimondta: – A költőt keresem, a barátomat keresem. Tudom, hogy már nem él, mert alaposan meghalt december végén, de itt lakott a másodikon. – Tudom, mondta az öregasszony. Én vagyok az anyósa. A lányom férje volt. Huszonnyolc évvel ezelőtt költözött ide, én hatvannyolc éve lakom ebben a házban. Most nem látogat senki. Ő mindig benézett hozzám, amikor hazajött. Most senki. Meghalt a felesége. Aztán ő. A fia még ott lakik szemben, a sarokban. Egyedül van. Senkije sem maradt. Az írók nem jönnek többet ide. Az írószövetség. Pedig néhányan jártak. Csak a Kálmán hívta meg egyszer a gyereket, hogy jöjjön el vasárnap hozzájuk egy ebédre. A Kálmán jó barátja volt. A Kecskeméti Kálmán. Rendes ember. Aztán általában egyedül van otthon a gyerek, nem tud mit csinálni. Egyedül él a lakásban. Jöjjön föl ide az emeletre. Beszéljessünk. Már nincs kivel beszélnem. Ha most nem ér rá, megmondom a kapukódot, írja fel egy papírra, és akkor be tud jönni hozzánk. Akármikor.

Esterházy Marcell: atelier_bp (2007–2010), fotó, 30 x 40 cm

A halványsárga fényben úszó város macskaköves utcái között kanyargó folyó mélyéről merült fel egy kora őszi hajnalon. A partra sétált és a feljövő Nap fényében megcsodálta a távolba vesző hajókat. Mézszínű szemei megteltek

102 Sándor Zoltán

FIÚ A VÍZBŐL

Milan Mladenović emlékére

könnyekkel, egy pillanatra elállt a lélegzete és halkán felzokogott. Így ismerkedett meg saját hangjával.

– Fiú a vízből – mutatkozott be a frissen ért gyümölcsökkel megpakolt kordéikkal a piac felé csör-

tető kofáknak, akik megengedték neki, hogy velük tartson, majd segítségéért cserébe búcsúzóul egy fürt zamatos szőlővel és néhány kásás almával ajándékozták meg. A fiú megilletődötten vette kézbe a szemrevaló gyümölcsöket, s mielőtt még szájához emelte volna őket, ujjhegyével lágyan végigsimította felületüket, mint ahogyan a selyemszoknyát szokás egy nő lábán.

Nyálédesítő falatokat harsogtatva fogai között, hozzádörgölözött az út mentén terebélyesedő vén platánok kérgéhez, végighúzta tenyerét a szobákat és emberi sorsokat magukba záró házak falán, kezdetben óvatosan, majd egyre bátrabban megérintett minden útjába kerülő embert, bokrot és tárgyat, így bizonyosodva meg affelől, hogy a való világ veszi körül.

Eledel után kapirgáló kóbor kutyák kíséretében és kartonpapírokon háló hajléktalanok megüvegesedett tekintetének kereszttüzeiben felkapaszkodott a város központjában magasodó várrom külső falára, és az egymásba ölelkező folyók láttán különleges melegség árasztotta el lelkét. Felidézve elfakult emlékeit, letörölte arcáról a félelmet, s mint aki nyomot hagy maga után, úgy nézte a végtelen vizet, amely mindent a feledésbe visz.

Nyitott távlatok világára vágyott, embertársakra, akik megcsókolják a boldogtalanokat és megnyugtatják a nyugtalanokat, akik szájuk szögletében mindig tartogatnak néhány kedves szót az elutazóhoz és nyugalmat árasztó tekintetükkel megetetik az éhezőket, de bármerre is nézett maga körül, csak kristályszemű és kristályszívű idegeneket látott mindenütt, akiknek arcára az unalom és az erőltetett nevetés ráncokat festett.

Lesétált a főutcára, ahol saját éjszakájukat mások nappalára felcserélő suhancok egymást püfölve vizsgáztak a férfikorra, s ahol a magasba emelt kezek alatt a kalács a szájban és a tej a pohárban egyre ismeretlenebb fogalomná vált, majd az utca végén lévő téren elvegyült a koncentrikus körökben tobzódó tömegben. Bármennyire is ismerősen csengtek a hangok körülötte, teljesen egyedül érezte magát. Egyedül, mint a függöny mögül a várost kémlelő hajadon, aki a kezelőjéből leskelőző kisördögökkel intett neki, térjen be hozzá.

A lány ébren álmodott, az idő ölében ringatózva úgy cserélgette a szerepeket, mint esténként az estélyiket, körmei alatt szerelemmérget tartogatott. A fiú úgy élt, mint egy álomban, amelyből nem látta a kiutat, a változások útján igyekezett megőrizni magát a változástól, önmagán keresztül újra meg újra megváltoztatni a világot. Minden szem kenyérmorzását megettek, minden csepp bort megittak, a szél ritmusában részeg táncot jártak, és egy új világba menekülve felszálltak a város fölé. 103

A fiú egész nap arra vágyott, hogy valaki rátaláljon a szobában, ahol meghal a nappal és elhalványulnak a múlt árnyékai a falakon, de alkonyatkor már tudta, hogy a lány tudja, hogy ő is tudja: soha többé nem jön újra – ősszel sem, amikor le hull a falevél, télen sem, amikor hull a hó. Ráüvöltött a Holdat eltakaró felhőre, és engedte, hogy a Nap ikaruszi szárnyakként olvassa el a szerelmet. A mennybolt a szemébe nevetett, az égi ezüsbogarak a nő hangján suttozták: elmegyek.

– Mesékben élünk, mások által kitalált badarságokat ünnepe-lünk... Már nem elegendők a szavak, hogy életkedvet leheljenek be-lém – árulta el egy ismeretlennek a parkban egy padon, aki csak némán bólintott szavai hallatán. Nézték a csillagokat és hallgatták az épp megérkezett híreket. Egy kedves hang azt mondta: idejük hamarosan lejár. – Az a jó, hogy teljesen egyedül születtem – mondta halkán a távozó idegennek, majd búcsúzóul hozzátette: – Így minden vereség-ben felfedezhettem egy szeletke szabadságot...

Ült egyedül csendben, körülötte emberek milliói lökdösődtek, siettek valahová, némán nézte őket, s arra gondolt, hogy bárhová is jutott élete során, mindig belülről történt, mélyen magában. Lehunyta szemeit, magába nézett, s látta: ott van a jel, ott van az út, ott van a cél, és megbizonyosodott, hogy a való világ benne van. Még egy pil-lantást vetett a külvilág felé, s amikor szemei újra csukódni kezdtek, azt kérte, hogy vezessék a vízre.¹

¹ Milan Mladenović (1958–1994) szerb rockzenész, zeneszerző és dalszövegíró volt. Pályafutását a Šarlo Akrobata együttesben kezdte. A trió a nyolcvanas évek elején az Idoli és az Električni Orgazam csapatokkal közösen megjelentetett *Paket aranžman* című albummal mutatkozott be. A három fiatal belgrádi együttes nagylemezét azóta is a néhai Jugoszlávia kultikus alkotásaként tisztelnek, akárcsak a Šarlo Akrobata egyetlen önálló albumát (*Bistriji ili tuplji čovek biva kad...*), amelyet az adott kort meghatározó újhullámos hangzás fémjelez.

A csapat felbomlása után Milan Mladenović megalapította az Ekatarina Velika (közismertebben EKV) elnevezésű együttest, amelynek gitárosa, énekes, zeneszerzője és dalszövegírója volt. A világviszonylatban közismert zenekarok közül leginkább a Simple Minds és a Talking Heads zené-jéhez hasonlítható rockbanda fennállása alatt nyolc albumot jelentetett meg. Az éles gitár riffeken és pszichodelikus szintetizátorhangokon alapuló daloknak Milan Mladenović lírai szövegei filozofikus mélységet varázsolnak. Milannak a nyolcvanas években született dalszövegei kísértetiesen elő-revetítik a kilencvenes évek történéseit, legyen szó a *Sarajevo* (*Sarajevo*), az *Ország* (*Zemlja*) vagy az 1988-as *Még néhány év maradt a számunkra* (*Samo par godina za nas*) című dalokról.

1991 őszén, közvetlenül a Horvátországban kirobbant háborút követően, belgrádi rockzenészek csapata – köztük az EKV frontembere is – egy nyitott teherautón egész napon át a szerb főváros utcáin kacsaringóztatva a háború ellen énekeltek. A kor szelleméből született közös daluk, a *Mir, brate, mir* (*Békét, testvér, békét*), a későbbi évek során a háborúellenes megmozdulások rendszeres tartozékává vált. Élete utolsó évében Milan Mladenović Braziliában készített egy kísérleti jellegű zenei albumot, amelyen megpróbálta ötvözni az alternatív rockot a latinos elemekkel és a balkáni népzenevel.

104

Szövegemben a posztmodern irodalom technikájával élve, Milan Mladenović dalszövegeiből kiragadott idézeteket és motívumokat a szabadon szárnyaló írői fantázia révén illesztettem össze.

Esterházy Marcell: v.n.p. v3.0 (2008), fotó, 75 x 50 cm

Mint az *Új Forrás* számos, egykori történeti tanulmányának szerzője, a Komárom-megyei Múzeumok egykori (1983-1989) igazgatója, a tatai Önkormányzat képviselője (1998-2002-ig), és mint a Kulturális Bizottság elnöke

106 REFLEXIÓK A TATAI ZSINAGÓGA ESETE *A KÁDÁRI EMLÉKEZET- POLITIKA TÜKRÉBEN* CÍMŰ BÓDI LÓRÁNT TANULMÁNYRA *

valószínűleg nagy örömmel vettem volna kézbe a tanulmányt, ha Dr. Fülöp Éva még a kézhezvétel előtt rá nem mutat ennek, főként elődömet, Bíró Endrét, fiam 2 és fél éve elhunyt édesapját, a megyei múzeumi szervezet létrehozóját sértő és méltatlan részleteire.

Jómagam közepes koros régészként minden építészeti emlék védője és

tisztelője vagyok és meggyőződésem, hogy az épületek létét, fennmaradását használatuk biztosítja. Tehát bármifajta hasznosítás jobb, mint az üresen állás. Azért bocsátom ezt előre, mert a tanulmány elején szereplő felsorolásból kiderül, hogy a zsidó hitközségek megszűnése miatt kiürült, számos magyarországi zsinagóga számtalan új funkciót kapott, a méregraktártól – a kultúrházig. Jómagam több kiállítást nyitottam a szekszárdi, a kecskeméti, kultúrházzá alakított, nagyon tekintélyes léptékű, de belülről egyáltalán nem hagyományok szerint felújított Zsinagógában. Zemplén megyei születésű lévén csodálattal kísértem figyelemmel a mádi Zsinagóga helyreállítását. Minden lehetséges alkalommal ellátogatok oda és csak az szomorít el, hogy talán az előtérben bemutatott kevés tárgy miatt ez a csodás épület nem lett múzeum.

A tatai Zsinagóga esetében a felhasználást nem az épület értékei (hiszen állapota miatt a lebontás is szóba került), hanem az akkori igazgató minden múzeumi értékre odafigyelő, római-koros régészként az antikvitás kulturális örökségét meghatározó érzéke hozta létre. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a *24 Óra* című lap 2010. november 20-i számában Ribáry Zoltán már az épület „bálványokkal” történő „megszentségtelenítéséről” beszél.

Bódi Lóránt részletesen foglalkozik az antik szobormásolati gyűjtemény történetével. Ebből azért az is kiderül, hogy európai szinten nagy értékű és oktató-nevelő hatású gyűjtemények jöttek létre Európában.

A Szépművészeti Múzeum növekedése miatt az *500 szobor pusztulásra ítélve* című Széman Béla cikk természetesen, hogy az utolsó felkiáltás-szerű mondatokkal „Talán, ha valamelyik vidéki város számot tartana rájuk”, „Kitűnő

múzeumot létesíthetnének” – megragadták az évek óta múzeumi szervezetet építő Bíró Endre képzelőerejét, aki ráadásul római-koros régészként tisztelte az európai kultúra kezdeteit és bölcsőjét jelentő antik művészetet. (Ezt bálványimádásra sarkalló anyagnak tekinteni, ahogy Bódi Lóránt, majd a cikk sugallatára Ribáry Zoltán teszi, nem vall kiművelt emberfőre.) 107

Bódi Lóránt a tatai zsidóság történetével foglalkozó fejezetet a 18. századdal kezdi, pedig sokkal korábbi adatok is vannak, például az 1492-es, Corvin János által kiadott, tatai zsidókat kiűző, szégyenletes oklevél, amelynek egyetlen pozitívuma, hogy Tata város középkori címere egyedül ezen maradt meg.

A tatai hitközség utolsó elnöke, Korda László fiát a cikk megjelenése után megkerestem, hiszen édesapja, majd édesanyja bonyolította Bíró Endrével a Zsinagóga megvételét. Dr. Korda György, Korda László fia kérésre a következőket nyilatkozta (a közléshez való engedélyével rendelkezem): „A cikket figyelmesen elolvastam. Mivel én érzelmi alapon kapcsolódom a történethez és nem vallási szempontból, ezért sok mindent nem értek benne. Ha a MIOK eladta a Zsinagógát annak ismeretében, hogy abból múzeum lesz, akkor ők hozták meg a döntést a szakrális funkció feladásáról. Ahhoz Bíró Endrének nincsen közvetlenül köze. Az emlékeim szerint néhai Édesapám támogatja az ötletet, mert a siralmas állapotban lévő épület állagának megóvására és javítására semmi esély nem volt. Hitéleti szempontból a Zsinagóga melletti Imaterem betöltötte azt a minimális funkciót, amit a megmaradt hívek esetenként ki akartak használni. Véleményem szerint mindenki jóhiszeműen, és a helyzetnek megfelelően járt el akkor, amikor ez az adásvétel megtörtént és Tata városa gazdagodott egy gyűjteménnyel, ami a helyiek és a turisták esztétikai és kultúr-történeti gyarapodását szolgálta.

Nemtelennek tartom, hogy 35 évvel a konkrét ügy után új szempontok érvényesítésének szándékával vádoljanak meg olyanokat, akik egy reális helyzetértékelés alapján hoztak meg döntéseket.”

Nem méltatom Bódi Lóránt részletes leíráshoz fűzött megjegyzéseit, csak a cikk komolyságához abszolút nem illő, és Bíró Endre személyét és tevékenységét sértő részekre térek ki.

„Bíró Endre megkezdte a hadműveletet a gyűjtemény becserkészésére” – Nem kellett becserkészni, hiszen a Szépművészeti Múzeum segélykérése után jelentkezett. „A vallási intoleranciára”, „pogány szobrok elhelyezésére” nem is óhajtok reagálni, hiszen ez erőszakolt badarság, sőt rosszindulat. Ilyen erővel a kecskeméti, szekszárdi, sőt sok más hasznosítású Zsinagóga-épület még pogányabb célokat szolgál, hiszen ott a 20. századi művészetek is helyet kapnak.

Új Forrás 2011/1 – Reflexiók A tatrai zsinagóga esete a Kádári emlékezet-politika tükrében című Bódi Lóránt tanulmányra *

Az, hogy Bíró Endrét per Bírónak nevezi, „kádári hőstípusnak” nevezi, nem illik a cikk komoly történeti tartalmához és egy elhunyt ember esetében kifejezetten ízléstelen. Az igaz, hogy sok tervéért „verekedni” kényszerült, de főként azért, mert nem volt párttag és mindenkinek egyenesen szemébe mondta a véleményét. Nem is becsülték sokra, sem dicséretet, sem kitüntetéset nem kapott. Halála előtt egy évvel lett Tata város Díszpolgára. A muzeológia minden ágához értett, nagy gyűjteményeket hozott létre. Többek között már a rendszerváltás előtt megalapította az országos gyűjtőkörű Német Nemzetiségi Múzeumot.

Nagyon sajnálatosnak tartom, hogy a sok munkával összehozott szakdolgozat nem a valódi értékekre, hanem az erőszakolt hibakeresésre ad példát, úgy gondolom, hogy ami megvan, azt könnyű kritizálni, a semmittevés még csak nem is kritizálható.

Dr. Szatmári Sarolta

Széchenyi Ferenc-díjas muzeológus

*Az alábbi levélváltás 2010.09-es tematikus számunk egy a félmúlttal történő szembenézésre és általános modellekre is utaló tanulmánya (Bódi Lóránt: *A tatai zsinagóga esete a kádári emlékezetpolitika tükrében*. Elérhető: www.jamk.hu/ujforras) kapcsán generálódott, meglepetésünkre. A félreértés tisztázásának szándékával úgy gondoltuk, helyet kell adnunk a megszólalásra mindkét fél részéről. (A Szerk.)

Az *Új Forrás* folyóirat idei 9. számában közölt tanulmányom egy jelenleg is zajló, általam folytatott átfogóbb zsinagógakutatás része. Ahogy dolgozatom bevezetésében is világosan kifejtettem, a zsinagógaeladások, majd az azt követően meghatározott

új funkciók egy, legfőképpen az 1956-os forradalom után kialakult folyamat részeként értendők. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, illetve a Budapesti Izraelita Hit-

VÁLASZ 109

DR. SZATMÁRI SAROLTA LEVELÉRE

község hol pénzbevétel (pénzhiány) okán, hol állami nyomásra adta el épületeit az Állami Egyházügyi Hivatal felügyeletével. Ennek a történetnek volt egy mellékága a tatai zsinagóga eladása is. A zsinagógák a holokauszt után – elsősorban vidéken – az elpusztult hitközségek, vallási közösségek hiányának primer nyomai voltak (egyéb nyomok hiányában) nemcsak az államszocializmus alatt, hanem folytatólagosan jelenleg is. Ezért úgy gondolom, hogy a csekély számú felismerhető, megmaradt zsinagóga rehabilitációja, megfelelő hasznosítása közös kulturális örökségeink megőrzését jelenti. Amellett, hogy ezzel párhuzamosan a műltfeldolgozás fontos eszközének is tekinthetjük, hiszen – szemben a korábbi funkciók jelenleg is folytatott konzerválásával – a múlttal szemben egy határozott viszony kialakítását is jelentené. Úgy gondolom tehát, hogy egy épület újrahazsnosításakor nem lehet neutrálisan tekinteni az épület használat-történetére, különösen akkor nem, ha az adott épületet vallási funkció (kultusz) szolgálatában állt.

Dr. Szatmári Sarolta levelét épp Hanuka első napján, december 2-án kaptam meg. Ennek megfelelően rajzolódt fel előttem egy különös történeti abszurdum. A posztbiblikus ünnep, a „fény ünnepe” a Makkabeus szabadságharchoz kapcsolódik, mely során Antiochusz görög uralma alatt a zsidó népet vallási szokásainak feladására, és kényszerű asszimilációra kényszerítették. Többek között azzal, hogy a jeruzsálemi Templom terét megszenteltelenítve, ott Zeusz kultuszát meghonosítva Zeusz oltárt, illetve további szobrokat emeltek a szakrális térben. A hanuka ünnepe a Makkabeusok által kiharcolt, az ellenséges uralkodón aratott győzelmet követő isteni csoda, és a kényszerű asszimilációtól való megmenekülésnek az ünnepe. Mindezt azért láttam fontosnak megemlíteni, mert a Makkabeus háború kitűnő kultusz-történeti példája a faragott szobrok (bálványok) teplomban való elhelyezésének, a bálványimádás tilalmának.

Dolgozatomban nem állt szándékomban az eladásban közreműködők becsmérése, stigmatizációja, ugyanakkor már csak a történetiség elvén szükségszerű volt, hogy a most már hozzáférhető dokumentumoknak

köszönhetően új, érvényesnek tekinthető értelmezési keretben tárgyaljam a számomra nem semleges ügyet. Dolgozatom célja tehát nem egyes emberek tevékenységének normatív megítélése volt, ezzel ellentétben munkám során a zsinagóga eladásának a Kádár-korszak általánosabb, emlékezetpolitikáján keresztül történő kritikai bemutatására törekedtem.

Mindezek alapján szándékaim, szempontjaim tisztázásával arra szeretném kérni, ha teheti, olvassa, értékelje újra munkámat.

Tisztelettel,

Bódi Lóránt

Esterházy Marcell: atelier_bp (2007–2010), fotó, 30 x 40 cm

